

POŠTNINA PLAČANA V GOTOVINI

KNJIŽEVNOST

MESEČNIK ZA UMETNOST IN ZNANOST

11-12

L. II. 1934
NOVEMBER
DECEMBER

VSEBINA: MILE KLOPČIČ: POGREB (PESEM) / IVAN STROJAR: SKOZI NOČ / ČISTILEC PARNIH KOTLOV (PESEM) / MIROSLAV KRLEŽA: V TABORISCU (ODLOMEK IZ DRAME — PREVEDEL M. KLOPČIČ) / GEORGIJ PLEHANOV: NEKAJ BESEDI O ZGODOVINI / BRATKO KREFT: DRAMA V MORNARSKI KABINI (ODLOMEK IZ POTOPISA »MED POTNIKI IN MORNARJI«) / WITTFOGEL—DUNCKER: ZASTOJ V RAZVOJU PRODUKCIJSKIH SIL V POLJEDELSTVU IVO BRNČIČ: LENICA (ODLOMEK IZ DALJSE POVESTI) / THEODOR PLIVIER: V GOZDU PRI COMPIEGNEU (KONEC) / BRATKO KREFT: NEKAJ O FILMU / BRATKO KREFT: OSEMDESETLETNICA KARLA KAUSKEGA / BRATKO KREFT: OB DETONIJEVI MAPI /

UREDNIK BRATKO KREFT

Vestnik „Enakosti“ iz Jesenic

Krstna predstava Čufarjevega »Poloma« (26. in 27. maja) je bila največja in najtežja prireditve našega odra v prvi sezoni. S to igro smo pokazali visoko kulturno aktivnost društva. Avtor in režiser, igravci, igravke in sploh vsi sodelujoči, vsi so izšli iz naših proletarskih vrst in delujejo za proletarsko kulturo. Drama sama je tudi proletarska in kolektivna, v nji nastopa delavstvo, ki se bori za svoj obstoj. »Polom« prikazuje usodo delavstva, ki je na eni strani izpostavljeno izkoriščanju podjetja, na drugi strani pa varanju navideznih pobornikov za delavstvo, mešetarjev, ki so v svojem bistvu agenti kapitala v proletarskih vrstah. Pravilnost drame potrjujejo dogodki doma in po svetu. Igra je sodobna v polnem pomenu besede in obravnava mnoge probleme sedanjosti. Zrežiral jo je s. Oblak Alfonz, ki je poskrbel vse za njen uspeh. Z ozirom na kratek čas je pripravil lepo predstavo, dasi so bile še hibe, ki bi ob daljšem študiju najbrže izostale. Najmanj so se posečili nastopi množice, dočim so nosilci glavnih vlog večinoma zadovoljili, v kolikor je pač to na amaterskem odru mogoče. S. Oblak je poleg režiranja igral še naporno vlogo Rojnika, zastopnika Del. zaščitnega urada. Upravnika podjetja, Bruma je podal s. Sedej, njegovo ženo Melito s. Weisssova, tajnika podjetja s. Ažmanova, nadzornika s. P. Stražišar, slugo pa s. V. Stražišar. Zaupnike so igrali: Rojnikovega zaveznika Rupnika s. Stravs, neodločnega Ogrisa s. Zupan, a mladega, borbenega Jurmana s. Perko. Med odmori je sodeloval kovinarski orkester. — Dramo »Polom« priporočamo tudi drugim odrom, saj je kaj malo iger za naše delavske odre.

Sodružica Angelca Weisssova je z vlogo Melite Brumove v »Polomu« stopetdesetič nastopila na našem odru. S. Angelea je naša najboljša, najpožrtvovalnejša igravka. Več let je igrala prej pri »Svobodi«, zdaj pa agilno sodeluje pri »Enakosti«. Odigrala je nešteto vlog, večinoma glavnih in najtežjih. Vsem amaterskim igravkam je lahko vzor skromnosti, točnosti, vestnosti in sploh vrlin, ki so prepotrebne za uspešno delovanje igravca.

Sportno burko »Kralj nogometašev« je naš oder vprizoril 21. julija na večer pred delavskim sportnim dnevom »Enakosti«. Bolj na hitro roko jo je moral pripraviti s. Oblak, ki jo je zasedel z mnogimi začetnimi močmi. V glavnem je zadovoljila in užgala občinstvo, ki je napolnilo dvorano do zadnjega kotička, dal ji je le premalo komedijskega tempa, zlasti v I. dejanju. Burka je bila dana samo v okviru sportnega dne, ker je pač samo burka. Pred igro so naši pevci zapeli tri pesmi v pozdrav delavskim izletnikom iz ljubljanskih tovarn, ki so se med nami prav dobro počutili.

Skupno s kovinarsko godbo smo 3. avgusta priredili prosvetni večer. Uvodoma se je s. Čufar spomnil 20-letnice začetka svetovne vojne in opozoril na fašizem in zopetno vojno nevarnost. Moški pevski zbor je pod vodstvom s. Rinalda zapel »Delu časte«, »Oj ta mlinar« in »Bratje, le k soncu, k svobodi...« Sledile so deklamacije: V razkošnih palačah, Gladujočim rudarjem (T. Maček) in Mi minerji (Fr. Kozar). Kovinarska godba je pod vodstvom s. Fr. Čelesnika zaigrala pet lepih komadov in žela obilo priznanja. S. Sedej je recitiral rusko novelo »Oče« (M. Šolohov). Govorilni zbor je za konec izvajal Čufarjev »Železobeton«.

Skupno z javorniško »Svobodo« smo 23. sept. priredili jesenski pešizlet na Poljane pri Gorjah. Udeležilo se ga je preko 60 sodrugov in sodružic, kar je precej, ker so se to nedeljo vršile na Jesenicah velike parade. Če pomislimo na ljudsko radovednost in proletarsko nezavednost, ni treba drugih besed. Mi smo se ob igran in petju naveselili lepega sončnega dne in se okrepili za naše delo, ki ga bomo odslej vršili skupno s »Svobodo« na Javorniku, za kar je sama dala inicijativo. Izvolili smo si skupen odbor. Predvsem hočemo skupno prirejati predavanja, diskusije, tečaje itd. ter se potruditi za prepotrebno razširjenje marks-

Viteški kralj
Aleksander I. — Zedinitelj
† 9. X. 1934

Univerzita v Bratislave

1917/18

Mile Klopčič:

POGREB

In spet so blatne ceste in bregovi,
jesen je tu in čas poplav.
Že spet pogreb gre po dolini
in godci, pravijo, igrajo mu pozdrav.

Mogoče v jami plaz ga je ubil,
mogoče zadušili so ga plini,
mogoče je omahnil od starosti —
vseeno, zdaj neso ga po dolini.

Bil je rudar; za krsto stopajo rudarji,
gredo, ko da pohabljeni bi gazili skoz sneg.
Tako iz kolonije vije se pogreb v dolino
in iz doline vije se v nasprotni breg.

In spet na pragu matere stoje.
Otroci so se jim iztrgali iz rok,
zdaj se podé ob muzikantih,
med njimi blazni Frãnce, velik sred otrok.

Rudarski muzikanti žalostno igrajo
z okornimi rokami žalne speve.
Natanko blazni Frãnce jih posluša,
natanko sliši vse zategnjene odmeve.

Lahko zgodi se, da nekoč bo planil,
iztrgal godcu flavto bo iz rok,
čvrstó jo držal v svojih bo rokah
in stal z nasmehom blaznim sred otrok,

pogrebci bodo položili krsto v prah,
sprevod prestrašen z grozo bo obstal
in matere na pragu bodo zaihtele,
ko blazni Frãnce bo na flavto zaigral.

(Iz* cikla »Doma«.)

* Tiskovna zadruga v Ljubljani je pravkar izdala zbirko Klopčičevih socialnih pesmi pod naslovom »Preproste pesmi« in z litografijami Franceta Miheliča. Knjigo toplo priporočamo.

Ivan Strojnar:

SKOZI NOČ

Svetlemu dnevnu nasproti vlak drvi skozi noč,
 ko da skozi vihro črnine ga žene temá.
 Sopi krvavordečih isker pršijo za njim, se pno v zrak.
 Nebo žari. Na vzhodu se zarje budijo.

Kurim kotel, pazim na paromer, strojevodja vodi lokomotivo,
 znoj lije z naju, kolneva v gluho noč, veter požira hripave
 glasove.
 In misliva eno, na eno, kar je obema najdražje — na ženo...

Vlak skupaj spetih vagonov buči za lokomotivo.
 Med sopihanjem stroja, škripanjem zavor kolesa tegobno pojo
 pesem nas vseh, nas prekletih:

Danes si, jutri ne,
 nima smisla, da trpiš,
 nima smisla, da tako živiš,
 pojdi k vragu v koš...

O, pa veva: železni kolovozi so preko vse zemeljske oble razpeti,
 povsod drve vlaki od mesta do mesta, iz teme v luč,
 na vseh so strojevodje, kurjači, ki trpe kakor midva,
 ki žene imajo, dekleta, ki deco imajo doma.

Misliva nanje in čutiva:

Moč neizmerna je v nas zakopana,
 sila nepremagljiva, od nas vseh skupaj odkrita,
 vera v človeka, v svetlejšo in lepšo bodočnost,
 kamor popeljemo brate skoz dim in skoz mrak
 svitanju dneva nasproti
 kakor ta vlak.

Ivan Strojnar:

ČISTILEC PARNIH KOTLOV

Vzleknjen na ploščo, v kotlu, čistim kameno usedlino,
 neizbrisne verze trpljenja klešem v upognjeno steno jekleno,
 misli boleče, skeleče — o, ne rode se mi same, rodita jih delo in
 muka.

Navoji kurilnih cevi ko kače vijo se v notranjosti kotla,
 svetloba električne žarnice sveti mi v temno globino, na mene
 pada
 luč in moja senca se vije do svetlega, tesnega vhoda.

Težko je biti v kotla vročini in delati osem nepretrganih ur,
s kladivom razbijati, čistiti kameniti usad,
vase požirati ostri, strupeni, peščeni prah,
težko je, težko... Da bi nikoli tako ne bil!

Misli mi same uhajajo in jaz čistim kotle v Ameriki, Aziji,

Avstraliji.

Afriki

in v tej prekleti Evropi —

in povsod je enako.

Čistim... Misli moram krotiti,
ker hočejo steno jekleno razbiti.

— — —

Miroslav Krleža:

V TABORIŠČU

Drama v treh dejanjih. — Prevedel Mile Klopčič.

(Odlomek.)

Prinašamo konec tretjega dejanja iz zanimive vojne drame znanega hrvaškega socialnega pisatelja. Drama je v letošnjem repertoarju vseh treh državnih gledališč v Ljubljani, Zagrebu in Beogradu. V njej prikazuje pisatelj razkroj avstro-ogrske armade. V pričujočem prizoru vidimo, kako se je kadet Horvat uprl svoji okolici in povzročil obupno zmešnjavo v generalštabu, ki je krogal in prepeval, ko so vojaki umirali od gladi in sovražnikovih krogel. Drama je izšla skupaj z dramo »Vučjak« v posebni knjigi zbranih spisov M. Krleže, ki jih izdaja Minerva, založniška knjigarna v Zagrebu, in ki jih toplo priporočamo.

(Vstopita nadporočnik dr. Gregor in kadet Horvat. Po nebogljenem, vznemirjenem, histeričnem drhtenju pod lipo in obešeno starko je Horvat popolnoma strt; prišel je semkaj bolj pod Gregorjevo sugestijo kakor pa po lastni volji. Bled je, roke mu trepečejo, ves je pobit. Videti je apatičen. Blaten je, na sebi ima krvave madeže, toda iz tega njegovega mrtvila, izpod tega pobitega stanja vre neprijeten mir, kakršen se pojavlja v ljudeh vselej pred katastrofo. Ko sta se pojavila na vratih in so ju pijani oficirji zagledali, je nastalo ploskanje in klicanje.)

OFICIRSKI GLASOVI: Bravo! Muzikant je prišel! — — Muzika

je tu! (Ploskanje je glasno in neprijetno ter se precej dolgo ne poleže.)

POLKOVNIK DE MALOCHIO: Bravo, mali kod hodiš? Že celo uro te čakamo!

GREGOR: Bila sva službeno zadržana, gospod Oberst! (Kate-remukoli subalternemu oficirju:) Kje je Agramer? Kaj ni Agramerja tu?

NADPOROČNIK WALTER (ki mu to Gregorjevo vprašanje ni bilo namenjeno, zelo vljudno, skoraj prijazno): Kolikor vem jaz, je šel Agramer iskat tega našega maestra! Baronica je vsekakor hotela, da mali nocoj pride ter ji muzicira! Kje sta se mudila tako dolgo? Servus, mali! Pridi bliže! Trčiva! Danes si se dobro izkazal!

(Kakor v polsnu, obkrožen od teh pijanih ljudi, tega ploskanja, klicanja, kretenj, v tem oblaku razsvetljenega dima se je Horvat privlekel do roba mize ter se tu zgrudil na stol. Walter mu je natočil veliko vinsko čašo konjaka in Horvat jo je izpil. Potem še drugo. Strmi v madeže razlitega vina na prtu kakor v polsnu.)

HORVAT: Od česa je tu vse krvavo?

NADPOROČNIK WALTER: To ni kri, maestro, to je rdeče vino! Burgundec! Razumeš? Na tvoje zdravje! Daj, odloži svoj plašč, zdaj nam moraš zaigrati kaj lepega. Kaj veselega! Čakamo te, nikar ne premišljaj! Briga te! Na zdravje! Vino, ženske in muzika!

(Horvat izpije še tretjo čašo konjaka in strmi nepremično predse. Pogled se mu ne umakne od rdečih madežev na prtu. Gregor in še neki mlad oficir sta mu uslužno slekla plašč. Baronica Meldegg-Cranensteg v spremstvu grofa Szeptiekega vstopi iz salona v ozadju.)

BARONICA MELDEGG-CRANENSTEG: Ja wo ist er denn, unser kleiner Maestro? Ah da ist er, no, das ist schön und liebenswürdig von ihm, dass er gekommen ist! Das freut mich sehr! Dober večer, maestro, kod ste pa hodili? Zakaj vas ni bilo? Že dvakrat smo poslali po vas! Čakamo vas že dalj ko eno uro!

HORVAT (vstane in gleda strt predse. V depresiji hladno, brez kakršnekoli dvorljivosti): Bil sem službeno zadržan, gospa baronica! Nisem mogel priti!

BARONICA MELDEGG-CRANENSTEG: Kako to, da ne? Ekselenca Feldmarschalleutnant vas je oprostil sleherne službe, in — kakšni pa ste vendar? Kje ste pa bili? Saj ste umazani in krvavi, um Gottes Willen!

HORVAT: Res, gospa baronica, krvav sem. Pravkar sem tisto staro ženico, ki vas je opljuvala, obesil!

BARONICA MELDEGG-CRANENSTEG: Te zgodbe o vojnih grózotah me ne zanimajo, nicht wahr? Diese Geschichten ma-

chen mich nur nervös, imam pa čisto drugačno prošnjo do vas, dragi maestro! Nam ne bi rajši kaj zaigrali? Stopite k nam v salon, postrežemo vam z malinovim sladoledom in ananasom, osvežite se nekoliko in pridite, kaj ne, grof, Rahmanjinovljev Nocturno predvčerajšnjim, odigral ga je ekscentno! Veste, ta mehki, pa vendar popolnoma moški udar, kakršnega imate vi, maestro, brez primere, also kommen sie bitte ja —.

(Že Horvatov odgovor sam na sebi, kakor je bil izgovorjen, je učinkoval kakor konsternacija. Baronica Meldegg-Cranenstegova se je pretihotapila preko tega večje s svojo rutinirano spretnostjo, iti preko takšnih in podobnih neprijetnih dogodkov: obsula ga je s komplimenti, smehom, vzvišeno koketnostjo visoke, dobro vzgojene dame, toda Horvat je ostal tudi nadalje enako nepremičen, pobit.)

HORVAT (tiho, melanholično): Oprostite, baronica, zelo ljubeznivi ste, toda zelo žal mi je, igrati ne morem! Ne morem. Ves sem tako — kako bi rekel — skratka, ne morem!

(Osuplost v sobi vidno narašča.)

BARONICA MELDEGG-CRANENSTEGOVA: No prav, dobro, to je najbrže le trenutno nervozno nerazpoloženje, razumem, zelo žal mi je, to so konvencionalne muhe umetnikov, jaz pa sem mislila, da ste se že davno otresli takih stvari. Vendar upam, da mi prošnje ne boste odbili! Beruhigen sie sich ein bisschen, ja? Und dann kommen sie, ja? Auf Wiedersehen — Wir hoffen noch immer! Ja? Also auf Wiedersehen!

GROF SZCEPTICKY: Če imate migreno, maestro, jaz imam odlično sredstvo proti živčnim bolečinam!

HORVAT: Hvala —

(Baronica se je užaljena, s prizvokom vidne nejevoljnosti vrnila v pogovoru z grofom v rdeči salon. Horvat séde na svoj prostor za mizo ter strmi apatično predse.)

Vstopita baron Cranensteg in huzarski ritmojster von Jessensky.)

BARON CRANENSTEG (von Jessenskemu): Torej, servus, Jessensky. Hvala lepa. Sédi, prosim te, tu za mizo, odpočij se. Želim ti dober tek — (zre dalje v rdeči salon v ozadju).

WALTER (Horvatu): No veš kaj, tako se obnašati nasproti dami, in to celo soprogi svojega šefa? Le kaj ti je? Kaj si res čisto ob pamet?

(Horvat pije konjak in molči.)

(Jessenskemu so strežaji medtem servirali, zdaj já in pije. Okrog njega se je bila zbrala skupina radovednežev: vojni kurat Boltek, major auditor Hochnetz, Lukač, polkovnik de Malochio in drugi.)

JESSENSKY: Torej, gospoda moja, stvar je takale: glavna

- prodorna črta je Grabowiec — kota 203 — mlin. To vemo sicer že od včeraj zjutraj.
- MAJOR AUDITOR HOCHNETZ:** Na ta račun sem vendar stavil in dobil dve steklenici konjaka.
- JESSENSKY:** Toda, gospoda moja, stvar je namreč tudi ta, da se je deveta madžarska honvedska brigada Hohenthurm danes opoldne morala umakniti s svojega položaja pri Tarnoviczi-Lessni — da je vsa razbita. —
- TOPNIŠKI STOTNIK LUKAČ:** No, prosim vas, gospod Oberst, ali je treba moderno vojno taylorizirati ali ne? Seveda! Generalmajor Hohenthurm se ukvarja bolj z botaniko, zbira rastline in metulje. —
- JESSENSKY:** Na kratko še tole, gospôda: vse kaže, da je Cranensteg vse, kar je opoldne še imel, vrgel na Tarnoviczo-Lessno, in prav to je tista smola: Flagenbaum ne forsira 203 preko Tarnovicze, ampak preko grabowieškega mostu: sedem čerkezkih regimentov je baje postavil tja.
- DE MALOCHIO** (s prizvokom presenečenja): A tako? Sedem čerkezkih regimentov?
- (Spogledavajo se začudeni. Glasovi kartačev, Zvenketanje kozarcev.)
- TOPNIŠKI STOTNIK LUKAČ:** Ta baron Flagenbaum je res fant od fare! Nikakor ne more pozabiti lanske velikonočne Hawrilowke: naš baron in baron Flagenbaum igrata že delj ko leto dni ta napeti damski gambit za Hawrilowko. Prav za prav zabavno vse skupaj! In ne čisto brez zanimivosti.
- VOJNI KURAT BOLTEK:** Kako pa je zunaj?
- JESSENSKY:** Zelo veselo: videl sem okrog enajstih dopoldne, kako je Hohenthurmov reflektorski oddelek z gorečimi, neugaslimi reflektorji galopiral skozi Rossulno.
- POLKOVNIK HEINRICH:** To je že prava panika.
- TOPNIŠKI STOTNIK LUKAČ:** Zdi se, da postaja partija polagoma resna, gospoda moja. —
- (Medtem se je vrnil Cranensteg do Horvata ter mu položil roke na rame, jovialno, toda popolnoma hladno, par distance.)
- BARON CRANENSTEG:** Ekscelenca Feldmarschalleutnant vam je ukazal, da nam kaj zaigrate. Vstanite zdaj, prosim, in nikar ne igrajte komedije, prosim vas, kaj ne?
- HORVAT** (je vstal in odšel s Cranenstegom v rdeči salon: tamkaj glasovi odobravanja, a zelo diskretni: tu in tam kakšen osamljen plosk. Jessensky pripoveduje dalje. Glasovi kartačev, šviganje strežajev sem in tja.)
- JESSENSKY:** Ne bi hotel, gospoda, dajati pesimistične prognoze, svoj živ dan nisem bil pesimist, toda tamkaj v grabowieškem gozdu, ne vem, ali je strah konja prevzel tudi mene, čutil sem skozi znoj kobile pod svojimi nogami, da ni dobro.

Konji vidijo dalj kakor mi: še tu pod hrasti horoviškega parka ji je tolklo srce kakor kanon: nenavadno mračno je nocoj zunaj und ein unangenehmer Wildwestregen. Moker sem ko zajec!

POLKOVNIK HEINRICH: Fant pa lepo igra! Res nadarjen fant!

(Horvatovo igranje v salonu je postalo dominantno v teh sobah. Začel je svobodno variacijo na neki Straussov valček v molu, potem pa preide v težke in mračne akorde pogrebne vojaške koračnice z bombardoni in rogovi, ki se zlivajo z grmenjem topov v en glas. Njegov udar je težek in lapidaren: njegove roke so začele sekati klaviaturo kakor sekire; akordi pogrebnega sprevoda, temni, mračni in neprijetni, odmevajo v teh pijanih glavah dvakrat glasneje, ves položaj okrog grabowičske kote 203 pa daje temu igranju strašno osnovo. To vznemirjanje postaja zmeraj glasnejše: s snopi temnih akordov postaja Horvatovo glasbilo neprestano glasnejše in neprijetnejše, zmerom bolj simbolično.)

GLASOVI: Ja was ist ihm? Kaj pa mu je? Kaj igra? Je nemara pijan?

(Glasovi nejevoljnosti v rdečem salonu. Nemir. Vstajajo. Baroničin glas, generalov glas. Gibanje oseb.)

BARONIČIN GLAS: Was ist ihnen? Kaj naj to pomeni? Najbolje, da nehate! Dovolj, prosim, dovolj tega, hvala lepa!

CRANENSTEGOV GLAS: Kaj ne slišite, da nehajte!

GENERALOV GLAS: Nehajte, prosim!

HORVAT: Nočem!

(Horvat igra zmeraj bolj demonstrativno svojo pogrebno pesem in noče nehati.)

GLASOVI: Kaj niste slišali, da nehajte!

HORVAT: Nočem! Nočem!

(Iz generalovega glasu glas kasarne.)

GENERAL: Nehajte!

HORVAT: Prisilili ste me, da igram krvav, zdaj igram ves krvav in nočem nehati! Ich will nicht aufhören. Nočem, nočem!

(Hitenje sem in tja, groza, neprijetna gneča, glasovi, nekdo je prevrnil stol, komu je padel kozarec na tla, nekdo je loputnil s pokrovom klavirja tako nasilno, da je bilo čuti zamolklo grmenje. Skozi vse to precej glasno topovi ob vibraciji šip na oknih.

Tišina.)

CRANENSTEGOV GLAS: Sram vas bodi. Je mar to obnašanje, kakor se spodobi umetniku? Ven iz te sobe! O tem se pomeniva jutri!

(Ves ta čas je stal Gregor naslonjen na podboj rdečega salona; po nemirnem srkanju cigarete je videti, da je razburjen; s slehernim svojim živcem spremlja to dogajanje. —

Horvat je prišel iz salona bled in s povešeno glavo. Išče svoj plašč.)

WALTER (popolnoma pijan): Takšne puntarje bi bilo treba postreliti ko pse!

(Horvat je še zmeraj pod vtiskom dogodka v rdečem salonu. V živčnem zanosu je in ne ve, kaj se dogaja okrog njega. Vse tisto za pedalom in klaviaturo je počel v popolni nezavednosti, v transu izven sebe, kot logični posledici svojega krvavega nocojšnjega premišljanja o samem sebi, na avto-sugestivni motiv, »da ni treba zmeraj vse hoteti«. Šele zdaj, ko se je vrnil v to sobo, med te pijane in zoprne ljudi, med te rilce in odurne obraze, šele zdaj prehaja v stvarnost. Walterjev glas ga je predramil. Ni se še znašel od tega glasu, ko plane v sobo nadporočnik Agramer. Z enim samim pogledom se je ozrl po sobi in že je spoznal, da se je nekaj zgodilo. Pohiti k Walterju.)

AGRAMER: Kaj se je zgodilo?

WALTER: Škandal! Ta puntar tu je napravil škandal! Kaj takega še svoj živ dan ne! Za dostojno družbo nekaj neverjetnega. —

AGRAMER: Ta tip je popolnoma zblaznel. Nocoj me je hotel aretirati! Dal sem ga aretirati po Brigade-Wachabteilungsbereitschaftu kot Lagerinspektionsoffizier. Proti meni, proti službujočemu taboriškemu nadzornemu oficirju je potegnil revolver in bil bi streljal, da ga ni Oberleutnant Gregor zadržal. Dal sem ga aretirati. Čudim se, da ni aretiran.

POLKOVNIK DE MALOCHIO: Ja aber warum?

AGRAMER: Našel sem njegovo stražo spečo. Ich habe seine Wache schlafend gefunden, Herr Oberst, bitte gehorsamst! Tu je Oberleutnant Gregor, bil je priča!

WALTER: S takšnimi puntarji bi bilo treba napraviti kratek proces!

GREGOR: Toda doktor — prosim vas, dragi doktor. —

AGRAMER: Kaj »doktor«? Če ga ne bi bili vi zadržali, če se ne bi bili postavili med naju, bi bil streljal. — —

GREGOR: Toda doktor, to ni res! Razburil se je, ker ste oklofotali njegovega vojaka. —

AGRAMER: Ne! Izzival me je, ves večer izzival, že dolgo me je sistematsko izzival. Nameril je name kot na Lagerinspektions-offizierja revolver! In jaz sem ga dal aretirati. On je aretiran.

GREGOR (zmeraj bolj vznemirjen): To je laž, revolverja ni imel v roki. —

POLKOVNIK DE MALOCHIO: Tovarišu vendar ne morete reči, da laže!

GREGOR: Neresnico govori. Gospod Oberleutnant Agramer je prišel na mesto izvršenja smrtne kazni ter oklofotal stražo. Kadet Horvat pa, ki je z mano vred stražil pod truplom, je

zaradi tega vzkipel, a bil je razburjen že poprej: bila je to njegova prva usmrtitev v življenju. Bodimo, gospôda, ljudje!
 WALTER: Kaj ljudje, ljudje! Dolžnost izvrševati moramo! Moramo, ste me razumeli? S tem, da je izvršil svojo dolžnost, si ni pridobil prav nobenih privilegijev. — —

GREGOR (čuti, da se situacija za Horvata spreminja v obupno neumnost; s poslednjim naporom svojih uravnoteženih in superiornih možganov): Toda gospôda, prosim vas, tu gre vsekakor za nesporazum. Za božjo voljo, gospôda, kadet Horvat je bil vendar prvič pod vešali, to je bil pri njem izbruh živcev; jaz sem bil ves čas prisoten, pa nisem videl nobenega revolverja, to vse je bilo mišljeno samo verbalno, nervozno — — gospôda. —

AGRAMER: To ni bilo samo verbalno, to je bila stvarna in najresnejša grožnja z revolverjem: vse to sem navedel pismeno.

WALTER: Pa menda vendar nismo advokati, da bi se pričkali! Roke kvišku, sicer vas ustrelim ko steklega psa!

HORVAT: Vi ste pes, ne jaz. Jaz na žalost nisem puntar!

WALTER: K—a—j?

HORVAT: Nisem puntar! Morilec sem! Moje roke so krvave! Toda jaz sem ubil na vaš ukaz! Sram me je le tega, da nisem imel dovolj moči, da bi vam rekel: nočem!

POLKOVNIK DE MALOCHIO: Den Kerl sofort verhaften, takoj ga aretirajte! Ta je zblaznel!

(To kričanje od prihoda Pube Agramerja se je dogodilo v eni, dveh nenavadno razburjenih sekundah. Še so kretuje vznemirjene in glasovi kričeči, ko je planil v sobo nadporočnik Somogyi Mámos Gábor ter leti preko sobe v rdeči salon.)

MALMOS: Pred tremi minutami je grabowieško oporišče padlo, gospoda moja. Rusi so ga zavzeli ob dvanajstih, 45. Tarnovicza gori. (Ta novica je počila kakor karteča. Groza. Slišati je)

GLASOVE KARTAČEV: Viere besser. Wie gesehen. Sechzehne blind.

WALTER: Roke kvišku, revolver sem!

HORVAT: Nočem! Revolverja ne dam! Pustite me, grem sam!

WALTER: Jezik za zobe, roke kvišku!

HORVAT: V i jezik za zobe! Ne dam se žaliti!

(Iz rdečega salona je prihitel skozi jedilnico nadporočnik Mámos Gábor.)

MALMOS GABOR: Umaknemo se do Hawrilovke! Ukazan je protinapad! Umik, gospôda moja, Rückzug!

WALTER: Hände hoch, ich schiesse!

(Walter ustrelj proti Horvatu. Ta je zaječal ter se prijel za levo podlaktnico, odskočil dva, tri korake, nadnaravno glasno kriknil ter začel streljati proti Walterju in potem

proti vsem. Tisti hip, ko je Walter ustrelil proti Horvatu, je Gregor čisto mehanično, niti za hip preišljuječ, potegnil svoj revolver ter ustrelil Walterja. Ko je Puba Agramer, obstreljen od Horvata v levo rame, videl Gregorja, da strelja, je začel streljati tudi on. Gneča, v katero se je zapletel tudi stotnik Lukač; polkovnik De Malochio, ki je stal v sredini med temi borci, se krvaveč plazi k mizi, vidno težko ranjen. Ko doseže mizo, se opoteče ter potegne s sabo namizni prt, ki se ga je bil krčevito oklenil kot edine rešilne možnosti.)

DE MALOCHIO: Vseh svetnikov ne bom doživel! Den Allerseelestag werde ich nicht erleben!

(Ta bitka je izbruhnila tako nenadoma, da se zdaj sredi tega streljanja po ničemer ne more vedeti, kdo je prav za prav prvi ustrelil. Horvat, takoj od prvega hipa ranjen v levo laket, je začel streljati proti rdečemu salonu. Iz salona je slišati vreščanje baronice in beganje ljudi. Hahnencamp je stopil na prag v nameri, da odide preko jedilnice, a se je že na pragu ranjen zgrudil. Horvat pade brez besede. Svečniki, steklenina. Oficirji, livrirani strežaji, obupno klicanje.)

GLASOVI: Pomagajte! Stekli psi! Puntarji! Postrelite jih! Hochverräterisches Pack! Straža! Sodrga! Telefonirajte Lagerinspektionsoffizierju! Pokličite stražo! Laufschrift! (Pada steklenina. Oficirji, livrirani strežaji, obupno klicanje.)

GREGOR (zversko, spretno ohranjujoč svoje zaledje v borbi, se je priplazil do vhoda ter tu ustrelil nekega narednika, ki je planil v sobo s karabinko v roki, in potem izgine.)

TOPNIŠKI STOTNIK LUKAČ (kriči): Primate Oberleutnantta Gregorja! Gregor je streljal!

KRIČANJE (zunaj): Straža! Bereitschaft, Oberleutnant Gregor!
(Streljanje se je preneslo na stopnice in v noč. Tekanje po lesenih stopnicah.)

Agramer se je zgrudil krvav na stol.

Rezervni višji zdravnik

DOKTOR ALTMANN: Kuhajte instrumente! Laufschrift!

NEKI GLAS: Kaj je baronici?

DOKTOR ALTMANN: Strel v stegno, nič nevarnega! (Pregleduje Horvatovo truplo): Naravnost v glavo, skozi nosnico!

BARON CRANENSTEG: Kaj je z Walterjem?

DOKTOR ALTMANN: Strel v glavo!

TOPNIŠKI STOTNIK LUKAČ: To sem videl! Walterja je ustrelil tisti hrvaški advokat — kako se že piše — Gregor ... Zmeraj sem ga imel na sumu! Hochverräterisches Pack, diese Kroaten, velezdajalska sodrga!

GLAS: Le kaj mu je bilo?

DRUGI GLAS: Zblaznel je!

ORDONANC: Feldwebel Gradiški leži zunaj pred vrati! Gregor

je izginil. A ubogi stari De Malochio: vseh svetnikov res ne bo doživel!

GLAS NEKEGA PRIBOČNIKA: Schnell packen! Takoj se odpeljemo proti Hawrilowki! Rückzug! Grabowiecz já padel! Kaj zijate ko krave? Marš! Sem z inštrumenti! Ochsen! Instrumente her!

(Beganje ordonancev. Spravljanje stvari. Topovi čedalje glasnejši. Zvenketanje šip od topovskega grmenja. Prenašanje kovčegov.)

ZASTOR.

Georgij Plehanov:

NEKAJ BESEDI O ZGODOVINI

Prinašamo odlomke iz kritike, ki jo je napisal Plehanov o Lacombeovi knjigi »Sociološke osnove zgodovine«. Iz kritike smo vzeli vsa tista mesta, ki so splošno principielnega značaja in ki ne veljajo samo za Lacombea, četudi smo mestoma pustili citate iz njegove knjige, ker so bili za razumevanje tez Plehanova potrebni. Plehanov je ob Lacombeovi knjigi pokazal, kako gleda na človeško zgodovino dialektični materialist. Lacombe je skušal veljati celo za naprednega materialističnega zgodovinarja, a se je posluževal vulgarnega materializma, ki je mestoma (če ne povsod) samo prikrit idealizem. Vsa slovenska zgodovina do danes je pisana z idealističnega stališča, zato nikakor ni odveč, da spozna slovenski čitatelj, kako razumevajo človeško zgodovino in zgodovinopisje dialektični materialisti. Nekaj tega bo našel v pričujočih odlomkih. — Op. ur.

I.

... Stališče »človeške narave« v družbeni vedi nikakor ni novo. Na njem je stal na primer že Aristotel, ki je kakor znano, hotel dokazati, da suženjstvo popolnoma odgovarja naravi ljudi, ki nosijo na sebi njegov jarem.

Na tem stališču so stali vsi francoski prosvetljenci XVIII. stol., ki so neutrudno ponavljali, da suženjstvo popolnoma nasprotuje naravi, ki zahteva svobodo.

Na istem stališču so stali mnogi nasprotniki francoskih prosvetljencev, ki so skušali opravičiti stari red s sklicevanjem na isto človeško naravo. Dalje. Avguste Comte je bil trdno prepričan, da je podrejeni položaj ženske nujna in neizpodbitna posledica njene narave.¹ Isti Avguste Comte je oprl svoj (bolje rečeno, od Saint Simona izposojeni) slovitni zakon treh

¹ Gg. Lettres d'Augusto Comte á John Stuart Ariel, Paris 1877, pismo z dne 16. julija 1843. in 15. oktobra istega leta.

faz kajpak na človeško naravo.² Vobče do štiridesetih let našega stoletja (XIX. stol. — op. prev.) ni bilo skorajda nobenega pisatelja, ki bi se bavil z družbenimi vprašanji, ki pa hkratu ne bi tako ali drugače apeliral na človeško naravo.

Tudi pristaši teorije takozvanega nacionalnega duha so stali na tem stališču, čeprav so mu dali novo obliko: iz narave »človeka vobče« so napravili naravo Rimljana, naravo Grka, naravo Germana, naravo Slovana itd., itd.

In vsaka taka »narava« jim je služila kot magična beseda, ki reši vsa težka zgodovinska vprašanja. Da teorija nacionalnega duha ni utemeljena, v tem ima Lacombe popolnoma prav.

Toda prav tako je neutemeljena tudi njegova ljubljena teorija narave »človeka vobče«. Eno od dvojega. Ali je ta narava neizpremenljiva in potem je čudno, kako se more kdo pri raziskovanju vprašanj družbenega razvoja sklicevati nanjo, da prav tako čudno, kakor je vobče čudno objasnjevati izpremembe izpremenljive količine s svojstvi stalne količine. Ali pa se človeška narava sama izpreminja in tedaj mora sociolog najti vzroke, katerih učinkovanje povzroča njeno izpreminjanje. Seveda se lahko tudi v tem primeru sklicujemo na človeško naravo: njena svojstva so pač taka, da se mora izpreminjati. To pa pomeni, vrteti se v začaranem krogu in se izmotavati z besedami tam, kjer je potrebna znanstvena rešitev. V takem začaranem krogu so se vrteli zelo mnogi sociologi, n. pr. Auguste Comte, ta sovražnik »metafizike«, ki je napravil iz »človeške narave« pravo metafizično bistvo. Zdaj bi bilo pa zelo čudno, če bi se znanstveniki še znašli v tem krogu, zakaj izhod iz njega je že zdavnaj najden in našli so ga vprav utemeljitelji sodobnega dialektičnega materializma.

Materialisti-dialektiki pravijo, da se »svojstva« zgodovinskega človeka, njegove navade in stremljenja, njegovi nazori in ideali, njegove simpatije in antipatije, izpreminjajo skupno s tokom družbenega razvoja, ki ni odvisen od vzrokov, ležečih v človeku, marveč od tistih, ki leže izven njega. Družbeni odnosi lovskih plemen niso podobni družbenim odnosom zemljedelcev; družbeni odnosi narodov, ki se bavijo z zemljedelstvom v takozvanem naravnem gospodarstvu, niso podobni družbenim odnosom narodov »v šoli kapitalizma« itd. itd.

Ljudje ne prehajajo od enega načina proizvodstva do drugega zato, ker se v njih pojavi druga »narava«, marveč zato, ker se je povečala oblast družbenega človeka nad vnanjo prirodo, ker se je izpremenilo stanje njihovih produkcijskih sil. Zato moremo in moramo reči, da je treba na koncu koncev vprav v razvoju produkcijskih sil iskati rešitev zagonetke zgodovinskega razvoja človeštva.

² Gl. Cours de philosophie positive, ed. de 1869, I. p. 8—9 in III. p. 193. O človeški naravi gl. tudi IV. del, str. 384, 385, 387, pa tudi na mnogih drugih mestih njegovega kurza najdeš tozadevne opazke.

Prvi sunek za razvoj družbenih produkcijskih sil daje na rava sama: njihovo naraščanje je v precejšnji meri odvisno od svojstev geografskega okolja. Toda odnos človeka do geografskega okolja ni neizpremenljiv; koliko bolj naraščajo njegove produkcijske sile, toliko hitreje se izpreminja odnos družbenega človeka do prirode, — toliko hitreje jo podreja svoji oblasti. Z druge plati pa se nadaljnje gibanje produkcijskih sil vrši toliko hitreje in lažje, kolikor bolj se te sile razvijajo: produkcijske sile rastejo v sodobni Angliji neprimerno hitreje in lažje, kolikor bolj se te sile razvijajo: produkcijske sile rastejo v sodobni Angliji neprimerno hitreje, kakor so rastle n. pr. v stari Grčiji. Vprav v tej notranji logiki razvoja produkcijskih sil pa je na koncu koncev podrejen ves družbeni razvoj, podrejen iz enostavnega vzroka, zaradi katerega morajo biti družbeni odnosi, ki ne odgovarjajo danemu stanju produkcijskih sil, neizbežno odstranjeni: tako je na primer suženjstvo prenehalo obstojati, ko je prišlo v protislovje s produkcijskimi silami družbe, t. j. enostavneje rečeno, ko se ni več izplačalo. Samo ob sebi je razumljivo, da tako odstranjenje preživelih uredb in odnosov nikakor ne nastopi samo od sebe, — to je le nelepa misel, ki jo često pripisujejo dialektičnim materialistom njihovi nasprotniki. Zastonj nihče nič ne dobi, — to staro resnico materialisti-dialektiki prav dobro poznajo. V praksi se je dosti bolj poslužujejo, kakor mnogi, premnogi idealisti, subjektivisti i. dr. Toda zdaj ne gre za to. Za to gre, da učenjak, ki zapusti stališče človeške narave, prav tako ne more iskati objasnjenja zgodovine o psihologiji, kakor ga ne more iskati v biologiji. Psihološko gledišče je le en delen primer gledišča človeške narave; da človekove misli vplivajo na njegova dejanja, o tem ni dvoma, o tem lahko podvomi samo tisti, ki v pogledu mišljenja sam malce šepa. Toda vprašanje je, odkod se vzamejo misli. Na to vprašanje dajejo materialisti-dialektiki dosti jasnejši odgovor, kakor idealisti in eklektiki, ki jim preostaja edinole sklicevanje na človeško naravo, t. j. v bistvu samo prekrojevanje stare teorije prirojenih idej, ki se je že v prvi polovici preteklega stoletja izpremenila v tem smislu, da so ljudem pričeli pripisovati prirojeno tendenco, razvijati se v umskem pogledu prav tako in ne drugače; iti v svojem razvoju vprav skozi take faze in ne skozi drugačne.

II.

Vsi filozofi, ki so stali na stališču človeške narave, so iz naravnih razlogov iskali tisti idealni red družbenih odnosov, ki bi bolj ko vsi drugi odgovarjal tej naravi. Z drugimi besedami, vsak izmed njih je bil z nujnostjo utopist.³ To ne pomeni, da

³ V ameriških znanstvenih krogih se je v novejšem času pojavila podobna utopija o popolnem družbenem redu, imenovanem »idealna

so bili vsi novotarji. Še daleč ne, mnogi izmed njih so bili strogi »konservativci«, nekateri pa čisto enostavni reakcionarji. V bistvu je vsakdo izmed njih gledal svoj zaželjeni družbeni red prav tako, kakor so gledali svoje ideale ljudje, imenovani utopisti par excellence, vsi so merili vsak dani družbeni red po meri lastnih jim pojmov o človeški naravi. Naj se čitatelj samo spomni na zgoraj omenjene Comteove misli o podrejenosti ženske. Skušati najti idealni družbeni red, ki bi najbolj odgovaljal človeški naravi, pomeni, skušati najti tak red, od katerega človeštvu ne bi bilo treba iti nikamor več naprej, v katerem bi ljudje sicer tu in tam res lahko malce popravili svoje odnose, ne bi pa smeli teh odnosov bistveno izpremeniti, ker bi se bilo sicer treba bati, da se bodo oddaljili od svoje narave. V vsakem utopistu je bila vsaj mogoča »an sich«, poštena doza konzervativizma, kar nam prav lepo kaže zgodovina socialističnih kolonij v Ameriki. Za materialiste-dialektike je tak konzervativizem popolnoma nemogoč. Po njihovi teoriji se morajo družbeni odnosi izpreminjati skupno z razvojem družbenih produkcijskih sil. Kje so meje v razvoju teh sil? Ni jih. Zato tudi ni idealnega reda, preko katerega ne bi moglo človeštvu nikamor več. Materialisti-dialektiki so pristaši neprekinjenega postopnega gibanja. Oni so edini progresisti v popolnem smislu te besede.

III.

Nekateri zgodovinarji si nikakor ne morejo predstavljati, da lahko obstojajo ekonomski odnosi, ki niso podobni današnjim kapitalističnim odnosom. Zanje pomeni propad kapitalističnega reda propad civilizacije. V tem pogledu si v celoti prisvajajo vse predsodke vulgarnih ekonomistov. Da se o tem prepričamo, je zadosti, če n. pr. čitamo, kar pravi Lacombe v knjigi »Sociološke osnove zgodovine« o vplivu razmnoževanja na bogastvo narodov. Tu ni dovolj, če rečemo, da se Lacombe moti. Nak, zmote niso vse enake. Tu je treba priznati, da nima popolnoma nobenega pojma o predmetu, o katerem hoče razpravljati. V tem je La-

demokracija«, v kateri bi vladali znanstveniki. Vnet pristaš te novoplatonovske ideje je tudi Mihajlo Pupin, profesor elektromehanike na kolumbijski univerzi v New Yorku. V tej »idealni demokraciji« bodo kajpak še vnaprej obstojali kapitalistični družbeni in lastninski odnosi, saj je imenovani mož s svojimi izumi vedno na uslugo ameriškemu militarizmu in racionalizaciji privatno-kapitalističnih trustov in kompanij, s katerimi je v prav dobrih odnosih. Kakšne posledice ima taka racionalizacija v okviru kapitalističnega sistema za široke plasti delovnega ljudstva, to našega rojaka in »idealnega demokrata« nič ne briga. Do kakšnih ultrareakcionarnih zaključkov in dejanj privedeta konvencionalna laž in interes kapitalističnega sistema ljudi, ki imajo za razvoj znanosti brez dvoma nevenljivo zasluge, se lahko vsak prepriča, če vzame v roko Pupinovo knjigo »Od pastirja do izumitelja«, v slovenskem prevodu P. Brežnika izdala Vodnikova družba v Ljubljani. — Op. prev.

combe slab kakor novorojeno dete, čeprav se tudi tu časih pojavijo zarodki pametnih misli. »Siromaštvo je dvojno,« pravi. To je popolnoma res: siromaštvo divjaka nikakor ni isto, kakor siromaštvo sodobnega proletarca; vsako izmed obeh izhaja iz čisto različnih vzrokov. Ko pa Lacombe izreče to pametno misel, se na mah potopi v najnaivnejša razmišljanja o prenaseljenosti. »Divjaki so siromašni, čeprav so maloštevilni,« pravi, »zato ker nimajo orodij, ki bi ustvarjala vrednosti; pri delitvi je malo udeležencev, toda, saj ni česa deliti. Stari civilizirani narodi imajo prekrasna produkcijska orodja, toda deliti je treba med preveliko množico.« Odtod neki izhaja siromaštvo med civiliziranimi narodi. Lahko bi kdo mislil, da pri »starih civiliziranih narodih« eksistirajo take ustanove, ki zbirajo informacije o potrebah vsega prebivalstva, usmerjajo družbeno proizvodstvo v skladu s temi potrebami in nato spet v skladu z njimi razdeljujejo dobljene produkte. Če bi bilo dejansko tako in če bi se ne glede na tako organizacijo proizvodstva, »stari civilizirani narodi« vendarle odlikovali v siromaštvu, tedaj bi lahko popolnoma upravičeno pripisali ta pojav dejstvu, da »je treba deliti med preveliko množico«. Ne bi smeli govoriti, da »je siromaštvo dvojno«. Tako pri civiliziranih narodih, kakor pri divjakih, bi enako nastopalo kot posledica dejstva, da ni mogoče producirati potrebne količine produktov. Dejansko pa v sodobni kapitalistični družbi potrebe siromakov le v toliko vplivajo na proizvodstvo, v kolikor siromaki lahko plačajo produkte, ki so jim potrebni: Kdor nič nima, s tem »deli« kvečjemu tisti, ki mu daje v bogame.

Dalje. V koliki meri je nižji razred prebivalstva v kapitalističnih državah predstavnik »dejanskega«, t. j. plačujočega povpraševanja? V toliki, v kolikrški se mu posreči prodati kapitalistom svojo delovno silo: če je delo, tedaj so tudi kakšna, seveda zelo majhna sredstva za obstanek, če si pa izgubil delo, tedaj grizi kamen. Toda, s kakšnim namenom kupuje kapitalist proletarčevo delovno silo? Z namenom, izvleči dobiček iz njene uporabe v produkciji. Če se kapitalist ne nadeja, da bo napravil dobiček, tedaj ne prične »delati«, pa naj bodo družbene produkcijske sile kot take še tako velike. Iz tega sledi, da v sodobni kapitalistični družbi določa meje družbene produkcije dobičkanosnost kapitala, nikakor pa ne absolutni obseg produkcijskih sil. Zategadelj v teh družbah siromaštvo dejansko ne nastaja iz tistih vzrokov, ki ga povzročajo na prvih stopnjah kulturnega razvoja; divjakovo siromaštvo korenini v njegovih odnosih do prirode, v neznatnosti njegove oblasti nad njo; proletarčevo siromaštvo pa ustvarjajo družbeni odnosi. Kdor tega ne razume, naj se rajši ne spušča v razmotrivanje o ekonomiji civiliziranih družb, ker ne bo povedal nič drugega, kakor kako staro neumnost.

... Če zakoni družbeno-zgodovinskega razvoja koreninijo v človeški naravi, tedaj jim mora človeštvo ostati podložno in se

tega podložništva ne more iznebiti, kakor ne more zajahati samega sebe.

Ali mu je obstoj teh zakonov znan ali neznan, v vsakem primeru jim v svojem razvoju mora slediti.

Tako so zgodovinski filozofi navadno tudi gledali te zakone družbenega razvoja, ki so jih sami formulirali. Saint-Simon primerja svoj zakon treh faz z božjo previdostjo, proti kateri je človekova volja brez moči.

Popolnoma drugače gledajo omenjene zakone materialisti-dialektiki. Po njihovem mnenju ti zakoni ne koreninijo v naravi ljudi, marveč v naravi tistih družbenih odnosov, v katere stopajo ljudje na različnih stopnjah v razvoju produkcijskih sil.

Do zdaj so ljudje stopali v te odnose popolnoma podzavestno; ti odnosi so bili produkt nujnosti, ne pa svobodnega, t. j. razumnega, smotrenega človeškega delovanja. Toda dovolj je, če ljudje razumejo vzrok te svoje odvisnosti od svojih lastnih produkcijskih sil, in če jih lahko podredijo svoji volji in svojemu razumu. Tu se ponavlja isto, kar smo videli pri odnosih ljudi do prirode. Dokler ljudje ne poznajo prirodnih sil, toliko časa se jim slepo pokorijo, ko pa jih spoznajo, tedaj se prirodne sile podredijo ljudem.

Ta predpogoj seveda ni igrāča: spoznati vzrok podrejenosti lastnim produkcijskim silam. To je sila težka naloga.

Toda važno je to, da je dandanes njena rešitev popolnoma mogoča, pa ne samo mogoča, marveč naravnost neizbežna. Poglejte n. pr. krize. V krizah se človekova odvisnost od slepe sile ekonomskih odnosov očituje morda glasneje kakor kjerkoli drugod. Kolikor glasneje se ta odvisnost očituje, toliko jasneje prihaja na dan njen sodobni vzrok: neorganiziranost proizvodstva. Ljudje ga jasno vidijo in stopajo z njim v borbo. Eni ga skušajo premagati, ostajajoč na podlagi starih odnosov: »industrijski sindikati«. Drugi gredo delj, pojmujejo stvar globlje: ti skušajo odpraviti stare odnose, da bi tako ekonomsko popolnoma podredili z razumom prosvetljeni človekovi volji. Tako se ta borba, borba luči s temo, razuma z nujnostjo, že vrši in — kar je najvažnejše — ni moči, da se ne bi vršila; če bi se ji ljudje zdaj hoteli odpovedati, bi jim to onemogočila ekonomska nujnost sama: njeni težki in neodoljivi udarci bi prebivalstvo sodobnih civiliziranih držav kmalu zbudili iz spanja. Kakor vidimo, se podrejenost ljudi socialnim zakonom, o kateri govorijo materialisti-dialektiki, bistveno loči od tiste podrejenosti, o kateri so govorili misleci, stoječi na stališču človeške narave. Lahko rečemo, da so eni začeli z zdravico in nehali s pogrebenco, drugi pa pričenjajo s pogrebenco in nehajo z zdravico. Eni pričenjajo s svobodo in nehajo z nujnostjo, drugi pa pričnejo z nujnostjo in pridejo do svobode. V nauku poslednjih in samo v njihovem nauku, t. j. samo v dialektičnem materializmu, ni niti enega atoma fanatizma.

Ker mnogi nasprotniki (kot n. pr. Lacombe) nimajo pojma o sodobnem dialektičnem materializmu, zato niti ne slutijo, da bi človeški razum kdaj mogel triumfirati nad slepo silo ekonomske nujnosti. Vulgarni materializem n. pr. obstoja v prepričanju, da ekonomske potrebe človeštva govorijo glasneje in bolj zapovedujoče kakor vse druge njegove potrebe. Naj bo ta misel še tako pravilna, iz tega nikakor ne sledi, da je ljudem za zmerom usojeno, da ostanejo sužnji svoje lastne družbene ekonomije. Razumna, načrtna organizacija družbenega proizvodstva bo zagotovila zadovoljitev človekovih »telesnih potreb«, kakor priroda sama v vsakih družbenih odnosih skrbi za zadovoljitev »potrebe po dihanju«. Telesne potrebe bodo zategadelj v vzajemnih odnosih ljudi prenehale igrati tisto ogromno vlogo, ki jo brez dvoma igrajo zdaj, ko njihova zadovoljitev zavisi od neurejene igre slučajnosti. Toda marsikateremu meščanskemu zgodovinarju taka misel niti v glavo ne pade. Zanj obstoja samo kapitalistično proizvodstvo. Zdi se mu, da »telesne potrebe« civiliziranega človeštva ne morejo biti zadovoljene drugače, kakor v sistemu kapitalističnih odnosov. Zato človekova narava, ki jo ima on pred očmi, dejansko ni nič drugega, kakor narava kapitalističnega reda...

IV.

(O vlogi osebnosti smo v letošnji »Književnosti« že prevedli posebno razpravo Plehanova. Zato iz tega članka citiramo samo zaključek, ki govori ponovno o tem, kako je vlogi osebnosti tudi s stališča dialektičnega materializma določeno važno mesto v zgodovini, četudi ni ta vloga absolutno samostojna in osamljena, temveč je prav tako odvisna in utemeljena v raznih okoliščinah. Op. uredn.)

Da so se veliki zgodovinski činitelji lotili mnogih novotarij »ob popolni ravnodušnosti obdajajočega jih okolja«, je tudi res... Če si zgodovino razlagamo s psihologijo, tedaj je jasno, da so veliki zgodovinski činitelji, stoječi nad svojim okoljem, prinesli v zgodovino nekaj svojega, nekaj, česar v tem okolju ni bilo. Toda s stališča materialistov-dialektikov to ni tako. Ti pod svojstvi družbenega okolja razumejo predvsem svojstva družbenih odnosov, v katere stopajo ljudje na vsaki dani stopnji razvoja svojih produkcijskih sil. Psihologija okolja stopa šele za tem in kot rezultat imenovanih odnosov. Zatorej v dejavnosti velikih zgodovinskih osebnosti ni »preostanka«, katerega ne bi bilo moči objasniti s svojstvi družbenega okolja: veliki človek v svojem razumu le jasneje in bolje odraža ta svojstva. In vprav zato lahko stopi včasno protislovje z »množico«, ki vendarle — pod vplivom istih družbenih odnosov — počasi stopa na stran »heroja«. Lassalle je kot avtor »Sistema pridobljenih pravic« bolje poznal položaj nemških delavcev, kakor delavci sami. Zato so ga včasih izžvižgali. Toda svojstva okolja — ekonomski

odnosi Nemčije — so kmalu prepričala naprednejši del nemških delavcev, da je imel prav mož, katerega nazori so jih s svojo smelostjo izpočetka presenetili. To je tudi vse. In o tem »končnem rezultatu« ni prav ničesar, kar se ne bi dalo analizirati s stališča logike družbenih odnosov. Kdor zoperstavlja zgodovinsko dejavnost velikih ljudi učinkovanju socialnih zakonov, je podoben tistemu Ščedrinovemu (ruski pisatelj satirik) junaku, ki si je postavil dilemo: »ali zakon ali jaz« in zahteval, naj bo rešena kar naravnost, ne oziraje se niti na eno niti na drugo stran.

Bratko Kreft:

DRAMA V MORNARSKI KABINI

(Odlomek iz potopisa »Med potniki in mornarji«.)

...Kupili smo nekaj steklenic rdečega in belega vina, eden izmed kadetov je kupil še močnatih jedi, ker je rekel, da jih njegov tovariš rad jé. Dogovorili smo se, da se dobimo po deveti uri v kabini, ko bo večerja že končana. Žal je imel ravno tisti kadet, ki je zamislil našo »krokarijo«, nočno službo na mostičku, česar ni bil nič kaj vesel. Kljub temu je obljubil, da bo od časa do časa smuknil k nam v kabino, ker je imel istočasno na poveljniškem mostu službo častnik, ki mu je bil naklonjen. Morje je bilo mirno in vračali smo se v domovino.

Po večerji se je znašlo v ozki kabini, kjer sta domovala dva mornarja, pet ljudi. Dva kadeta, neki akademik v beli sportni čepici, ki je bil kaj samozavesten, da sem imel ves čas utis, kako me gleda po strani, strojnik Franc in jaz. Vmes je prišel na kozarec vina še neki starejši strojnik, kateremu pa se je mudilo spat, ker je moral zgodaj zjutraj nastopiti službo. Natočili smo čaše, trčili in si napili, nato pa smo se stisnili v ozki mornarski kabini, v kateri je bilo po moje komaj prostora in zraka za dva človeka; zdaj smo se gnetli štirje, ker je peti tičal med podboji vrat. Eden od kadetov je ves čas agitiral za petje. Vino ga je spravilo v dobro voljo in vsak čas je začel kakšno novo pesem. Pevec nisem, zato sem samo včasih na njegov opomin kaj »prišel«, potem pa spet tihotapsko utihnil, pregibajoč le ustnice. Tudi slovenske pesmi so peli. Kadeta sta bila Slovenca in akademik je bil član pevskega zbora, kjer so se učili tudi slovenskih pesmic. Čez nekaj časa je prišel še drugi akademik, tako da smo bili kakor »arnki v sodu«. Začelo se je prepevanje vsevprek.

V kotu tik ob vratih, naslonjen na steno, opirajoč si z levo roko glavo, je ob mizici sedel strojnik Franc. Lep, mlad fant, ki

ni mogel imeti dosti nad 25 let. Doma je bil z nekega obrežnega dalmatinskega otoka. Obraz je bil lepo pravilno zgrajen, ustnice so bile močne, čutne, čelo visoko in izpod njega so sijale sinje oči v nekem čudnem blesku. Med petjem jih je včasih zaprl, izgubil tempo pesmi in melodije, kakor da hoče podaljšati njeno občutje v sebi. Takrat ga je po navadi sunil kadet med rebra in Frane je odprl oči ter se prijazno nasmehnil. Prav ta smeh je bil, ki me je ves čas vznemirjal. Človeku se zgodi v življenju večkrat, da se v kakšni družbi sreča s kom, ki ga nikoli prej ni videl in ki ga tudi mogoče nikoli več ne bo srečal, toda že ob prvem pogledu, ob prvi besedi z njim začuti neko zvezo, nek tajni fluidum, ki se je začel med njima pretakati. Tako je bilo z menoj in s strojnikom Franetom. On sicer mene ni prav opazil, niti občutil, preveč je bil tisti večer vase zakopan, toda jaz sem bral v njegovih očeh neko skrivnost, neprikrito bol, ki je dajala njegovemu nasmešku potezo grenkobe in trpkosti. Komaj smo prišli malo v živejše razpoloženje, že nam je hotel uiti, izgovarjajoč se, da ima tudi on zgodaj zjutraj službo. Vendar ga nismo pustili. Kadet ga je posadil nazaj na stol in mu dejal: »Nikar ne misli toliko, Frane, pij in zapoj!« Spet se je Frane trpko nasmehnil, kadet pa je pozval vse, da zapojemo pesem, ki jo Frane rad sliši in poje. Frane še vedno ni nič rekel, mirno je čakal, da zapojejo. In ko so začeli je tudi on polglasno pomagal; s kadetom sta si ves čas pomigavala z očmi in se smehljala drug drugemu. Spet sem ga gledal. V vsej svoji fantovski postavi je bil že mož, lepo razvitih mišic in pravilnih sorazmerij vsega telesa. Skratka: bil je lep, postaven možki. Raz obraza je poleg vse milobe in prikrivajoče trpkosti sijala odločnost proletarca, ki pa se je za trenotek izgubil v vrtincu najbolj osebnih čuvstev. Mornarsko podčastniško čepico je porinil na temen, da so se izpod nje prikazali črni, gosti lasje. Od solnca so mu bila lica vsa ogorela.

Fantje so mu peli pesem.

»Oj mladost ti moja...«

»Pojte, Frane, vaša pesem je!« sem vzkliknil, toda tudi meni se je odpovedujoče nasmehnil kot prej kadetu. Nisem mu dal več miru. »Žakaj ne požete? Ali ste tako utrujeni ali ste žalostni?« On pa niti besedice. Samo smehljal se je. Tedaj je prasnili sredi petja kadet: »Sreče ga boli. Dekle mu postane s prvim brezposelnostjo, pa ga skrbi.«

Fantje so peli naprej, tudi Frane je zdaj bolj pomagal, mogoče zato, da bi ne slišali vsi kadetovih besedi, s katerimi ga je skušal razkrinkati. Kadet in akademik sta tedaj zamenjala mesta, tako da je postal kadet moj neposredni sosed. Vprašal sem ga, kaj je vendar Franetu, ali je zaljubljen ali kaj. In kadet mi je v nekaj kratkih, trdo odrezanih stavkih povedal zgodbo Franovega nocojšnjega razpoloženja.

»Dekle ima, ampak kje, ko bi vi vedeli?«

Frane je zdaj pel in naju ni gledal, četudi sem videl, kako pazi na vsako najino besedico.

»Njegova ljubica je v kazinu.«

Ker nisem razumel, sem vprašal naprej.

»V kakšnem kazinu?« Takoj po vprašanju mi je šinila v glavo težka slutnja, še preden mi je mogel kadet odgovoriti. Odgovoril je robato, debelo, naravnost, po slovensko... Zdaj mi je bilo jasno. Dekle, ki ga Frane ljubi, je v neki pristaniški javni hiši.

»Poglejte, ali ni to čudno? Rada se imata, tudi ona ima rada njega, razumeta se in si pišeta. Pred nekaj dnevi je dobil pismo od nje. Sporoča mu da bo s prvim brezposelna, ker je izšel te dni zakon, po katerem bodo morali zapreti vse kazine v državi.«

Skózi petje in kadetove besede je švignila temna senca iz mojih misli. »In zaradi tega je žalosten?«

»Da, zaradi tega; od česa bo po prvem živel? Dela v teh krajih ni lahko dobiti in za vsako delo tudi ne more prijeti, tudi če bi bila prilika. Takšno življenje človeka zelo spremeni... Haha! Kaj naj zdaj stori? Ali naj gre na cesto? Toda to je sigurno popolen padec navzdol. Kazini so prepovedani, le ulica je prosta, svobodna, da lahko na njej stradaš in pogineš. Kaj ne, Frane?«

Frane se je samo nasmehnil in močno, sunkovito zapel: »Oj mladost ti moja...« V izgovarjavi se je čutil Dalmatinec, v melodiji pa se je čutila bolj srca, ki je bilo uklenjeno v močna moška prsa. Ne v prsa. V neko življenje, ki je bilo po svoji ureditvi močnejše od njega in njegovega dekleta. Kakor ladja, izročena valovom in viharju. Z divjo silo, s silnim naporom se bori za pot, da pride naprej. Življenje s svojimi nasprotji in protislovji je pripeljalo tega človeka tako daleč, da je bil žalosten, ker bo njegovo dekle moralo iz javne hiše. To grozno protislovje je doživljal zdaj Frane na samem sebi. Nekaj neverjetnega, toda kljub vsemu resničnega, je bilo v njegovi žalosti. Družba je človekovo bedo pripeljala tako daleč, do takega absurda, da je moral biti ob odhodu svojega dekleta iz kazina žalosten in poln skrbi, kaj bo z njim. Za vso to skrbjo in žalostjo, povzročeno iz bede in stiske, iz strahu pred usodo brezposelnega človeka, ki šteje danes velike milijone, ki tvorijo internacionalni narod brezposelnih, se je skrivala trpeča ljubezen dveh ljudi. Ali ni izhoda? Spomnil sem se poročila, ki sem ga bral v nekem našem časniku. V mestu Rio de Tara v Braziliji se je znašlo 11 brezposelnih delavcev, ki so v borbi z brezposelnostjo omagali. Nikjer niso mogli dobiti več zaslužka, ker niso bili edini, bilo jih je tisoče z isto usodo. Konkurenca je bila ogromna. Kupili so si za zadnje pare žganja in ga nalili v 11 čaš. V deset čaš so vsipali strup, nato so zložili na kupček vse svoje premoženje, ki ga naj deduje tisti, ki bo spil čašo brez strupa. Strup so vsipali v čaše na skrivaj in

jih pomešali tako, da nobeden ni vedel, kje je čaša »življenja«. Izpili so. Deset jih je kmalu nato umrlo. In modrost časopisne notice je bila, da je na koncu ugotovila, da bo preživeli z dedščino svojih desetih mrtvih tovarišev mogel izhajati kvečjemu šest tednov. Tega sem se spomnil, ko sem tisti trenotek mislil na Franovo bol in njegovo dekle. Iskal sem izhoda, iskal nasveta, iskal besede, toda spomin na tistih 11 delavcev se je norčeval iz mene, ki sem hotel nekaj svetovati. Kako daleč je včasih beseda od dejanja, kako zlagana je lahko v gotovih trenutkih vsaka beseda! Včasih pride življenje posameznika med take čeri, ki se jim ni mogoče izogniti. Kakor ladja v viharju, ki se ne more umakniti poplavi razburkanih valov, ki ne butajo samo ob njene stene, temveč se s treskom mečejo na njene palube. Če izdrži, izdrži, če ne izdrži, ne izdrži... V takih trenutkih pride človek do misli, do sklepa, ki ni pobran iz nobene še tako učene knjige, ki je doživet in to doživet s krvjo in dušo, da je treba nekaj storiti, da je treba ladjo človeške družbe v osnovi spremeniti, stare stroje zavreči, postaviti nove, ki bodo zgrajeni na povsem drugi osnovi, diametralno nasproti prejšnji. Vsako krpanje in popraviljanje je odveč, zastareli sistem družbe je nesreča za vse človeštvo, kakor je nesreča za mornarje stara ladja, ki na vseh koncih propušča in škriplje. Samo mučijo se mornarji z njo, dosežejo pa nič...

Misli so rile naprej vsepovsod, vedno bolj naprej in vedno hujše so bile. Fantje so peli in se pogovarjali, Frane pa se je smehljaj. S poveljniškega mostu se je pritihotopil kadet s cigareto v ustih. Malo je bil v rožcah, ker je prej prenaplo izpraznil kozarec. Naletel je ravno na največjega, ki ga je sicer imel za izpiranje zob. Bili smo pač v navadni kadetski kabini, ki ni imela na razpolago lepih kozarcev in steklenic, ki so jih praznili petični potniki zgoraj v barih. Na palubi je bil ples in igranje godbe se je včasih prikradlo tudi do naše kabine. Kadet s poveljniškega mostu je bil vesel, prešeren fant in nas je opozoril na fotografije nagih žensk, ki so bile z risarskimi žeblički pritrjene na steno nad mizo. Lani jih je bil kupil v Port-Saidu, ki je glavno pristanišče za izvoz takih fotografij. Vsaj tako je pripovedoval on. Frane se je mimogrede ozrl na slike, zamahnil je z roko in dejal: »Moja je lepša!«

»Seveda je lepša, ampak brezposelna bo pravtako, naj je še tako lepa!« Vino je napravilo kadeta zgovornega in ciničnega, toda Frane je bil že neobčutljiv. Vdan v usodo je poslušal kade-tove zbadljivke. Smejali smo se, toda smeh je bil prisiljen. Na koncu je kadet Franeta objel: »Saj sva prijatelja, Frane, za-pojva zdaj midva. Oj mladost ti moja...« Ne vem, kolikokrat so že peli tisti večer to pesem. Vino in misli so me bile utrudile. Ni mi bilo več ne za smeh ne za petje. Oziral sem se po slikah golih deklet iz Port-Saida, vmes sem včasih ujel na uho melodijo, ki jo je gospodi na palubi igral ladijski jazz-orkester, spomnil

sem se, kako se je ob godbi potapljal »Titanic« in mislil svoje misli naprej. Roka je podzavestno brskala po mizi, kjer so ležale drobnarije dveh kadetov, dveh mladih življenj, stisnjenih v majhno kabino, v kateri so bile mogoče res edina svetla in živa točka tiste slike golih deklet. V kotu ob črnilniku je roka zgrabila za nekaj usnjatega. Med papirji, oranžnimi lupinami in čiki, se je skrivala, dobro zavarovana z modernim usnjatim ovitkom — knjiga. Skrbno je bila zakrita in na mizi pod port-saidskimi dekleti, sem mislil, da bom našel knjigo, ki bo po svoji vsebini sorodna tistim slikam. Mogoče je celo ilustrirana, gledali jo bomo, se smejali in pregnali vse sence, ki jih je prignala v kabino Franova zgodba. Roka je odprla najprej ovitek in pred očmi se je v luči električne žarnice zasvetila sinjina knjižnih platnic. Osupnil sem. Preko sinjemodrih platnic, katerih barva je bila kakor barva morja, kadar je najlepše in najglobokejše, modrina podobna sinjini Franetovih oči — — — preko modrega polja platnic so se šopirile velike črne črke **KAPITAL** in spodaj nad drzno potegnjeno široko črto je bilo zapisano ime Karla Marxa... Začudil sem se glasno in za trenotek je zavladala tišina v kabini. Za majhen, komaj opazen trenotek. Nekaj se je zgodilo. Akademik v beli čepici, ki mu je bila knjiga tuja in zoprna, se je cinično namrdnil, kadet pa je naglo planil vmes: »Saj ni nič hudega, knjiga je izšla v Ljubljani... nihče mi ne more nič zanj.« Tako jo je obranil pred akademikovim namrdovanjem. Jaz pa sem jo zaprl in jo lepo položil na tisto mesto, kjer je bila.

»Da, kapital...«

Več ta trenotek ni bilo mogoče povedati. Tudi ni bilo potrebno.

In spet se je Frane nasmehnil.

Nato nismo o tem govorili nič več —.

Poslovil sem se in šel. Na stopnišču sem se spet spomnil knjige, ki je v tistem kotu mornarske kabine prepotovala vso pot z nami; lani je bila v port-saidski luki, kjer so doma tista dekleta in njih fotografije; povsod, kamor je šla ladja, je šla z njo tudi skrbno zavita knjiga. Nekomu je morala biti za krmarja... Senca, ki je že ves večer strašila po kabini, po Franovem življenju, je dobila v tej knjigi svojo pravo podobo.

Stopil sem na prednji krov, kjer je ladjina špica ostro rezala morje in njegove valove.

Dopoldne smo bili v pristanišču, kjer je živelo in službovalo, trpelo Franovo dekle. Ladja se je usidrala nekaj sto metrov pred obalo in Frane je imel službo. Ni smel z ladje. Mogoče je njegovo dekle stalo kje na pomolu in ga z željnimi očmi iskalo, mogoče pa je tudi bilo — v službi. Globoka je morala biti ljubezen teh dveh ljudi, da so lahko ljubezni željne Franove ustnice s svojimi poljubi izžgale vse poljube in objeme tujcev, ki so prihajali k njej. Poročiti se nista mogla. Franova plača je bila komaj zanj in služ-

ba je trajala samo nekaj mesecev v letu, ko je bila ladja na potovanju. Sicer so praznovali s praznimi žepi in lačnimi želodci. Mogoče, da mu je takrat celo pomagala ona... Grenak kruh sta jedla, še grenkejšo ljubezen sta ljubila. Kadar je imel Frane službo in kruh, je bil na širokem morju in ni imel dekleta, kadar je imel dekle, ni imel kruha... Prav zato je mogoče na morju tako gorela njegova ljubezen in dajala njegovim sinjim očem tisti blesk, ki je hotel predreti temo, zevajočo pred njegovim življenjem. Oči in ustnice so morale goreti v globoki ljubezni za njo, da so jo od časa do časa, ob vsakem svidenju, ob vsakem ukradenem trenutku ljubezni, vedno znova očistile s svojim ognjem.

Prišel sem na skrajni prednji del ladje. Kakor že večkrat sem stopil gori do ograje in se naslonil na njo. Na nebu so bile zvezde. Pogledal sem v morje pod seboj. Bliščalo se je. Ko sem po nekaj dneh potovanja opazil bliščanje morskih valov, ki so se premetavali ob ostri prednji konici ladje, sem nekemu mlademu dekletu na vprašanje, odkod to bliščanje, razlagal, da je to bliščanje zvezd, ki se kopljejo v morskih valovih. Njih odsev. Takrat pravega vzroka temu bliščanju res nisem vedel. Iz šole sem ga že bil davno pozabil. In če te vpraša mlado dekle po tem bliščanju, pa znanstvenega vzroka zanj ne veš, si pač pomagaš s pesniško primerom. Toda jaz sem takrat tej svoji primeri verjel, ker se je morje bliščalo kot se blešče zvezde. Tudi zdaj sem gledal skrivnostno bliščanje morske vode in čim delj sem ga gledal, tem bolj sem videl Franove oči, ki so v neštetih primerih plavale tam doli in se premetavale v valovih. Če bi me bil kdo ta trenotek vprašal, odkod in zakaj to bliščanje, bi mu bil povedal pravljico o mornarjevih očeh in njegovi ljubici in dejal bi, da se v tistem blesku tam doli, v šumečem in penečem se valovju, pozibavajo njegove oči... in od njih je tisto bliščanje morskih valov...

K. A. Wittfogel — H. Duncker:

ZASTOJ V RAZVOJU PRODUKCIJSKIH SIL V POLJEDELSTVU

1. Proces ločitve poljedelske produkcije od zemljiške lastnine.

Poljedelstvo bi se tudi pod kapitalizmom hitreje razvijalo, če bi bila odpravljena privatna zemljiška lastnina. Da ni niti kapitalistično poljedelstvo niti poljedelski mali obrat nujno odvisen od zemljiške lastnine nam postane očitno ob dejstvu, da je zemljiško zakupništvo široko razširjeno. V obliki zakupa se izraža ločitev zemljiške lastnine od poljedelske produkcije.

»Eden od velikih rezultatov kapitalističnega načina produk-

cije je, da zemljišče kot delovni pogoj popolnoma loči od zemljiške lastnine in zemljiškega lastnika, za katerega ne predstavlja zemljišče nič drugega kakor določen davek v denarju, ki ga on s pomočjo svojega monopola pobira od industrijskega kapitalista, zakupnika.« (Marx, »Kapital«, Bd. III., 2. Teil, Ausgabe Meissner, str. 156 in 157; Krénerjeva izdaja, II. str. 295; slovenski prevod Borchardtove izdaje str. 338—339.)

Ta proces ločitve poljedelca od zemljiške lastnine se vleče skozi vso zgodovino kapitalizma. V Veliki Britaniji se je ta proces v bistvu izvršil že v zgodnjem stadiju kapitalističnega razvoja. Leta 1887. so tam le 15.3% vse v poljedelstvu rabljene površine obdelovali sami zemljiški posestniki, zakupniki pa 84,7 odstotkov, med tem ko je v letu 1912. odstotek zemlje, ki so jo obdelovali sami zemljiški posestniki, padel že na 10.8. V Združenih državah severnoameriških je leta 1880. 74.4% farmerjev obdelovalo svojo lastno zemljo, med tem ko je l. 1925. število teh farmerjev padlo na 61.3% in med temi jih 8.7% jemlje še nekaj zemlje v zakup.

Ločitev zemljiške lastnine od poljedelskega kapitala se ne vrši samo v obliki razvoja zakupnih odnosov. Razvoj hipotekarnih dolgov (dajanje posojila na zemljo kot zastavnino) ima v bistvu enak značaj. Dasi poljedelec, ki dolguje banki, formalno obdeluje svojo lastno zemljo, je vendar banka postala pravi zemljiški lastnik, ker ona v obliki obresti prejema rento, ki se dobiva na odgovarjajočem kosu zemlje.

»Zastavljanje zemlje je samo zastavljanje ali prodaja zemljiške rente. Zato se kakor pri hipotekarnem sistemu tako tudi pri zakupnem sistemu prejemalci rent (t. j. zemljiški posestniki) ločijo od prejemalcev podjetniškega dobička (t. j. od poljedelcev ali poljedelskih podjetnikov)«. (Iljič, »Kapitalizem v poljedelstvu«, Zbrani spisi zv. II.)

Nemčija spada v skupino dežel, kjer se proces ločitve poljedelca od njegove zemlje ne vrši toliko v obliki razvoja zakupniških odnosov, temveč vse prej v obliki naraščanja hipotekarnih dolgov. Vsekakor je l. 1925. le 47.3% vseh poljedelskih obratov obdelovalo samo svojo lastno zemljo (l. 1882. jih je bilo 56.3%), medtem ko je 33.3% obdelovalo deloma svojo lastno deloma v zakup vzeto zemljo in 19.4% izključno samo v zakup vzeto zemljo (l. 1882. jih je bilo 14.2%). Med zakupniškimi gospodarstvi pa se nahaja mnogo malih obratov, tako da je samo 12.4% vse obdelovane zemlje v zakupu.

Pred svetovno vojno je cenil Helfferich skupno ceno vse zemlje, ki služi v poljedelstvu in gozdarstvu, v Nemčiji na 40 milijard mark. Hipotekarni dolgovi poljedelcev so znašali najbrž več kakor polovico te vsote. Večji del hipotekarnih dolgov je uničila inflacija, vendar je z začetkom stabilizacije nastopilo zopet silovito naraščanje hipotek. Sredi l. 1929. je institut za konjunkturo cenil skupno zadolžitev poljedelcev na nekaj čez

12 milijard mark, od tega so znašali hipotekarni dolgovi okoli 8 milijard.

Na ta način v Nemčiji in v drugih kapitalističnih deželah znaten del poljedelcev nima svoje lastne zemlje, ali je ima le v nezadostni meri, s čemer je prisiljen, da je še najame in plačuje zemljiškemu lastniku zakupnino. Drugi zopet so sicer formalno zemljiški lastniki, v resnici pa zemlja ni njihova, ker so morali pravico do rente iz svojega zemljišča prisilno prenesti na hipotekarne banke.

Ločitev zemljiške lastnine od kapitala tvori prvi pogoj za razvite kapitalistične odnose v poljedelstvu. Privatna lastnina zemlje pa nikakor ne tvori nujnega elementa kapitalističnega načina produkcije.

»Pravilno v stvari je samo to: če vzamemo, da že obstoji kapitalistični način produkcije, ni kapitalist samo potreben funkcionar, ampak vladajoči funkcionar produkcije. Nasprotno je zemljiški lastnik v tem načinu produkcije popolnoma odveč. Vse, kar je za ta način produkcije potrebno, je to, da ni zemlja skupna lastnina, da stoji delavskemu razredu nasproti kot produkcijsko sredstvo, ki ni njegovo, in ta namen je popolnoma dosežen, če postane zemlja državna lastnina, ko torej država dobiva zemljiško rento. Zemljiški lastnik, ki je bil tako bistven funkcionar v antičnem in srednjeveškem svetu, je v industrijskem nepotreben izrastek. Radikalni buržuj, ki škili pri tem za odpravo vseh drugih davkov¹, gre torej teoretično do zatajitve privatne zemljiške lastnine, ki bi jo v obliki državne lastnine hotel napraviti za skupno lastnino buržoaznega razreda, kapitala.« (Marx, »Theorien über den Mehrwert« [Teorije o večvrednosti], Bd. II. I. Teil, str. 208.)

2. Nemožnost nacionalizacije zemlje pod kapitalizmom.

Kapitalistični način produkcije bi mogel brez nadaljnega dopustiti nacionalizacijo zemlje.

»Teoretično se zdi nacionalizacija kot 'idealno' čisti razvoj kapitalizma v poljedelstvu. Druga stvar pa je vprašanje, ali je v zgodovini često možno tako razmerje sil, ki bi omogočilo nacionalizacijo v kapitalistični družbi.« (Iljič »Agrarni program socialne demokracije v letih 1905.—1907.«, Pogl. 7, »Zbr. sp.« zv. XI.)

Cela vrsta meščanskih teoretikov se je izjavila za nacionalizacijo zemljišč. Prav te je imel Marx v mislih, ko je na zgoraj citiranem mestu govoril o radikalnem buržuju, ki je teoretično prišel do odklonitve privatne zemljiške lastnine.

»V praksi pa vendar manjka poguma, ker bi napad na eno obliko lastnine — obliko privatne lastnine delovnih pogojev — bil zelo pomisleka vreden za drugo obliko. Razen tega se je

¹ ker bi jih nadomestil z absolutno rento, ki bi jo prejemale buržoazna država. — Op. prev.

buržoazija sama teritorizirala (usedla na zemljo).« (Marx, »Theorien über den Mehrwert« Bd. II, 1. Teil, str. 208.)

Tukaj so jasno odkriti vzroki, ki vodijo do tega, da se buržoazija protivi izvesti nacionalizacijo zemlje. V začetku kapitalistične dobe je bila glavna fronta buržoazije obrnjena proti fevdalizmu. Buržoazija je bila takrat v družbi progresiven element in kot tako jo je proletariat v svojem boju proti fevdalizmu navadno podpiral. Vendar z razvojem kapitalistične produkcije in kapitalističnih nasprotstev zraste glavni boj med razredom kapitalistov in proletariatom. V tem boju nastopajo kapitalisti v zvezi z zemljiškimi posestniki kot reakcionarne sile, ki se skupno obračajo proti proletariatu in malomeščanstvu.

Po drugi strani vodi razvoj kapitalizma tudi do pomeščanjenja zemljiške lastnine. Lastninski naslov na zemljo, točneje rečeno renta, se izpremeni v blago. Zemljiška lastnina preneha biti monopol plemstva. Posebno jasno se kaže ta proces v koncentraciji precejšnjega dela rente v rokah hipotekarnih bank. Na ta način se zemljiška lastnina pričenja prepletati z drugimi oblikami meščanske lastnine, s čemer je ustvarjena tudi nadaljna podlaga za blok med kapitalisti in zemljiškimi posestniki.²

Zato se buržoazija ne upira samo odpravi privatne lastnine zemlje, ampak jo pogostoma že tudi sama vzpostavlja. Kolonialna politika nudi za to nazorne zglede. S prvimi ukrepi, ki so jih izvedli Angleži v Indiji, so razlastili kmečke posesti in ustvarili veleposestva. Isto politiko je izvajal francoski kapital v severni Afriki (vse to je Roza Luxemburg izčrpno opisala v 2. delu »Akkumulation des Kapitals«). Namesto da bi v kolonijah osnovali velekapitalistične obrate, za kar bi bile potrebne znatne investicije kapitala, so imperialisti ustvarili fevdalno aristokracijo (tam kjer je še obstojala, so jo pa podpirali), in z njeno pomočjo zdaj iztiskajo iz kmetov večvrednost na podlagi najbolj zaostalega načina produkcije.

V tem obstoji eno izmed protislovij modernega kapitalizma. Mesto, da bi uničil fevdalne preostanke, jih konzervira, da, celo krepi. S tem sam ustvarja razmere, ki se njegovemu razvoju ovirajoče postavljajo na pot. Marx je pravočasno opozoril na to, da kapitalistični način produkcije dela iz privatne zemljiške lastnine nesmisel. Če je buržoazija, ki ščiti vse oblike privatne lastnine, prisiljena braniti tudi privatno lastnino zemlje, tako bo moral socializem, kakor hitro bo pristopil k odpravi vseh oblik kapitalistične lastnine, odstraniti tudi privatno lastnino zemlje.

² Prim. O. Drenik, Cene zemljiških proizvodov in zemljiška renta, »Književnost« I., št. 7 in 8, str. 267—268 in 304.

Ivo Brnčić:

LENICA

(Odlomek iz daljše povesti.)

Ko je stopila v jedilnico, se je Lenica neizmerno trudila, da bi bila videti zbrana in mirna. Nagonsko je slutila, da se mora zgoditi prav danes nekaj odločilnega: tri leta je že skrivala svojo ljubezen pred družino, tri leta je že kršila zakone tega sveta — in sedaj je zanosila nezakonskega otroka... Ne ta družina ne ta svet pa nista bila med tistimi, ki zlahka odpuščajo upor; narobe: zakaj zaplankanost je kakor stavba iz kart, ki ji utegne že najmanjši stresljaj izpodnesti same temelje; in zategadelj je bilo tod prvo in edino pravilo slepa pokornost, odpoved najneznatnejši misli o morebitni slabosti uredb, kakršne so — in navsezadnje je bila tu že gola misel nevaren zarotniški obet...

Topli vonj juhe se je v obednici zoprno mešal z osladno zatohtlostjo neprezračenega prostora, z duhom obledelih, izlizanih preprog in starinskega pohištva. Mati je postopala okoli mize in je žvenketala s krožniki. Oče je sedel na svojem običajnem prostoru na čelu mize in je buljil v časopis. Vse je bilo poznano do poslednjih odtenkov, do bolečine. Tu se je dan za dnem dogajalo vse, kar se je sploh še moglo dogajati, v okamenelem redu in v znamenju enkrat za vselej predpisane, mrtvaške tradicije; bilo je videti, kakor bi ti ljudje, ki so že zdavnaj izgubili svojo vsebino in so počeli večno le ene in iste reči, skrivali za tem redom in to nepremakljivostjo navad svojo praznino, ki je morala biti tolikšna, da bi se drugače nekoč celó njim samim zarezala v obraz.

»Dober dan!« je dejala Lenica kakor že sto in stokrat, pa ji je zatrepetal glas. Zakaj to pot je vse napovedovalo, da jo zares čaka tisti véliki spopad, ki ga je temno pričakovala že od prvega trenutka, ko se je zavedla, da je šla preko njih posvečenih meja, katerih prestop je pomenil v tem svetu izobčenje in izgon. Oče jo je nagloma pogledal izza svojega lista in je koj s sumljivim molkom umaknil oči; v materinem odzdravu je bilo čutiti nemo, pretečo užaljenost in teta Melita je ždela v svojem stolu s prekrižanimi rokami (molila je) kakor živa vest te rodbine in utelešen očitek.

Posedli so v neprijetni, s pretenjem nabiti tišini. Oče je glasno srebal svojo juho in Lenica ga je opazovala skoraj s sovražnostjo. Vedela je določno: ta suhi, vsakdanji človek, ta izrezani zaprašeni uradnik, ki se mu je poznalo, da vsa ta leta, odkar je postala Lenica samosvoja mlada žena, ni vedel prav, kako in kaj bi s svojim očetovstvom pred njo, se čuti prav sedaj naenkrat spet močnega nasproti njej. Kakor so tudi bili zakoni te hiše utrdeli in nepopustljivi, jim je Lenica semintja vendarle lahko

ubežala tudi pred očmi svojih staršev. Zakaj v bistvu so ti ljudje znabiti motno čutili, da so z vso navlako svojih predsodkov in okorelih navad zaostali za časom; prepad med molkom in enoličnostjo teh sob, tega življenja, med starokopitnostjo teh načel in med onim življenjem, ki je nekje tam zunaj drvelo svojo omotično pot v znamenju avionov in anten, sporta in kratkih kril, plesa in filma, sproščena žena in osamosvojitve mladine (kajti edino to so oni na tem življenju opazili) — ta prepad je bil prevelik, da bi ga bilo moči enostavno utajiti. Zategadelj je branilo dejansko stanje stvari samo, da bi bili Lenico popolnoma zadržali v svojem ozkem krogu. Bilo je nujno — a ta nujnost je bila docela izven njih — da so ji prepuščali na zunaj nekaj tiste svobode, ki je bila varljiva krinka tega časa. Najsi tudi so se nenehoma obregovali ob to, njim nerazumljivo in grozno življenje, ki so mu pravili, da je moderno, akopprav so zmeraj zabavljali čezenj, jim je bilo v bistvu docela nejasno in so se čutili v njegovem vrvežu globoko negotovi; in del tega občutja negotovosti se je prenesel na Lenico, ki je bila mlada in dete tega časa ter je zanje zavoljo tega veljala kot njegov predstavnik.

Ves čas ni nihče prekinil molka. Oče je venomer glasno cmokal in to samosilniško preziranje forme in okostenelih manir, ki so bile vendar glavni živec tega malomeščanskega okolja, je pri tem gospodarju družine in v krogu te družine učinkovalo nenaavadno pomenljivo in priskutno. »Stari lev se je prebudil...« je bogve zakaj pomislila Lenica, ki je bila ta čas v pričakovanju napada začuda dovzetna za slednji gibljaj svojega nasprotnika. Dà, zdaj je prišel pri njih tisti občutek negotovosti do svojega viška; in to, kar so zaslutili ali izvohali na njej, je bilo zgolj povod, da se je to občutje izpreverglo v lastno nasprotje, da so se umaknili v varne trdnjave svoje okamenelosti nazaj, ko niso več mogli s časom naprej. Oče je bil vrhu vsega že postaren človek, poročil se je bil pozno, in tudi mati ni bila več mlada. In zdaj je naposled prišlo tisto, kar je nekoč moralo priti: poslednji obračun in boj.

Juha in prikuhe, meso in močnata jed — vse je prihajalo na mizo in je odhajalo, kakor bi bil ta red določen že od početka sveta. Počasi se je oče razgovoril: navada je bila celó ta trenotek nepremagljiva. Bilo je prazno, omedno besedičenje o uradu, o sosedih in sosedah, o brezpomembnih dogodkih s ceste, o novicah iz časopisa; in vendar je Lenica čutila, da tiči za tem pogovorom predpriprava za spopad in da si hoče oče dati poguma. Zdaj, ko jo je po vsej priliki menil zagrabit iz varnih ograd svojih malomeščanskih načel, ki naj bi mu dajale sugestijo trdnosti, je moral priliti olja slabo brleči lučki svoje odločnosti... Lenica je trepetala v napetem opazovanju.

Vino je prišlo na mizo in je izginilo: zadnja postaja. Tedaj se je oče dvignil: postal je za trenotek, premeril jih je po vrsti s

pomenljivim pogledom (pri Lenici je spet naglo umaknil oči), nato se je brez besede zazrl v mater z zgovornim, malone smešno svečanim izrazom. Čakal je; zdaj bi bilo treba izpregovoriti. Ali Lenica je že slutila, da zatrdno ne bo izpregovoril; v tej družini očetje o t a k i h rečeh niso razpravljali s hčerami — to bi bilo malodane nespodobno. In res se je oče vidno obotavljal: odločnosti so se v tem kraju bali bolj kakor greha in hudiča. Lenica je trepetala na tihem. Sovje oči tete Melite so žarele v škodoželjnem pričakovanju. Potlej je oče nenadoma izjavil, da mora biti večerja ob osmih (»... natanko ob osmih!«), vzel je klobuk in površnik ter je odšel s kratkim, odsekanim »Zbogom«. Teta Melita je zavzdihnila, to naj bi bil konec poobedne molitve, v resnici pa je bilo od polnega želodca; tudi ona je premerila mater s tihim opominom v očeh in je oddrsala v črnem šumenju svojih kril, ki so se kakor podoba njenih čuvstev vlekla za njo.

Lenica se matere ni bala. Bili sta daleč narazen po letih in sta si bili že dolga leta povsem tuji; vrhu tega je Lenica izpregledala svojo mater bolj do dna, kakor le-ta svojo hčer, in to je slednji dajalo neko prednost pred materjo. Ali ta hip mati ni bila več samó tista dobro poznana ženska, katero je Lenica po navadi motrila hladno in s kritično razdaljo, ki je že pomenila neko nadmoč. Ta čas je bila ta ženska zastopnica vsega, kar je Lenico postopoma in nezavedno dušilo že od prve mladosti, ter zavedno od tistega časa, ko je pričela njena ljubezen z Jernejem — in kar jo je davilo ko vrv, odkar je vedela za svojo nosečnost; zdaj je mati predstavljala te mračne hiše pod Gradom, te zakotne in tesne ulice, to pusto in zaplankano vsakdanjost, predstavljala je teto Melito, dekle Meto, očeta, nasilnost malomeščanskih predsodkov, okrutnost bogaboječih načel, vsevedno omejenost, dež, meglo in malomestni pogreb, ki je bil šel pred pičle pol ure mimo Lenice kakor končna obsodba, kakor zadnji zaključek vsega, kar se je v tem strašnem svetu še moglo in moralo zgoditi.

Lenica je pričakovala materine besede z napeto, bolečo pozornostjo. Dala si je opraviti s knjigami: popoldne je morala v šolo. Zvezek ji je pal na tla, pobrala ga je in takoj se ji je spet knjiga izmuznila izmed prstov. Top, ko blato gost strah, za katerim ni bilo nobene zavesti greha in krivde, ki bi nemara pomenila olajšanje, jo je zalil do grla. Mati je pospravljala mizo; potem je sedla s pletenjem v rokah; videti je bilo, da ji je prva beseda še težja kakor hčeri. Molk je ležal med njima ko skala. Mati je čudno mežikala. »Kako trapast obraz ima,« je spreletelo Lenico. Potlej je mati butnila naenkrat:

»Lenica!«

Mlado dekle je obstalo z ledenim obrazom. Misli so ji švigale skozi glavo kó roj preplašenih ptic. Spomnila se je, da je že nekajkrat skrila pred materjo izostanek mesečnega... moj bog, to bo navsezadnje moralo priti na dan! In vendar ni vedela, s katere

strani jo mislijo prijati. Res da jo je teta Melita, ki ji menda nobene reči ni mogoče utajiti, zadnji čas že večkrat srečala z Jernejem. Nekaj babnic iz soseščine, ki nimajo ljubšega opravka, kakor vohljati za ljudmi in njihovimi intimnimi početji, takisto ni moglo prezreti teh sestankov. In naposled današnji prizor s teto Melito, tisto sumeče, nesramno otipavanje njenih oči... oh, vse je bilo zamotano in sumljivo in vendar niso mogli vedeti nič gotovega. O, ta večni strah pred zahrbtnim zalezovanjem domačih je moril Lenico že toliko let! Zdaj je visel nad njo kakor pečina... Stresla se je ob misli, da bodo slednjič morali izvedeti tudi za to, da nosi to drobno dete od Jerneja pod srcem. Docela brez moči je dahnila:

»Kaj?«

»Pravili so mi... slišala sem, da... Sploh, kaj imaš prav za prav s tistim študentom iz Florjanske ulice?«

»Z Jernejem...?« je zajecjla Lenica brez premisleka in ni opazila, da se je izdala. Zmedenost in strah sta ji prodrla v kosti in zdaj je stala pred materjo kakor pred krutim sodnikom brez vse pomoči in čisto majhna, tako sramotno majhna, da se je bala pogledati kvišku.

Mati se je za trenotek žolčno nasmejala; zdaj je imela karte v rokah in bi bila z vso avtoriteto lahko zbesnela; ali predmet je bil tolikanj kočljiv, da se je bala hrupa. Hrup je v teh hišah nezaželena in nevarna reč nasploh in še posebej, kadar gre za zadevo, ki se dotika najobčutljivejšega malomeščanskega živca: morale in splošnosti. V tej hiši se ni ne o ljubezni ne o njeni vnanji podobi nikoli govorilo; to je bila nespodobna ter v najboljšem slučaju neprijetna in nepotrebna stvar, ki bi mogla samó vznemirjati pobožni, ugledni mir teh sob in teh ljudi, bila je stvar, ki je sami niso nikdar poznali in ki so zavoljo tega vedeli le za njeno prostaško spolno plat, stvar, ki so jo sovražili s pridigarsko mržnjo, s tercialsko nevednostjo in z evnuško nevošljivostjo.

»Oh, celó Jernej mu je ime, temu... temu... temu tvojemu vitezu!« se je prisiljeno nasmejala mati in ni vedela, da skriva za porog svojo lastno zbežanost. Zasmehovati neznanega človeka je bilo ta trenotek udobneje; zakaj še vedno ji je bilo nerodno pred hčerjo.

Lenica je osupnila. Zdaj ni šlo zanjo! Porogljiva ost v materinih besedah je bolešno zadela njen ponos; na mah se ji je povrnila hladnost. Kljubovalno se je vzravnala in rdečica ji je plnila v lica.

»No, in kaj potem?« je rekla s tiho sovražnostjo. »Kaj pa mi hočeš prav za prav?«

Mati jo je zdaj pogledala z negotovimi očmi; ni bilo več moči prikriti, da je svojo karto izigrala. Vnovič jo je zajela zadrega. Spet je pričela negotovo in skorajda obzirno:

»No, ne jezi se, ne jezi se... Rada bi le vedela... Končno sem tvoja mati in nosim odgovornost za tebe... (zdaj se je zadirčno zaletela, da bi premotila svojo zmedenost in je ponevedoma venomer zvišala glas.) — Pravili so mi, da zmerom postopaš s tem fantom, ki menda nima nič... in tudi ti nimaš nič, sploh si pa še v šoli in pred maturo in se ne spodobi, da brez moje vednosti hodiš z njim. To se ne spodobi in —«

»Slišiš, mama, jaz nisem dveletna frklja in vem, kaj počnem!«

Mati je prebledela. Dotehmal so se v tej hiši vedno znali z nagonsko strahopetnosjo izogniti prizorom, ki bi utegnili postati vznemirljivi. In tako se je nagromadilo med njimi in Lenico toliko nejasnosti, to večno izbegavanje je rodilo toliko brezupno zavozlanih vprašanj, da je zdaj mati začutila, da jim ni kos. Toda do konca je bilo treba priti! Popustiti pred mladim človekom je bilo tem ljudem prav tako nemogoče kakor ne verovati v boga... Ali občutek nemoči pred tem dekletom, ki je zdaj stalo trdno in samozavestno pred njo in ki je mati spoznala, da ne ve o njej nič, docela nič — in da ji zategadelj tudi ne more do živega — vse to je v njej zbudilo onemogel bes. Vstala je z drhtečimi mišicami v obrazu in je iznenada histerično izbruhnila:

»Veš, kaj počneš! Torej veš? Deklina umazana, ti da veš, kaj počneš! Vlačiš se z nekakšnim capinom, pa ti še na misel ne pride, da bi meni, svoji materi, kaj povedala, da bi me prosila za svet... Povej, kaj počneta! Kaj sploh počneta? Kaj imata med seboj?«

Planila je proti hčeri in v strahopetni slutnji, ki se ji je sami zazdelo, da je že resnica, je kričala v Lenico, ki je bleda in čudno mirna stala pred njo in ni trenila z očesom. Materin glas je bil cvileč ter je razodeval vso strašno notranjo puhlost tistega strahu, ki je govoril iz njega:

»Ali je že kaj silil vate? Povej! Ne laži! Ali sta že kaj imela?«

Lenica je začutila, da je dospela tik do odločitve. Ali ta materin izbruh je bil tolikanj grd in nizek v primeri s tistim, kar jo je vezalo na Jerneja in kar je skrivala v svojem telesu, da se ji je ves ta prizor zazdel bedno malenkosten in oduren. In tedaj se je spomnila: o teh stvareh, ki jih je sedajle hotela slišati od nje, ni mati še nikoli, še nikoli izpregovorila ž njo ene same besedice! V skrajnem razburjenju, ki ga je skrivala v leden mir, je bliskovito izpregledala slabo stran svojega nasprotnika; brez slehernega glumaštva je z neko drzno in malone nesramno odločnostjo vrgla materi vprašanje naravnost v obraz:

»Kaj?«

Mati jo je pogledala prepadeno. Leničin mir in brutalna golota vprašanja sta jo v enem samem trenutku vrgla iz tira. Zajecljala je:

»Kako... kako, kaj?«

»No, kaj sploh naj bi z Jernejem imela med sabo?«

Ženska je obstala z odprtimi usti. Kaj? Moj bog! Nikdar še

ni o tem govorila s hčerjo! Nikdar! Kako... kako... kako naj govori zdaj? Nemogoče! Ujela se je... Kaj sedaj?

Lenica jo je motrila s hladno preračunljivostjo skrajne napestosti. Začutila je, da je ta dan igra za njo dobljena. Zakaj materi se je beseda utrjala na mah: zdaj je stala pred njo v bedasti, topumni začudenosti in ni našla ne diha ne enega samega zloga; nemo je zrla v Lenico in je mežikala z izbuljenimi očmi.

Nato je sklenila roke in jih je zopet razklenila — bila je kretnja popolne upadlosti volje in dokončnega iztirjenja. Tako je stala zmedena in razorožena pred hčerjo in Lenici, ki se je oddahnila globoko in boleče, bi se bila domala zasmilila; ali preveč klavrnosti, preveč smešnosti, žalostne in bedne smešnosti je bilo v tem položaju; in zaradi te poniglave, brezmočne smešnosti, ki je bila nemara bolj ubijajoča in težka, kakor bi bilo samo razkritje, je v Lenici shlapel še zadnji ostanek čuvstev, ki jih je še morda nezavedno gojila do matere. V njej je ta čas ostalo le dvoje: občutek neznanske praznote in kakor bodalo oster spomin, kako je prav za prav z njo. Zavedala se je, da s to današnjo zmago ni pridobila nič, da se ni končalo še nič, temveč se je šele začelo. Misli so se ji viharno podile v glavi in so se prepletale ko zvitki vrvi. Dete nosi pod srcem. Jernej je siromašen študent, delavski sin. Ona sama je še v šoli. Če doma zvedo — ni si upala pomisliti do kraja. Pognali jo bodo na cesto... in taista ženska, ki stoji zdajle pred njo v tej smešni zmedenosti, bo postala krvoločna volkulja. Teta Melita bo hladna in zlobna furija, oče jo bo križal kakor blodnico...

Od žalosti se ji je zamračilo pred očmi. Pogled na mater je postal neznosen. Z občutjem skrajne zoprnosti in smrtne tegobe, ki jo je zalila ko staljen vosek, se je Lenica obrnila. Z mrtvimi, zlomljenimi kretnjami je zbrala knjige, kakor bi jo bilo sram je rekla tiho »Zbogom« in je odšla. —

Dež je še zmerom lil v slapovih, dež je pljuskal po cestah in jih je izpreminjal v blatna, rjava gnojišča, dež je nenehno pel v žlebovih svojo goltajočo popevko in v kanalih je klokotalo, kakor bi trop norcev blebetal nekje pod zemljo. Lenica je stopala skozi veter in dež po blatnem tlaku; mokrota jo je nevšečno mrazila v noge. Z obeh strani so se preko ozke ulice sklanjale nad njo hiše kakor da ji hočejo s tatinsko zvedavostjo pogledati v obraz. Vsa okna so bila majhna, zaprta in mrtva ko oči na obličju mrliča. Vsiljivo in ostudno je dišalo po gnilem, kislem zelju, po trohnobi in po blatu. V tem koncu mesta je bilo ozračje vselej pokvarjeno ko na smetišču. Lenica je hitela in se ni ozrla nikamor; vse ji je bilo znano, tu se že leta in leta ni zgodilo nič in se ni izpremenilo nič. Nekje zdolaj je ubito cingljal tramvaj in se je ko razmajana barka opotekal med zidovi. Voz s konjem, ki ga je bil pijan voznik po suhih rebrih med točo kletvin, je priropotal mimo Lenice in jo je oškropil z brozgo. Ljudje so hiteli, skakali so čez luže,

nerodno so se izogibali na preozkem tlaku, zaletavali so se drug v drugega in se zapletali z dežniki; v vsej tej naglici, teh hitrih korakih in v tem videzu zaposlenosti ni bilo resničnega gibanja, resničnega življenja; vse je bilo zgolj enakomerno, do neznosnosti poznano in neizpremenljivo tekanje v zaprtem krogu, bilo je beganje jetnika v celici iz kota v kot. Lenica se je trudila, da bi ne gledala nikamor in da bi ne opazila ničesar. Toda vendar so se ji z nadležnostjo ovaduhov vsiljevali vtiski, ki se jim v tem majhnem mestu ni bilo moči izogniti, ki so človeka razdrobili na tisoč malenkostnih, postranskih pozornosti in pogledov, ki so razbili zavest na množico plehkkih, do brezupnosti vsakdanjih koščkov in razbitih misli in čuvstev, da je bila tod človeška pamet podobna ogledalu, razdejanem v nešteto črepinj. Tam je stal brivec Negoda kakor slednji dan brez posla med vrati svoje brivnice, leno je slonel na podbojih; gledal je v prazno in ni mislil po vsem videzu docela nič, ko je žulil med rumenimi zobmi svojo nesnažno cigaro. Nekje na dvorišču je bil prepir in nemara pretep; posurovel in vreščeč ženski glas je zadirčno bevskal med robotim in divjim moškim preklinjanjem. Iz krčme onkraj ceste je drlo kakor pomije motno prerekanje pijancev, hripava harmonika je rezgetala s prav tako pijanim, hreščečim glasom. Stari, debeli in nadušljivi Žuč je stal kakor zmeraj pod ostrejšem ob cestni ograji svojega vrta; naslanjal se je oberoč na črvivi les, kašljal je, dušil se je, da so mu izstopale oči in žile na vratu, rjovel je kakor trobenta, prhal je, debelo je pljuval na cesto in se je vmes kričé razgovarjal s stražnikom, ki se je v zavetju ob zidu naveličano prestopal na mestu. In vse: ta dež, ta umazana in plesniva vlaga, mrtvi blesk zapahnjenih oken, smrad kislega zelja, blata in zatohlih prostorov, prerekanje pijancev, vozovi na blatni cesti, betežni tramvaj, brivec s svojo cigaro in stari Žuč za ograjo, otroci, ki so čudno bledečni in starikavi v obraz tekali med ljudmi, stara bogomolka, ki je zavila Lenico v neprijeten duh po kadilu in neopranem telesu, delavec, ki je s težkim in trudnim korakom prihajal navkreber in je bil črn, naguban in zgaran v obraz — vse, vse je bilo turbno in brezupno, da je Lenica le siloma tlačila stokanje v grlo. In ko je tako stopala po svoji vsakdanji poti proti gimnazijskemu poslopju, je čutila in je vedela s strašno gotovostjo, da v tem groznem mestu, ki je v vsej njegovi majhnosti dovolj prostora za toliko ljudi, za toliko prahu, umazanije, zaostalosti, krivice in smradu, da v tem kraju vendarle ni prostora ne za Jerneja ne za njo ne za njeno dete, ki ga bodo še pred rojstvom nedolžnega obsodili in zavrgli.

Theodor Plivier:

V GOZDU PRI COMPIEGNE-U

(Konec.)

Clemenceau že pozna to mnenje.

To je prav tisto, kar mu je predočil amerikanski general Bliss. Bliss je en glas. Mordacq je takisto en glas, to sta skupaj dva glasova. Proti temu stoji vsa Francija, proti temu stoji Evropa, proti temu stoji Amerika — izvzemši generale in vojne dobavitelje.

Voz je dosegel Seulis, ustavil se je pred dvorcem Bellegard, ki leži ob strani.

Clemenceau trdo stopi v hišo. Njegovi koraki odmevajo po hodnikih. Hodniki, stopnice, predsobe — povsod tišina. Zdi se, da čuti Clemenceau potrebo, protestirati proti tihoti te hiše, tihoti, ki deluje kakor okamenelost. Štabnemu oficirju, ki ga zagleda, zakliče že od daleč pozdrav. Z grmečim glasom ga vpraša po nekaterih osebnih rečeh.

Zatem stoji v maršalovi sobi, — miza, pokrita s papirji, po stenah zemljevidi, vzhodna meja Francije, zemljevid Evrope. Treznost te sobe se mora zdeti Clemenceauju, ki ga vežejo življenjske vezi z duhovnimi strujami in kulturami tisočletij, kakor urad kake jetnišnice.

Vstopajočemu Fochu zakliče Clemenceau:

»Torej so sprejeli te pogoje?«

»Da, sprejeli so jih,« odvrne Foch korektno. »Jaz sám sem se začudil, da so tako zlahka sprejeli te pogoje, pogoje o mestnih utrdbah, zasedbi, popolnem razpustu mornarice...«

Oba moža sedeta.

Mordacq potisne tretji stol k mizi.

»V načelu so jih sprejeli vse. Le nekatere pomisleke kanijo pismeno predložiti in za vsak slučaj pred podpisom predati poročilo svoji vladi. Prebledeli pa so, ko je bil govor o predaji topov in strojnic. Erzberger je zavpil: „Zdaj smo izgubljeni! Kako pa naj se borimo proti boljševizmu?“ In malo pozneje se je vrnil na to: „Toda, mar ne razumete, da uničujete nas in sami sebe, če nam vzamete sredstva za obrambo pred boljševizmom!“«

Niti Clemenceau niti Foch ne mislita ta trenotek na to, da bi naložila Nemcem še težje pogoje. Clemenceau znova vzbuja spomin na leti 1870/71, na izgubljeno vojno ter izgubo Alzacije in Lorene. Mordacq privleče svojo tezo o nadaljevanju vojne. Brez-pogojno bi bilo treba izvesti ofenzivo, ki je napovedana za 14. november, meni on.

Clemenceau se obrne k maršalu:

»Vprašam vas kot vojaka: ali mislite, da bi bila strategična in politična napaka, dovoliti Nemcem premirje sedaj?«

»V tem vidim samo prednosti. Bojevati se dalje pomeni igrati tvegano igro. Po vsej verjetnosti bi izgubili še petdeset ali stotisoč

Francozov, da ne štejem zaveznikov in sicer za sila kočljive rezultate. Žal je preteklo že dovolj krvi.«

»Popolnoma sem vašega mnenja, maršall«

Foch prebere znova dnevno povelje, ki ga posluša Clemenceau z odobravaljočim prikimavanjem. »Dobro«, pravi. »od Nemcev moramo pričakovati vsega.«

Ob istem času se sklanjajo nemški odposlanci v svojem železniškem vozu v compiègneškem gozdu nad štiri in tridesetimi odstavki diktata o premirju. K vsakemu odstavku formulirajo protipredlog. Posebno važnost polagajo na podaljšanje roka za izpraznitev, na prepustitev pet tisoč strojnice za uporabo proti »notranjemu sovražniku«, na takojšnjo opustitev blokade, na svoboden umik nemških čet v vzhodni Afriki.

Med delom jih zajame noč.

Protipredloge dado generalu Weygandu. Nato pobiti obsede. Komaj si upajo govoriti na glas ali pa govore zgolj o brezpomembnih rečeh, kajti stewardi, ki jim strežejo, razumejo nemško.

Proti sedmi uri se vrata sunkoma odpro. Nek francoski oficir zakliče v voz: »Cesar je odstopil!« Navzlic debatam o abdikaciji, ki so jih že sami doživeli, se jim zazdi ta vest tolikanj nepričakovana in nenavadna, da ji nočejo verjeti. In von Winterfeldt trdi: »To so Francozi, preslepiti nas kanijo.«

Te misli se oprimejo vsi razen Erzbergerja. Tudi pariškim časopisom, ki jim jih prinesejo uro kasneje in ki oznanjajo z debelimi črkami cesarjev odstop in izbruh revolucije v Nemčiji — tudi temu nočejo verjeti; mislijo, da je bil omenjeni del besedila tiskan nalašč zanje, da bi jim zmešal glave. Šele polagoma jih prevzame misel, da mora biti v teh vesteh vendarle nekaj resnice.

Naslednjega dne, v nedeljo 10. novembra, razgovarjajo drugič z Weygandom; opoldne prispo še trije častniki iz velikega glavnega stana in jim prineso določna poročila o prevratu v Nemčiji. Popoldne se sprehodita Erzberger in Oberndorff v zastraženem okolišu njihovèga vagona. Potem sede štirje može znova skupaj in pregledavajo maršalov odgovor na njihove protipredloge.

Foch se je vrnil iz svojega glavnega stana.

Kakor v Bellegard-ju, ga tudi v vlaku stalno kličejo iz Pariza. Vsa pariška javnost je v velikem razburjenju; odgovorni državniki se boje, da so pogoji le pretrdi in da bi mogli Nemci navsezadnje še odkloniti podpis.

Zopet zvoni telefon.

Mordacq po Clemenceaujevem naročilu:

»Ne, še zmeraj ne,« odgovori general Desticker v maršalovem vozu, že utrujen od zmerom enakih odgovorov, ki jih mora dajati.

»Gospod ministrski predsednik želi vedeti, ali je mogoče skle-

pati iz obnašanja Nemcev na skorajšnjo odločitev?« vpraša Mordacq.

»Kažejo se prav popustljivi, dà, ustrezljivi. Ker jim je na tem, da ne bi dopustili zastonj prelivati krvi, so izjavili, da bi bili pripravljene povedati, kje so mesta, kjer so položene zadnje mine v ozemlju, ki so ga sedaj zasedle francoske čete.«

»Preljubeznjivo, pri moji veri,« godrnja Clemenceau, ki sedi ob telefonu na drugi strani žice: »Če postajajo tolikanj popustljivi, so gotovo prejeli vesti o notranjem položaju Nemčije; in sicer kaže tam prav gotovo slabo. To je po mojem prepričanju dobro znamenje za našo stvar. Naj si že bo kakorkoli, pri teh možakih so ukrepi previdnosti neobhodni.«

Trenotek pomišlja, potlej narekuje:

»Nemški opolnomočenci morajo pred podpisom podpisati naslednjo izjavo:

1. da so odposlanci vlade, ki je sedaj v Berlinu na krmilu,

2. da smatrajo, da je ta vlada sposobna, izvesti premirje.«

General Desticker sprejme povelje ministrskega predsednika. Potem prisloni slušalko. Sedi v oddelku pisarniškega voza, predeljenega s steklom. V glavnem oddelku sta Foch in Weygand. Weygand sedi ob mizi. Foch teka po ozkem prostoru semintja.

Spet zvoni telefon.

Polkovnik House kliče.

Predsednik Poincaré kliče.

Maršal Haigh kliče.

Z nemškega vlaka pride z novico eden obvestiteljev, ki so tam nastavljeni kot stewardi: »Nemci so se posvetovali, kaj bi naj storili, če bi izostalo poročilo vlade iz Nemčije. Prišli so do zaključka, da ne bi podpisali v tem slučaju pod nobenim pogojem. Potem hočejo prositi za vlak za povratek.«

Poročilo prineso maršalu.

Maršal prekine sprehajanje.

»Treba se je spraviti s polno paro na zadevo,« pravi. »Pišite, general!« In narekuje opominjevalno pismo.

»... vprašuje, ali so prejeli gospodje nemški opolnomočenci nemškega državnega kanclerja odobrenje pogojev, ki so jim bili sporočeni, in v slučaju, da se to ni zgodilo, ali naj se nemudni odgovor zahteva od njegove strani? ...«

Obenem z izjavo, ki jo je narekoval Clemenceau, nese Weygand pismo v drugi vlak. Kmalu se vrne. »Gospod Erzberger je odgovoril, da od vlade še niso prejeli izjave, s svoje strani pa je poskrbel, da se to pospeši. General von Winterfeldt je dejal k izjavi, ki jo je zahteval ministrski predsednik, da, če bi sprejeli iz nemškega glavnega poveljstva od Hindenburga podpisan ukaz, potem ga lahko izpolnijo!

Nazadnje pride pričakovana izjava. Ne iz Berlina, temveč iz velikega glavnega poveljstva v Spa-ju; izdala sta jo Hinden-

burg in Groener. Tega ne vedo niti Francozi, ne morejo pa izpregledati tudi Nemci. Naknadno legalizirani podpis (Groener in Ebert sta se telefonično domenila o tej točki) pod tem lapidarnim in jedrnatim stavkom se glasi »Državni kancler«:

Nemška vlada zaveznikom:

Nemška vlada sprejema pogoje o premirju, ki so ji bili spočeni 8. novembra. Državni kancler 3.084.

Koj po prvi brzovjavki prispe druga, prav tako s podpisom »Državni kancler«:

Najvišje nemško vojno poveljstvo odposlancem pri vrhovnem poveljstvu zaveznikov:

Državna vlada sporoča najvišjemu vojnemu poveljstvu za državnega tajnika Erzbergerja naslednje:

Vaša ekscelenca ste opolnomočeni za podpis premirja. Hkrati je dati na protokol sledečo izjavo: Nemška vlada se bo z vsemi silami trudila izvesti predložene pogoje, toda podpisani smatrajo za svojo dolžnost opozoriti, da mora izvedba posameznih točk pogojev nakopati lakoto prebivalstvu nezasedene Nemčije. Prepustitev vseh zalog v zasedenih krajih, ki so namenjene prehrani čet kakor tudi odvzetju enakovredna omejitev pogonskih sredstev za promet onemogočata pod blokado vsako prehrano in organizacijo njene razdelitve. Zato prosijo podpisani za pogajanja o taki izpremembi teh točk, ki bi zavarovala prehrano.

Podp. Državni kancler.

In zdaj se zveza z nemškim glavnim poveljstvom ne pretrga več. V zvezi s prvima dvema brzovjavkama prične prihajati tretja, zelo dolga, šifrirana brzovjavka s Hindenburgovim podpisom. Tekst brzovjavke sporočijo naprej — nemškim opolnomočencem, najvišjemu vojnemu svetu zaveznikov v Parizu, pisarni predsednika republike, pisarni ministrskega predsednika Clemenceau-ja.

Clemenceau tehta v roki list papirja z odločnejšim stavkom nemške vlade. Po tem vzame drugo, na Erzbergerja naslovljeno brzovjavko. Preleti besedilo in vrne list generalu Mordacq:

»Protesti! Lakota! Svoje zaloge hočejo ohraniti, svoje avtomobile hočejo obdržati! Zares, Nemci so zmerom enaki. Nikoli ne morejo počediti mize; zmeraj morajo nekaj nergati. Natanko vedo, da morajo podpisati premirje. Ali to jih ne moti, da ne bi poizkusili s stranpotmi.

Zakaj zdaj odposlanci prav za prav odlašajo s podpisom? Vsekakor telefonirajte maršalu, naj se posluži izjave vlade, da lahko izsili takojšnji podpis. To mora končno prenehati... upajmo, da bo noč prinesla gospodom Nemcem moč, da se odločijo.«

General Mordacq telefonira.

Desticker sprejme telefonirano.

Foch pošlje vnovič šefa svojega generalnega štaba tja čez k Nemcem. Medtem je odbilo enajst, maršal, ki hodi po navadi spat

ob devetih, čaka, dokler se ne povrne Weygand; ta mu pove, da Nemci še ne morejo povedati, koliko časa bodo porabili za dešifriranje Hindenburgove brzojavke.

»Če bo torej prišlo tako daleč, me pokličite, prosim!« Maršal se umakne v svojo kabino. Sleče si le golenice in škornje; opravljen leže na svoje ležišče.

V pisarniškem vozu ostane Weygand. Za stekleno steno sedi general Desticker; v drugem pisarniškem vozu so oficir-tolmač Laperche in nekateri štabni oficirji. Nekajkrat se pojavi med vrati dolgopeti angleški pomorski lord, admiral Wemyss, ali pa pošilja šefa svojega admiralskega štaba Hope-a, da poizve o stanju stvari.

Nemci še zmerom niso tako daleč. Dvanajst je ura.

Kazalec se pomakne proti drugi uri.

Val telefoniranja iz Pariza je uplahnil. Zdi se, da so šli spat tudi vodeči gospodje iz vojnega sveta, iz pisarne predsednika in iz glavnega stana zaveznikov. Celó pisarna ministrskega predsednika se že eno uro ni oglasila.

Po drugi uri pride ordonanc iz vlaka Nemcev. To je mlad oficir; v posebno korektni vojaški drži stoji pred svojim šefom, generalom Weygandom; pri javljanju se mu trese glas: »Nemški opolnomočenci so pripravljene, udeležite se plenarne seje!«

Je natanko dve in pet minut.

Ob dveh in petnajst minut začne seja.

Znova si sede obe delegaciji nasproti — na eni strani Foch, Weygand, Wemyss, Hope, na drugi Erzberger, Oberndorff, Winterfeldt, Vanselow, in tolmač Laperche na koncu mize. Za stekleno steno sedi šef poročevalne službe Desticker s svojim osebjem. Za drugo steno so se zbrali v stranskem oddelku ostali navzoči gospodje od štaba.

Na mizi leže tipkane kopije štiri in tridesetih členov diktata o premirju, ob vsakem členu protipredlog Nemcev ter Fochev odgovor in končna določitev besedila.

Rok za izpraznitev ozemlja na levem bregu Rena je Foch podaljšal za en dan. Število letal, ki jih je treba oddati, je znižal od 2000 na 1700 — ugotovili so, da jih Nemčija nima več. Število 160-tih podmornic, ki je bilo prav tako previsoko, so izpremenili v »vse podmornice, kar jih je ob tem času«. Število tovornih avtomobilov, ki jih je oddati, je bilo znižano na 5000, da bi jih del ostal na razpolago za umik. Tudi število 30.000 strojnic, ki naj bi jih oddali, so izpremenili. Nemci so pri posebnih pogovorih razložili, da »jih ne bi ostalo zadosti, če bi bilo treba streljati na nemško ljudstvo«. Ta argument je Foch priznal. Po pogovoru s Clemenceaujem je prepustil nemškemu vrhovnemu poveljstvu 5000 komadov in je znižal število strojnic, ki jih je treba oddati, na 25.000.

General Weygand bere besedilo pogodbe o premirju. Odsta-

vek za odstavkom prevajajo in pretehtajo. Pripombe nemških odposlancev se komaj dotikajo vsebine tez, bolj se ozirajo na tehnično stran njihove izpeljave. Tudi o teh vprašanjih je maršal pripravljen govoriti.

Pri debati o vprašanju Vzhodne Afrike vpraša Vanselow čez mizo: »Ali lahko združite s svojo častjo to, da hočete odvzeti orožje sovražniku, ki ga niste premagali?«

Foch se polglasno posvetuje z Weygandom.

Potem izpremeni besedilo in odloči: »Vzhodnoafriške čete lahko obdrže orožje in se umaknejo do obale.«

K vprašanju blokade govori Erzberger:

»Blokada, del politike, ki jo vodi Anglija, da bi nas sestradala, je prizadela nemškemu ljudstvu težko škodo. Gripa, ki posebno razsaja v zadnjem času, je zavoljo pomanjkljive prehrane pokosila mnogo mladih ljudi obeh spolov. Sedaj naj bi se v času premirja nadaljevala vojna proti našim ženam in otrokom. Od tega nimajo zavezniki nobene vojaške koristi. Tako bi torej še nadalje enostransko obremenili nemško ljudstvo, ne da bi bilo to moči opravičiti z vojaškega stališča...«

»Blokada ostane!« izjavi kategorično Wemyss.

»To ni fair!« zakliče Oberndorff.

»To ni fair? Ali niste tudi vi brez izbora potapljali naših ladij?«

Maršal Foch si prižge cigaro; ne on ne šef njegovega generalnega štaba Weygand se ne udeležujeta prerekanja, ki začne pri vprašanju blokade in traja nad eno uro. Foch sedi naslonjen in se ne gane; docela soglašja s tem, da se Nemci bore z vso energijo prav proti tej točki, ki so jo zahtevali Angleži in radi katere je ponovno svaril v poročilih svojo vlado, naj je ne sprejmejo med pogoje o premirju.

Nazadnje ostane določilo o blokadi v polnem obsegu. Nemške trgovske ladje, ki jih bodo našli na morju, bodo še nadalje zaplenjene. Maršal omili paragraf o določilu blokade zgolj z dodatkom:

»Za trajanja premirja prevzamejo zavezniki in Zedinjene države oskrbo Nemčije z živili v obsegu, ki se jim bo zdel potreben.«

Še osem členov je treba pretehtati.

Te poslednje člene preberejo in jih sprejmejo brez nadaljnega.

Foch izvleče svojo uro: 5 in 12 minut.

Predlaga, da določijo kot čas podpisovanja peto uro: »Da se lahko začne premirje šest ur kasneje, torej ob enajstih.«

Predlaga, da bi na roko prepisali in podpisali le to zadnjo stran, zakaj prepis vseh pogojev bi utegnil trajati še ure in ure.

V ta namen določijo premor.

Foch zapusti voz, Wemyss in Hope ostaneta. Erzberger pre-

misli besedilo za radiotelegram vrhovnemu armadnemu poveljstvu. General Desticker pokliče pisarno ministrskega predsednika v Parizu in sporoči generalu Mordacqu, da so Nemci pogoje sprejeli.

In v Parizu začne telefonska igra.

Obveste ministrskega predsednika Clemenceauja, predsednika republike Poincaréja, Wilsonovega zastopnika, polkovnika House-a, ameriškega generala Blissa, Lloyda George-a, Orlanda... Clemenceau objame generala Mordacqua, Poincaré joka, House, ki bi lahko vedel, da je bila njegova vlada tista, ki je poslala preko Atlantika izbor imenitnih potnikov na luksuzni ladji, natovorjeni z municijo, pravi: »Naši mrličji z 'Luzitanije' so maščevani!« Poveljnik ameriških čet, Bliss, obžaluje, da je prišel prepozno v Evropo.

Vest, ki jo je objavil Desticker, se razširja z veliko naglico. Preko tisočerih žic in kanalov se prebija iz predstojniških pisarn v speče mesto. Na boulevarjih se zbirajo množice ljudi, francoski, belgijski, ameriški vojaki. Za okenskimi zagrinjali velikih hotelov se mahoma zasvetijo luči. In ko jame prezgodaj nihati zvon neke cerkve, je to kakor prvi vetrovni udar tistega kovinskega kipenja, ki se razširja pet ur pozneje — ob enajstih dopoldne z vseh mestnih zvonikov nad rešenim Parizom.

V maršalovem pisarniškem vozu leži na mizi zadnja stran sporazuma. Maršal Foch je podpisal. Admiral Wemyss preizkusi najprej pero, potem podpiše svoje ime na listino in jo preda tolmaču, ki jo dá dalje Erzbergerju. Erzberger napiše svoje ime na dokument, in ne ve, da je s tem podpisal svojo smrtno obsodbo. Po Erzbergerju pride na vrsto grof Oberndorff. Za tem general v. Winterfeldt in kapitan Vanselow, ki se mu pri podpisovanju tresejo roke.

Foch izgleda slabo — drugo noč v svojem življenju je ostal brez spanca. Weygand kaže svoj običajni vljudni obraz. Sir Wemyss ne spregleda nobene podrobnosti zgodovinskega spisa, Edini, ki skloni pogled pred obrazi poraženih, ki mukoma vzdržujejo prisebnost, je tolmač Laperche, ki je takisto med trodnevnimi pogajanjmi omilil marsikateremu izrazu preveliko ostrost.

Erzberger prebere še novo izjavo.

Priznanje uvidevnosti, ki se je pokazala pri nekaterih točkah, zopetna opomnja zastran prekratko določenih rokov za izpraznitev ter ponovitev opozorila, da mora izvedba tega sporazuma pahniti nemški narod v anarhijo in lakoto.

Svojo izjavo zaključi z besedami:

»Sedemdesetmilijonski narod trpi, toda ne umre!«

»Très bien!« odgovori maršal Foch.

B. K.:

NEKAJ O FILMU

Film je postal važen činitelj v duševnem življenju širokih ljudskih plasti. Ko se je pred leti skušalo organizirati borbo zoper tako zvano »šundliteraturo«, se je vse premalo obračalo pozornost ravno na vlogo filma, ki mnogokrat naravnost zavestno zapeljuje duševnost širokih ljudskih plasti. Kapitalizem si je filmsko produkcijo našega časa popolnoma zasužnjil in jo uporablja kot spretno sredstvo v borbi zoper progresivni umski razvoj ljudskih možganov. Dobro se namreč zaveda, da je prosvitljenost in razširjenje duševnega obzorja močno obrambno in tudi napadalno orožje preprostega človeka. Film služi danes kapitalizmu kot sredstvo za uspavanje in omamljanje človeških možgan. Kot umetnost v veliki večini sploh ne pride v poštev, ker se morajo tako pisatelji scenarijev kakor režiserji in igralci ravnati po strogih navodilih podjetnikov. O vsem tem je napisal sijajno knjigo Erenburg, iz katere smo v lanski »Književnosti« prevedli nekaj odlomkov. Pri majhnem narodu, kakor smo Slovenci, pa je še posebej opozoriti na pogubni vpliv filma. Nekoč so bili potujoči cirkusi najdostopnejša duševna hrana preprostega človeka, danes ima že vsak večji kraj svoj kino. Slovenci kot Jugoslovani sploh nimamo svoje lastne filmske produkcije, ki bi lahko zadostila domači filmski trg, zato smo navezani na tujo. In ravno pri tem poslovanju se zgodijo včasih stvari, o katerih bi bilo treba razpravljati v trenutku, ko se pojavijo. Dobro se zavedamo, da bi naravnostno odklonilno stališče proti filmski produkciji nalikovalo don Kichotovi borbi z mlinci, ker je film eden izmed važnih kapitalističnih sredstev, ki ne izjemajo samo človeških možgan, temveč tudi materialno. To izžemanje je tako prefrigano in spremljano z raznimi vabljivimi reklamnimi sredstvi, da je včasih, če ne vedno, kino, ki predstavlja kakšen kičast film, razprodan, medtem ko je gledališče s kakšnim resnim umetniškim sporedom prazno. Ne gre vedno in vedno očitati gledališču, da nima sodobnega repertoarja, kajti resnica je včasih pri takih očitkih tudi ta, da je treba v gledališču pri kakem Strindbergu ali Krleži in dr. tudi samostojno misliti in miselno sodelovati z delom in z avtorjevo idejo, kar res ni vedno »zabavno in komodno delo«, medtem ko je večina filmov današnje kapitalistične produkcije že tako spretno napravljenih, da gledalcu ne dopustijo misliti, ampak ga z raznimi sredstvi zapeljujejo, da še izgubi tisto samostojno mišljenje, ki ga je mogoče imel. Zato nikakor ni pretirano, da večina nemških in ameriških filmov služi poneumljenju ljudi in ne prosvitljenju, da so v službi mentalitete in sistema, ki dela proti umetnosti in proti kulturi. Gledališče in sploh vsa umetnost razen kina sta tako drugod kot pri nas (in pri nas še posebej) podvržena ponajvečkrat strogi kritiki, ko se istočasno pišejo v dnevnikih divje pohvalne tirade o najbolj neumetniških programih naših kinopodjetij. Strokovne in vestne kinokritike pri nas sploh ni. Programi naših kinopodjetij so brez vsake kontrole in ker so se menda glavni trije ljubljanski kini zvezali med seboj, so tudi brez konkurence, ki je včasih v prejšnjih letih vsaj od časa do časa prisilila ta ali oni kino, da je vzel v repertoar kakšno boljše filmsko delo. Toda tudi pri tem so se dogajale zanimive stvari. Pred leti, ko je kino »Ljubljanski dvor« predvajal lep umetniški film »Rumena knjižica«, ki je žel priznanje prave umetniške kritike vsega sveta, sem napisal kratek članek o njem. Hotel sem opozoriti na razliko med umetniškim in neumetniškim filmom, na posebnosti režije, igranja in na umetniške efekte omenjenega filma itd. Članek sem brez zahteve po honorarju dal v neki ljubljanski dnevnik, ki pa ga je odklonil z motivacijo, da za kino »Ljubljanski dvor« ne sme delati nobene reklame, ker je konkurenčno podjetje s tistim kinopodjetjem, ki je z lastništvom dnevnika zvezano. Branil sem se očitka, da delam reklamo za

kino »Ljubljanski dvor«, ker na to niti najmanj nisem mislil, pač pa sem napisal nekaj strokovnih pripomb, ki bi bile vsekakor važne smer-nice za presojanje in ocenjevanje filmov sploh. Filma, ki je bil res umetniško dober, nisem smel kot takega označiti, ker je bil na pro-gramu konkurenčnega podjetja... To je bil zame ponoven in živ dokaz, kakšno vlogo igra program naših kinopodjetij pri kulturi in žepu njih lastnikov. Če slučajno kdo drugi stori kaj dobrega, se to ne sme povedati in ne sme se opozoriti ljudi, ker bi to prineslo konkurenčnemu podjetju denar, drugemu pa za nekaj dni slab obisk, če ni imel slu-čajno na programu dovolj privlačnega »senzacionalnega« pustolovskega ameriškega (»Film strasti in ljubezni«) ali pa nemškega militaristič-nega filma...

Nekaj let sem že gospodari zvočni film. Nihče še ni pri nas pisal principiarno o problemu tujejezičnega zvočnega filma in o nacionalni kulturi (kar je mogoče prav tako važen problem, če ne večji, kakor n. pr. problem kočevskih Nemcev). Res je, da se je skušalo tega nekoli omejiti na ta način, da je oblast predpisala predvajanje domačih kulturnih filmov, toda s tem se ni prišlo daleč naprej. Nekaj let smo gledali večinoma nemške (Ufine) zvočne filme, ki so po svoji tendenci, ali zgolj zabavali ali pa pripravljali z raznimi filmi iz bivših viljemov-skih kasarn in dvorov tretje cesarstvo. Trenotno je dovolj nemških filmov sam po sebi omejen, ker je skušal gospod Göbels vse fašizirati in je večina filmov za inozemski trg neprimernih. Nemška filmska produkcija zelo pada. Poleg nemških filmov vidimo še ameriške, redko angleške in francoske. (Castna izjema v filmskem programu je bil letos angleški film »Henrik VIII.«). Večina vseh teh filmov prav gotovo ne pospešuje našega samobitnega narodno-kulturnega razvoja. O tem si ni treba delati nobenih iluzij. Toda to še nikakor ni vse. Večina filmov ima določeno tendenco, s katero skušajo usmeriti pogled gledalcev. Mnogo nemških vojnih filmov je tudi v Ljubljani bilo takih, ki so tendenčno kazali junaštvo nemških armad med svetovno vojno, medtem ko so bili na pr. Francozi prikazani manj simpatično. Hugenberg je že več let pred nastopom vlade narodnega socializma v filmih iz predvojnega vojaškega življenja spretno hvalisal predvojne razmere v viljemovski armadi itd., lepote takratnega kasariniškega življenja, nadalje razni avstrijski operetni filmi ali pa lažigodovinski iz življenja Habsburžanov (Johann Ort, Cesarica Elizabeta itd.) — vse to je bila več ali manj prikrita propaganda za tiste čase, ki smo se jih bili komaj rešili.

Spominjam se učinka prvega zvočnega filma, ko je Al Jolson pel »slavnega« »Sonniboya«. Tehnika tega filma je bila tako spretna, da je s svojo (lažno) sentimentalnostjo premamila ljudi, ki so sicer zelo kritični. Ta film je bila solzna bomba, nabita s tako porcijo sentimentalnosti, ki se je iz njega cedila kakor lava. Vse to je bilo dobro pre-računano in je res sijajno uspavalo gledalčeve možgane. Ta film ni bil sijajen niti radi pevca in režije, še manj radi libreta, temveč je bil najsijajnejši primer, kako se lahko z raznimi sredstvi doseže take efekte, da občinstvo joče, ne da bi pri tem doživljalo kdove kako glo-boke stvari in to ob pogledu na prizore, ki so po svoji notranji vred-nosti daleč od umetnosti.

Muzika, ki spremlja zvočne filme, ni po svoji vrednosti nič preveč nad povprečnostjo običajnih »šlagerjev«, primernih za kavarniške godbe, ki nikoli nimajo ambicije nuditi občinstvu umetniški program, ampak samo kratkočasiti purgarja. Spretnost zvočnega filma pa se pokaže ravno pri muzikalno-pevski strani kot izredna konkurenca gledališču. Tehnika zvočnega filma razpolaga s sredstvi, s katerimi lahko zabriše glasovno šibkost pevca in tako lahko tonfilmska podjetja pri operetnih filmih zaposlujejo zelo povprečne pevce, ki bi v gledališču ne imeli posebnega uspeha. Ta problem pride v poštev zlasti v manjših mestih, kjer si gledališča radi slabega materialnega položaja ne morejo oskr-

beti samih prvovrstnih pevcev in je zato lahko tonfilm v tem pogledu tudi zanje »umetniška« konkurenca, ki mu izjavlja občinstvo in kviri okus.

Posebnost filmske produkcije pa predstavljajo filmi, ki jih podjetniki in plačana reklama predstavljajo občinstvu kot »globoke, pretresljive« drame, ki naj prekašajo vso gledališko dramatiko. In če si jih človek nekaj ogleda, ne odnese boljšega utisa kot da je bral kakšen roman od Courths-Mahlerce in podobno. Večkrat se je že zgodilo, da so ob pomanjkanju scenarijev posegli po kakšnem romanu velikih pisateljev, toda v filmu je bila vsebina tako iznakažena, da se je lahko avtor, če je bil že mrtev, v grobu preobračal. Spominjam se ameriške filmske dramatizacije »Kozakov« Tolstega, ki so bili v resnici vse drugo samo Tolstega »Kazaki« ne. Nekateri prizori s kazaki so delali čast indijancem in so konkurirali filmom »divjega zapada«. Kljub temu je bila tako drugod kot pri nas reklama do nebes kričava in Tolstega pošteno pisateljsko ime je služilo filmskemu kiču, kateremu se je prodal tudi njegov sin, ki ga je filmska reklama še posebej uporabila za senzacijo. Spominjam se, kako je bil pred leti razočaran Erenburg, ko je videl filmiziran svoj roman »Ljubezen Jeanny Ney«, ker je vsebina njegovega romana postala v filmu čisto nekaj drugega. Nešteto primerov bi lahko naštel iz repertoarja, ki je našemu občinstvu znan in ki jasno dokazuje zgolj kupčijske tendence večina filmske produkcije. Častne izjeme so bele vrane med črnimi.

Kakor so postali v zadnjih letih prav biografski romani na knjižnem trgu posebno privlačni, kar sta na primer znala dobro izkoristiti tudi pri nas znana pisatelja Emil Ludvig (»Napoleon«) in Filöp-Müller (»Der heilige Teufel«, biografija Rasputina), tako se je filmska produkcija tudi skušala okoristiti z zgodovinskimi biografskimi filmi. Pred kratkim smo videli ameriški film »Carica vseh Rusov«, v Sternbergovi režiji in v glavni vlogi carice Katarine Marlein Dietrich. Sternbergu ni odrekati režijskega talenta, toda to, kar je napravil Holliwood iz njega, je nekaj strašnega. V tem filmu se je čutilo, kako bi bil rad nekaj napravil, prav posebej pa se je čutilo, kako je skušal posnemati rusko filmsko režijo, a ni napravil nič drugega, kakor da je skoraj neprestano kazal zvonove in zvonil z njimi, kar je mestoma vplivalo utrudljivo in bedasto. Razni akustični elementi, ki jih uporabljajo ruski filmski režiserji, so vpeljeni v filmsko dogajanje ne samo kot ilustracija in pripomoček za vzbujanje nastrojenja, temveč so velikokrat samostojen element pri dogajanju samem. Vsebina filma je klaverna, kljub temu da bi se dalo iz življenja carice Katarine najti precej več važnega in zanimivega, saj je bila to carica, ki je vladala za časa prosvitljenstva in si je dopisovala z nekaterimi francoskimi enciklopedisti (Diderotom, Holbachom, d'Alembertom, Voltairejem itd.), pisala je celo drame itd. Spadala je med tako zvane prosvitljene absolutiste in nedavno so za moskovski muzej pridobili nekaj do sedaj nezanih njenih pisem, ki jih je pisala svojemu ljubimcu Potemkinu. Njena afera s Petrom III. bi prav tako nudila veliko boljši scenarij, kakor smo ga videli v tem filmu. Tista doba (živela je od 1729—96) je bila tako polna dogodkov in vedno bolj jasnih nasprotstev med fevdalizmom in meščanstvom, da bi libretist in režiser lahko pričarala na platno marsikatero značilnost tiste dobe, zdaj pa je bilo vse tako bolj v stilu Parmove operete »Caričine Amaconke«, četudi je hotel biti film drama iz življenja »velike« carice. Od vsega biografičnega so vzeli v film samo Katarinine ljubavne avanture, umsko omejenost njenega moža, nekaj pravoslavnega klerikalizma tiste dobe in to je skoraj vse. Edini res še precej duhoviti moment v filmu je, ko vrže poročena princesa Katarina v zimski noči medaljon svojega ljubimca skozi okno, ker se je prepričala, da jo vara. Carica-mati jo že vse leto gleda po strani, ker še ni rodila naslednika. Njen mož se namreč zanjo kot ženo nič ne briga. Komaj je vrgla medaljon skozi okno, ji postane žal

in poda se na vrt, da ga najde. Službujoči častnik jo pri tem vlovi, ker je ne pozna in ji tudi noče verjeti, da je princesa, jo napol nasilno odpelje k sebi. Naslednja slika kaže že veselje vse Rusije. Zvonovi zvonijo, ves dvor je prijetno presenečen, roditelj se je po devetih mesecih — sin, bodoči prestolonaslednik. Kovbojski efekt je konec filma, ko Katarininu spremstvu z njo na čelu galopira po širokih stopnicah menda v tretje nadstropje v prestolno dvorano. To je vse, kar bi se dalo povedati o tem filmu. Igralec Petra III. je edini nekoliko izstopil iz okvirja, vse drugo je bilo povprečno. Marlein Dietrich, ki je bila res sijajna igralka v filmu »Sinji angel«, delan po romanu Heinricha Manna »Professor Unrat«, nima več sreče. Vse vloge, ki jih igra po tem filmu, so take, da samo obrača oči, tu pa tam malo indiskretno in afektirano opozori na svoje telesne čare, ali pa igra sentimentalno materinstvo (Plavolasa Venera). Njen igralski sloves umetno drži danes samo še dobro plačana reklama. Take umetniško stvariteljske sile kot v »Sinjem angelu« od takrat ni več pokazala. »Sinji angel« pa je res bil film, ki je imel umetniška stremiljenja. Po tistem filmu jo je menda kupil Hollywood in jo — upropastil. Plačuje jo dobro, zato da ne igra več umetnosti. Hollywood je pokopališče filmskih igralskih talentov, ki si jih z denarjem filmski kapital usuznji, zato da služijo njegovemu profitu in ne več umetnosti, kajti umetnost je nevarna in premalo dobičkanosna. Nemški filmski kritik Arnheim je zato napisal o Hollywoodu to-le: »Hollywood je kolonija izgubljenih ljudi. Za nobeno stvar na svetu ne bije srce te kolonije, za vsakega živi le njeno oko. Daleč od vsega, za kar se ljudje bore, žive ti ljudje na golfovih prostorih paradiza. Toda v paradizu umetniki ne uspevajo. Bedo poznajo raz skremženih obrazov filmskih komparzov, poznajo slikarske konture razpadajočih zidov in blesk mokre ulice po noči. Njim služijo najboljši fotografi vsega sveta. Pričarajo jim topovski dim v atelje, vzdušje pristaniške krčme, stokanje samotne živali v puščavi. Toda vse to ni res, vse to ni potrebno. Nepotrebno bi bilo, če bi vodja produkcije ne polagal na to posebne važnosti. Ti ljudje igrajo stvarjenje kot igrajo golf. Store to skoraj prav tako spretno kot bog oče, očarajo nas, toda nenadoma nam je ledeno mrzlo in mi smo nekaj opazili.«

Film, ki ima vse pogoje, tisoč ogromnih možnosti za ustvarjanje, da postane najodobnejša umetnost, doživlja v grabežljivih krempeljnih kapitalizma največjo krivico, zlorabo in svojo tragedijo. Po vseh svojih lastnostih bi lahko bil eden izmed prvih množnih glasnikov umetnosti naše dobe, najpreciznejše zrcalo življenja, umetniško zrcalo, o kakoršnem se ni moglo sanjati Hamletu niti komu drugemu v prejšnjih stoletjih, ki je kakor Hamlet videl v umetnosti najresničnejše, najlepše in najčistejše zrcalo življenja. Kapitalizem pa je napravil iz njega kupčijsko zadevo, vzel mu je možnost zrcaljenja in mu je zrcalno podobo naslikal, prisilil ga je, da laže.

Verujem v veliko umetnost filma, ker to vero so mi dali filmi Eisensteina, Pudovkina, Ocepa, Ekka, Chaplina, Pabsta itd. tisti redki filmi, ki se jim je posrečilo, da so se pretihotapili s svojo umetnostjo skozi gangstersko razpredeno mrežo filmskega profitarstva. Verujem v bodočnost filma, ker verujem v njegovo osvobojenje, ki bo prišlo od družbenega osvobojenja sploh. Razvoj filmske umetnosti je mogoče najbolj povezan z emancipacijo bodočih pokoljenj človeške družbe od kapitalizma, ki ga je danes spravil pod svojo knuto in ga tako vrgel v babilonsko suženjstvo. Toda tudi v tem suženjstvu filma so zagorele baklje, ki mu kažejo smer, po kateri bo moral hoditi, če bo hotel hoditi po poti umetnosti in ne po poti laži, preračunljivega duševnega in materialnega izmозgavanja najširših ljudskih plasti.

Ob ameriškem filmu »Carica vseh Rusov«, ki bi naj bil biografski film, se spominjam filma »Ivan Grozni«, ki je tudi bil pred leti v Ljubljani. Umetnost tudi pri nas dobro znanega Hudožestvenega gledališča Stanislavskega se je tu predstavljala na filmskem platnu in

vse, kar je pokazala, je bilo pristno, verno, globoko človeško. Davni časi so vstajali pred gledalčevimi očmi, ki je, sodobnik stratosfernih in preoceanjskih poletov, trepetal za usodo Grka, podložnika Ivana Groznega (1530—84), ki si je napravil krila in raz visoke strehe carske palače poletel nad carjem in njegovim začudenim spremstvom preko ceste. Plačilo za njegov izum je bila smrt, ker je car videl v njegovem uspelem poletu delo satanovo. In tako dalje. Spominjam se melanholično-resigniranega Chaplina iz konca »Cirkus«, ko se peljejo cirkuški vozovi mimo njega in ga puste reveža samega sredi ceste. Z veseljem se spominjam angleškega filma »Henrik VIII.«, kjer se režija ni ustrašila pred nobeno brutalnostjo takratnega življenja. Vsi vojni filmi, kar jih je kdaj bilo pri nas, so obledeli ob Pabstovem filmu »Zapadna fronta 1918«, ki ga je menda delal po vojnem romanu »Vier von der Kompanie«.

Pred kratkim so bile v Ljubljani reprize filmov »Jaz sem begunec« in »Cesar Jones«. V prvem je prikazana usoda človeka, ki se je vrnil iz svetovne vojne in pride kot brezposeln revež v nesrečen položaj, radi katerega pride kot jetnik na Hudičeve otoke. Verizem prikazovanja življenja teh jetnikov in rabeljskega, barbarskega obnašanja njih paznikov, ki nalikujejo ali pa celo nadkriljujejo krotilec divjih zveri, je človeka osupnila. Ta film je bila velika obtožba našega časa in razmer. Prikazal je, kako brez svoje osebne krivde lahko v tem sistemu postane človek hudodelec. Film je zagrabil po svoji vsebini in se je razen nekaj malih izjem gibal v zelo resnih mejah izražanja. Zal, da je bil pri nas brez konca. Ob usodi glavnega junaka sem se spominjal Cankarjeve povesti »Hudodelec Janez«.

»Cesar Jones« je filmizacija znane drame ameriškega dramatika O'Niella, čigar dela je igralo tudi naše gledališče (Anna Christie, Strast pod brest). Priznati je treba, da je to redka filmizacija, ki se je držala dramatikovega originala tako po vsebini, kakor tudi po ideji. Igralec Robeson je v glavni vlogi pokazal usodo zamorca s tako prepričevalnostjo, da je kljub vsem nedostatom režije ves čas držal gledalčevo sodno življenje v napetosti. Režije, tiste kot smo jo vajeni pri Pudovkinu ali Pabstu, tu ni bilo mnogo. In bržkone je v glavnem film vplival vendarle bolj epično kot dramsko, četudi mu ni odrekati lepih dramatičnih prizorov.

Pri teh filmih smo se ustavili nekoliko podrobneje radi tega, ker so dokaz, da vendarle eksistirajo tudi nam dostopni filmi, ki imajo umetniška stremjenja. Narodna in kulturna dolžnost tistih, ki jih nabavljajo in tržijo z njimi, je, da jih čimveč spravijo v svoj repertoar. Občinstvo jih obiskuje, kar je poleg filma »Pot v življenje« dokazal že marsikateri film, ki ni bil »amerikanska senzacija strasti in ljubezni, napetih prizorov in veselih koncev«, kakor se izraža filmska reklama.

Na internacionalnem filmskem trgu se že nekaj časa sem opazuje stagnacija. Vidi se, kakor da se je občinstvo utrudilo in naveličalo filmskih farbarij in da zahteva več umetnosti. Če je to res, potem je prav. Treba je samo, da gredo tudi naši kini boljšemu programu nasproti, da ne bomo morali čakati na dobre filme novejšega datuma še nekaj let. Lani so bili v Ljubljani »Psoglavci«, češki film, ki je prikazoval srednjeveški kmečki punt pod Kozino. Marsikaj okorelega, začetniškega je bilo še v filmu, toda umetniško stremljenje je bilo resno. Mogoče je bil film prav zato na repertoarju periferijskega kina v Šiški in ne kakšnega središčnega. Zdelo se mi je takrat, da se je tudi patriotizem in slovensko rodoljubje moralo preseliti na periferijo, ker so film predstavljali samo tam. Nedavno je bila na Češkem premijera filma »Hej rup« (pomeni toliko kot »Hej ruk!«), ki ima velike uspehe. Glavno vlogo igraata Voskovec in Verih, ki sta znana po svojem naprednem, satirično-revialnem gledališču v Pragi. Film je poln komičnih prizorov, ki pa niso samemu sebi namen, temveč podobno kot pri Chaplinu, skušajo skozi rožce in smeh pokazati marsikatero bridko stran

iz sodobnega življenja. Tudi Beaumarchais se je v svoji sloviti komediji »Figaro« poslužil načina, o katerem pravi latinski pregovor: »Ridere verum!« in ki bi lahko kot motto postavili temu najnovejšemu češkemu filmu. V njem je n. pr. prizor, kako je lastništvo neke radio-postaje iz tisočev brezposelnih izbralo enega, da nekaj bere pred mikrofonom. Tekst, ki so mu ga dali brati, pa ni bil samo dolgočasen, temveč tudi bedast in čitajoči ga ni mogel spraviti v sklad s svojim razpoloženjem, ki je bilo razpoloženje lačnega in bednega brezposelnega, zato je sredi branja preстал in začel kričati v mikrofonsko trpko resnico življenja, ki ga mora živeti. Seveda potem ni več dolgo govoril. Drugi prizor: dva brezposelna bi si rada zlikala hlače, pa nimata ne likalnika ne denarja za krojača. Premišljujeta, kaj naj storita. Slučajno naletita na zapuščeni cestni strojni valjar in zdaj z njim zlikata hlače, da so kakor iz škatljice. Toda joj, stroja ne znata več ustaviti, zato gre kar naprej in pride do neke naselbine, kjer ljudje že preplašeni gledajo, kaj bo. Ta dva vidita, da bodo šle barake po copate, zato jim z mirno uradno flegmatičnostjo povesta, da se naj hitro izselijo, ker bo tu magistrat zidal novo cesto. Krasni so nadalje prizori (Vse to pripovedujem po kritiki in po pripovedovanju nekoga, ki je ta film že videl) v baru, v azilu brezposelnih, v jetnišnici, kako gradita dva reveža hišo in ker nikoli nista bila zidarja, mažeta malto na opeko kot surovo maslo na kruh itd. Film vsebuje toliko tragikomičnih prizorov, da spravlja gledalca do solz. Nikakor bi ne bilo napak, če bi merodajni faktorji preskrbeli, da bi ga videli tudi kmalu v Ljubljani.

B. K.:

OSEMDESETLETNICA KARLA KAUSKEGA

Karl Kautsky, ki je bil precej časa glavni ideolog II. internacionale, zlasti se je eksponiral proti ruski revoluciji, po l. 1917., stoji danes ob svoji osemdesetletnici tudi v svojem taboru precej osamljen. Ta osamljenost ne izvira iz tega, ker v tej visoki starosti ne more biti več delaven, temveč prihaja od tod, ker je prav on bil v zadnjih petnajstih letih, ki je skušal vso likvidatorsko politiko II. internacionale znanstveno marksistično utemeljiti. S preplavo fašizma pa se je stvar precej spremenila. Pri raznih političnih porazih nemškega in avstrijskega delavstva je igrala precejšnja vloga »znanstvena ideologija« II. internacionale, kar se je danes že deloma autokritično pripoznalo, tako da ima Kautsky v nekaterih socialdemokratskih voditeljih tudi svoje nasprotnike. Človek, ki je pred dobrimi tridesetimi leti in še pozneje veljal kot pristaš levega krila nemške socialdemokracije, je preko tako zvanih »centrumašev« lezel vedno bolj v konservativno desničarstvo in likvidatorstvo. Bernstein, ki je odkrito zastopal reformizem in ni skrival svojih desničarskih tendenc, je našel v svojih početkih v njem precejšnjega nasprotnika, toda kljub vsemu je skoraj Bernstein kot izrazit nasprotnik reformizma izšel »čistejši« iz boja, ker se je pri »radikalcu in artodoksne marksistu« na koncu marsikaj radikalnega izkazalo kot fraza.

Kot mlad akademik* je l. 1875. vstopil v avstrijsko socialdemokrat-

* Rodil se je 16. oktobra 1854. l. v Pragi. Oče je bil Čeh po rodu in vse življenje češki nacionalist, mati pa je bila Dunajčanka, njen oče pa je prišel iz Ogrskega ter je bil poročen z Italijanko. Stara mati K. pa je bila Poljakinja. Zato K. po pravici pravi, da »je bilo njegovo rodbinsko poreklo zrealna podoba nacionalne zmešanosti avstrijskega cesarstva«. Oče je bil slikar, mati pa je pisala socialno-tendenčne romane.

sno stranko. Takratno delavsko gibanje še ni bilo prežeto z marksističnimi idejami. Razne smeri v socialni demokraciji kot izven nje so se borile med seboj in skušale druga prevladati. Marxova in Engelsova dela so sicer že častno zastopala v tisti dobi novo, znanstveno podprto in utemeljeno ideologijo proletariata, tudi prva knjiga »Kapitala« je bila že zunaj (izšla 1867), vendar še njeni nazori niso prevladovali. Mladi intelektuali, ki so vstopali v delavsko gibanje, so prišli z različnimi nazori tiste dobe. Kautsky, izhajajoč iz meščanske rodbine, je bil ob svojem vstopu v delavsko gibanje prežet z Darwinovim naukom, s katerim je skušal gledati tudi na socializem. Mnogo so vplivali na mladega K. socialno čuvstveni romani francoske pisateljice G. Sand, za njimi so mu prišli v roke zgodovinski spisi L. Blanca, pozneje se je seznanil še z Lassallovimi deli. (Gl. Renner: K. Kautsky, 1929, Berlin, Dietz-Verlag, str. 11.) Na univerzi se je končno odločil za studij zgodovine in kot 21letnik je napravil načrt, da bi napisal univerzalno zgodovino. Pri tem se je skušal okoristiti z darvinistično metodo. Sam pravi: »Darvinizem je prevzel v sedemdesetih letih vse izobražene, Aceptiral sem ga z entuziazmom in moja zgodovinska teorija ni nameravala biti nič drugega kakor uporaba darvinizma na družbenem razvoju.« (Renner, str. 14.) Marxovega »Kapitala« še takrat ni mogel prebraviti, pač pa se je vrgel na studij klasičnih meščanskih ekonomov, Smitha in Ricarda, zlasti pa na dela Johna Stuarta Milla, angleškega ekonomista in filozofa, ki mu je bil več let bližji od Marxa. Prav tako ga je privlačeval Malthus, ki ni nemalo vplival na njegovo prvo delo »Vpliv ljudskega razmnoževanja na napredek družbe« (izšlo l. 1879.). To je bil začetek njegovega znanstvenega dela v socialističnem gibanju. Knjigo je poslal Engelsu v kritiko in ta ga je opozoril na njene nedostatke. Vendar je bilo opozorilo zelo prizanesljivo in Engels je postopal zelo taktično z njim. Delavsko gibanje je z veseljem sprejemalo mlade intelektualce, ki so se vrgli na znanstveno delo in na koncu svojega pisma (l. 1881., februarja), v katerem je E. pisal K.-u o njegovi razpravi, mu je celo »dvoril«: »... Vi ste eden izmed redkih iz mlade generacije, ki se trudi, da bi se res nekaj naučil in zato vam bo zelo koristilo, rešiti se atmosfere nekritičnosti, v kateri propada vsa danes v Nemčiji pisana zgodovinska in ekonomska literatura.« (Marx-Engels Briefe v l. 1870.—1886. — 1933.) Toda štiri leta kasneje je sodil Engels o njem že ostreje. V pismu Bebelu (24. jul. 1885) pravi: »...Njegovo mladostno nagnenje k hitremu sklepanju je ušiva metoda zgodovinskega pouka na univerzah — zlasti avstrijskih — še bolj utrdila. Tam uče študente sistematično, da pišejo zgodovinska dela z materialom, o katerem vedo, da je nezadosten, ki ga pa naj obravnavajo kot zadostnega, pišejo torej stvari, ki bi jih sami morali poznati kot napačne, ki pa jih naj smatrajo za pravilne. To je Kautskega napravilo še posebno predrznega. Nato literatsko življenje — pisati za honorar in to mnogo pisati. Tako, da nima prave predstave o tem, kar se pravi pravo znanstveno delo. Tako si je nekajkrat pošteno opekel prste, z zgodovino o razmnoževanju prebivalstva in pozneje s članki o zakone (braku) v pravku.« (Kakor vemo, je prav Engels napisal na podlagi Morganovih izsledkov o tem sijajno knjigo »Izvor družine, privatne lastnine in države«, ki bo drugo leto izšla v slovenskem prevodu v založbi Ekonomske enote v Ljubljani, na kar že sedaj opozarjamo.) Engels ga je zato začel strožje kritizirati, vendar še vedno z neko prizanesljivostjo, ker je v svoji mladosti, kakor pravi v istem pismu, delal prav tako in se je naučil šele pri Marxu, kako je treba delati. Vendar vse Engelsovo prizadevanje pri Kautskem ni pomagalo nič. Kautsky se svoje površnosti ni nikoli več otresel in vse njegovo delo je s tem obremenjeno. Mnogo ostreje in dalekovidnejše ga je označil Marx, ko ga je l. 1881. prvič srečal v življenju. 14. aprila istega leta je o njem pisal svoji hčerki to-le: »Je povprečnež, majhnih vidikov, nadvse moder (star 26 let), vse bolj ve, v nekem gotovem oziru marljiv, se mnogo bavi s statistiko,

vendar izbere iz nje malo pametnega, pripada že po naravi stanu filistrov.« Toda tudi Engels se je kmalu prepračil o istih lastnostih Kautskega in ga v nekem pismu označil kot »rojena pedanta in dlakocepa«, ki pa »ne more nič zoper svojo naravo« in »v njegovih rokah ne postanejo zapletena vprašanja enostavna, temveč se enostavna spremenijo v zapletena«. (Iz Uvoda str. XII, prej omenjene zbirke Marxovih in Engelsovih pisem.)

Marksizem zahteva zelo vestnega studija narave in družbe. Te vestnosti Kautsky ni imel. Izkazalo se je tudi, da ni včasih imel čuta odgovornosti do Marxovega dela. To se je pokazalo v njegovi predelavi odnosno popularizaciji prvega dela Marxovega »Kapitala«, ki ga je izdal l. 1914. Samovoljno je spreminjal izraze, spreminjal tekst, črtal, ne da bi si dajal o tem kakršnegakoli računa. To svoje delo je v II. delu »Kapitala« (izšel 1926) in v III. delu (1929) nadaljeval in »oportunistično potvoril osnovno idejo ‚Kapitala‘«, kakor je zapisal Adoratski v uvodu nove popolne izdaje I. dela »Kapitala« (Verlag für Lit. und Polit., Wien, 1932).

Iz filistra je postal renegat in potvarjalec marksizma.

Vendar kljub vsemu temu ne smemo označiti vsega dela Kautskega kot slabega. Glavna njegova zasluga (in II. internacionale v njeni pozitivni dobi) je, da je ideje marksizma populariziral in prenesel v množice. V borbi proti Bernsteinovemu revizionizmu se je postavil v obrambo marksizma, četudi mu je v nekaterih področjih manjkalo idejne razčiščenosti in borbene odločnosti. To se je zlasti pokazalo pri vprašanju religije in filozofije. Socialdemokracija v tem oziru sploh ni imela jasnega stališča in ga še danes nima, ker je napak razlagal stavek, da je religija privatna stvar in pa da je Marxov nauk samo ekonomska teorija, ne pa zaključen svetovni nazor. Torej tudi filozofija. Vse to je lepo dokazal Plehanov v knjigi »Osnovni problemi marksizma«, ki so pravkar izšli v slovenskem prevodu. Bernstein je dialektiko odkrito napadel. Kautsky na jo je branil v besedah: v vsem svojem mišljenju in v uporabljanju se je izkazal Kautsky kot nedialektik, ki se je sicer svojega Marxa in Engelsa naučil na pamet, in se priznaval k njima, v resnici pa se je v borbi proti dialektiki posluževal elekticizma... Vedno znova so zato revizionisti povdarjali, da vsaj v filozofiji razlike med njimi in Kautskim niso tako velike in skoraj vse, kar je Kautsky o tem napisal, lahko priznajo.« (K. Sauerland: Der dialektische Materialismus, str. 127.) Borba za čistost marksističnega nazora se vrši že cela desetletja in še danes ni dokončana, ker je ravno v socialdemokraciji še mnogo nasprotnikov dialektičnega materializma in revizionistov, ki nočejo pripoznati Marxovega nauka kot zaključenega svetovnega nazora. Ta borba pozna v svoji zgodovini različna obdobja, ki igrajo tudi v življenju Kautskega veliko vlogo, saj je некоč stal na braniku čistega marksizma in je v tisti borbi pred tridesetimi leti in še nekaj let kasneje dobil ironične pridevke od nasprotnikov kakor »ortodoksn Kautsky«, »fanatik dogme«, »Veliki inkvizitor marksizma« itd. Višek Kautskega pomeni njegova brošura »Pot do oblasti« (1909), v kateri je napovedal prihod revolucionarne dobe. Toda ko so to ugotovilev Luxemburgova, Liebknecht i. dr. skušali politično uveljaviti in izkoristiti, je isti Kautsky nastopil proti njim. Žalostna likvidacija so tudi njegovi članki med vojno, v katerih je skušal opravičiti nemogoče zadržanje socialdemokracije. Preko vojne in ruske revolucije se je razvil v takega reakcionarnega ideologa, da stoji danes po nastopu fašizma v Nemčiji in Avstriji popolnoma osamljen in odrezan od delavskih množic in je ob svoji osemdesetletnici živ mrlič. Še pred desetimi leti so ga slavili socialdemokrati kot zastopnika »živega marksizma«, danes so čas in dogodki ta »živi marksizem« uničili. Kautskega pot je vodila od mladega meščanskega intelektualca, prežetega s čuvstvenim socializmom in darvinizmom preko gorečega, a slabo podkovanega in vedno k omahljivostim nagnjenega zagovornika čistega marksizma, ki

ga pa nikoli ni prav pojmoval, ampak ga je v njegovih najglobljih odtentkih razlagal dogmatično, filistrsko in profesorsko, do počasnega likvidatorja, ki se je na koncu včasih celo spremenil v zagovornika buržoazije. Ves ta razvoj kaže, kako pravilna je bila Marxova in Engelsova analiza njegove osebnosti in njegovega značaja, ko se je kot mlad pojavil v socialističnem gibanju. Že takrat sta ta dva zadela v jedro njegovega bodočega dela, četudi ga zaradi okoliščin, v katerih se je razvijalo delavsko gibanje, nista mogla preprečiti. Kautsky je postal zato vpliven predvojni ideolog II. internacionale, ker je bil najbolj povezan s prakso nemške socialdemokracije, ki je bila pred vojno vodilna stranka II. internacionale. To je bila praksa za pridobivanje novih volilcev (od tod indiferentnost v vprašanju religije in svetovnega nazona), stranka je bila organizacija volilnega stroja in strokovnega majhnega dela. »Ortodokсни marksizem, ki ga je zastopal (takrat) Kautsky, ki je propovedoval nujnost razrednega boja in neizogiben polom kapitalizma, je dal tej v svojem bistvenem jedru reformistični praksi ideološki zalet, ki ga je stranka potrebovala, da bi postala množno gibanje.« (Z. B. Karl Kautsky, Arbeiter-Literatur 1924, str. 898.)

Od vseh njegovih del je najboljša zgodovinska monografija o Thomasu Morusu in zgodovina »Predhodnikov novejšega socializma« kot spisa, ki raziskujeta razredne borbe v srednjem veku in v zgodnjem novem veku, četudi ga že Wittfogel v svoji knjigi »Geschichte der bürgerlichen Gesellschaft« popravlja in kritično pretresa. Največjo popularnost v mednarodnem delavskem gibanju si je pridobil Kautsky s spisom »Erfurtski program« (1891). Napisal je mnogo člankov in krajših razprav, bil je dolgoletni urednik revije »Neue Zeit« (izhajati je začela januarja 1883), v l. 1905.—1910. je izdal iz Marxove zapuščine njegove dopolnilne študije h »Kapitalu« pod naslovom »Theorien über den Mehrwehrt« itd. Najbolj pereče vprašanje socializma je bilo že takrat kmetško vprašanje. Tudi o tem je napisal Kautsky studijo »Die Agrarfrage« (1899). O tem vprašanju, ki je bilo aktualno tudi za prve slovenske socialne demokrate, se je obrnil nanj pismeno za nasvet Abditus-Prepeluh, ki je v članku »Kautsky in agrarno vprašanje« (Naši zapiski I. l., str. 17) prikazoval Slovincem Kautskega nazore o kmetstvu. Kautsky se je v svoji razpravi obračal proti tistim socialdemokratom, ki so meni nič tebi nič skušali kmete pritegniti v socialistično gibanje, istočasno pa je nastopal proti razdelitvi veleposestev, ker bi to zmanjšalo poljedelsko produkcijo in zadrževalo tehnični napredek poljedelstva. (Glej Peter Lem: Zgodovinski pregled revizionizma. Književnost I. l., str. 95.) V pismu Abditusu opozarja, da je možno pritegniti le male kmete in poljedelske delavce. Vendar se kaže tudi v tistem pismu njegova neodločnost, ki ne daje nobene posebne norme, kako in kaj je treba delati. Pravi na pr.: »Jaz to tudi razumem. Slovenski socialisti hočejo delovati. Slovenski proletariat jim ne zadošča za njihovo dejansko silo in si pri tem postavljajo nemogoče naloge ter hočejo pridobiti del posestnega razreda za socializem... Ta poizkus bo propadel, kakor so propadli vsi enaki poizkusi in kmalu se bodo tudi slovenski socialisti... zopet posvetili izključno proletarskemu razrednemu boju, četudi bi poskusili začasno zapustiti njegova tla.« Socialna demokracija o kmetškem vprašanju sploh ni imela nobenega izdelanega programa in Kautskega pravilna teza o pridobivanju predvsem poljedelskih delavcev in malih kmetov (bila pa je zopet oslABLJENA s tezo proti razdelitvi veleposestev) je bila brez odmeva. Edina, ki se je priborila do pravnega in jasnega agrarnega programa, je bila ruska socialna demokracija (levo krilo).

K večjim njegovim delom (po obsegu) spada »Die material. Geschichtsauffassung«, ki je izšlo po vojni v dveh debelih knjigah in ki bi naj ustvarilo nekakšen »sistem sociologije in zgodovinske filozofije«, kakor povečevalno pravi o tem delu Renner v biografiji Kautskega,

toda to njegovo zadnje delo je v resnici daleko od marksizma in dialektičnega materializma. ltd., itd. — — —

P. s. Nikakor ni bil naš namen podati izčrpno sliko o Kautskem in vsem njegovem delovanju. Hoteli smo z nekaterimi pripombami ob njegovi osemdesetletnici samo opozoriti na delo tega ideologa II. internacionale, ki je nekoč igral veliko vlogo v gibanju nemškega kakor tudi mednarodnega socializma. Za študij revizionizma, v čigar taboru se je po vojni znašel tudi Kautsky, opozarjamo na članek P. Lema: »Zgodovinski pregled revizionizma, ki je izšel v I. letniku »Književnosti« (str. 90).

B. K.:

OB DETONIJEVI MAPI

(Marijan Detoni: Ljudi sa Seine. 30 linorezov.)

Detoni spada idejno k tistim hrvatskim slikarjem, ki so se pred leti združili v klub »Žemljo«. Ker so se medtem časom vršile razne osebne spremembe, ne vem, ali je še član tega kluba ali ne, povdarjam pa, da to nikakor ni važno, ker kljub temu pripada idejno k njim. Iz tega kluba sta do sedaj močno izstopila kot samostojni stvariteljski individualnosti Hegedušić, ki je lani izdal mapo »Podravske motive«, in pa Postružnik. Krležev uvod v Hegedušičeve »Podravske motive« je lani razgibal duhove in povzročil temperamentne medsebojne debate o vlogi in smotrih socialne umetnosti sploh. Vse debate, vsi članki, ki pa so bili predčasno zaključeni, so bile dokaz, da takozvana leva socialna umetnost svojega umetnostnega in estetskega nazora pri nas še ni imela zgrajenega, kar je ravno dalo povod, da so eni trdili to, drugi ono. Pri tem so se zgodili primeri kritiziranja, ki nikakor niso bili na višini resnosti, ki bi jo človek moral pričakovati od tistega, ki iskreno želi napredek novejšje domače socialne umetnosti. V spominu mi je ostal primer, kako je nekdo citiral iz Krleževe novele besede hrvatskega domobrana, kako modruje o vojni in jih zlobno pripisoval kot Krležovo mišljenje. To je bila res dlakocepska kratkovidnost, kajti klicati avtorja papeško na odgovor za besede, ki jih govori junak njegove povesti in ki karakterizirajo njega in ne avtorja, je več kot papeško, poleg tega pa je predvsem nesmiselno. Večina domobranov je tako mislilo o vojni, kakor misli tisti domobran iz Krleževe povesti, večina tistih ljudi je bila takrat prežeta z nemogočimi, naravnost zaostalimi mislimi, ki pa so bile močno determinirane v okolju, v vzgoji, v materialnem položaju itd. Gorje, če bi na isti način obravnavali junake iz del Maksima Gorkega, ki ga vendar danes smatramo za klasika socialne umetnosti. Poleg tega so se zgodili primeri, da je kdo prekomerno hvalil kakšen prevod iz tuje literature in to od pisatelja, ki je v svoji domovini velikokrat zastopal stališča, ki jih nikakor ne bi bilo mogoče imenovati revolucionarna. Heinrich Mann je kljub svoji progresivnosti vendarle meščan in zato je smešno idejno hvaliti njega, Krležo pa na pr. grajati iz istih idejnih razlogov. Ali vzemimo n. pr. Romaina Rollanda in Anatolea Francea. Oba sta pred leti (France ne dolgo pred svojo smrtjo) stopila na stran proletariata kakor lani Gide, toda kot pisatelja romanov sta ostala isto, kar sta bila prej. Rolland je kot pripovednik malomeščanski humanist, ki gre včasih v svojem socialnem usmiljenju do komaj užitne sentimentalnosti, France se zabava s svojimi besedami in stilističnimi artizmi itd. To je dokaz, da so bile nekatere mere, s katerimi se je merila kvaliteta socialnega dela pri nas nepravilne. Literarnih struj se ne sme kar takole premetavati sem in tje; nikoli se ne sme pozabiti, da je tudi umetnost determinirana v okolju, v katerem živi

in ustvarja umetnik. Politično prepričanje dialektično razvijati tudi v umetnosti je proces, ki ni odvisen samo od pisateljevega hotenja. Socialna umetnost še ni, če narišeš delavca ali napišeš pesem o njem itd. Ko so pred leti vprašali Gorkega, kaj je proletarska književnost in kdo je proletarski književnik, je med drugim odgovoril, da mu je osebno povsem vseeno, če ga kritiki smatrajo za proletarskega pisatelja ali ne, ker so nekateri pisali naravnost katekizme, kaj sme in kaj ne sme proletarski pisatelj. Tako dogmatičnost in okostenelost, ki je samo posledica nedialektičnega mišljenja je ob neki priliki označil tudi Marx, ko je nekaterim »marksistom« odgovoril, da on sam ni »marksist«. Marsikateri levi literarni kritik in literat, počenši pri ruskih futuristih, je pozabil, da marksist ne zanika meščanske preteklosti absolutno, ampak da si skuša dobrine vsega dosedanjega razvoja pridobiti in prilastiti, da mora slabo ločiti od tega, kar je za progresivni razvoj koristno in potrebno. Napredki tehnike, materialnih znanosti, četudi v okovih meščanske družbe, umetniška dela preteklosti itd. vse to je treba oceniti in postaviti na tisto mesto, ki jim gre. Zato je bilo absurdno od ruskega futurizma, ki je po prevratu metal Puškina v koš kot zastarelo tradicijo. To so bili izrodki meščanskega individualizma, ki ni znal historično dialektično misliti in ocenjevati. V zadnjih petnajstih letih je bilo napisano nebroj razprav o umetniških problemih in o vlogi umetnosti, nešteto medsebojnih izpadov med posameznimi literarnimi strujami, ki so se vse smatrale za progresivne in so v neki gotovi meri tudi bile. Vse to je bilo potrebno, četudi bi mogoče oblika te borbe včasih lahko bila resnejša, v izrazih ter medsebojnih očitanjih pa nekoliko mitejša. Ne zaradi sentimentalnosti, ki ne prenese temperamenta, temveč radi stvari same in radi smotra, ki ga vsi zasledujemo. Za marsikoga, ki se ni globlje bavil z umetniškimi problemi, je danes neprijetno odkritje, da sta bila Shakespeare in Diderot Marxova priljubljena pisatelja, da je Gorki pozval nove ruske dramatike, naj se uče pri Shakespeareju, kakor je na pr. Iljić odklanjal marsikatero literarno novotarijo in se vedno iznova skliceval na svojega najljubšega pesnika Puškina. Vse to je doživelo danes že takšno reakcijo, da je na letošnjem ruskem pisateljskem kongresu Buharin vzkliknil: »Če hočemo primerjati nekatera dela naših pesnikov z Verhearenom, bomo videli, koliko misli, mnogokrat celo, koliko problemov, primer, podob ima zadnji, koliko kulture. Pri nas pa se mnogokrat smatrajo rimana gesla za poezijo...« Buharin je s tem ostro obsodil precejšnji del tega, kar si je v zadnjih 15 letih lastilo absoluten primat v socialni poeziji. Zato ni čuda, da je pozival v zvezi s tem, da si mora nova umetnost pridobiti in priboriti čimveč kulture in da se mora osvoboditi in obračunati z bohemščino, ki je zagovarjala anarhijo v umetnosti in ki je na lahek način, brez posebne kulture, ne ozirajoč se na obliko in stil, skušala dati novo umetnost, kar pa se je seveda ponesrečilo. Z vsem tem pa nikakor nočem trditi, da povojna socialna poezija ni ustvarila del, ki bi ne imela tiste trajne in objektivne umetniške vrednosti in pomembnosti, ki sta za vsako umetniško delo potrebni. Nasprotno. Vzporedno z raznimi modnimi literarnimi strujami, ki so izkoriščale dnevno socialno aktualnost in dnevne potrebe po rimanih geslih, so vznikla dela Gladkova, Solohova, Ivanova itd, da tudi ne naštevam nekaterih zapadnih socialnih pisateljev, ki so hodili po potih umetnosti. Dotaknil sem se vsega tega problema samo mimogrede in to radi tega, ker je ravno s Krleževim uvodom v Hegedusićevo mapo bilo toliko debat o istem vprašanju, o katerem je mimo harkovske linije razpravljal tudi letošnji kongres ruskih pisateljev, ki se je po svojih izsledkih povrnil v stvariteljsko poglobljanje umetniškega dela in je dal socialnim umetnikom veliko večje zahteve pri umetniškem ustvarjanju, kakor so bile zahteve po dnevnih rimanih geslih nekaterih »socialnih« kritikov zadnjih petnajstih let. Umetniško ustvarjanje socialnega pisatelja, ki mora živeti v meščanski družbi, je v izražanju kakor tudi v izbiri motiva in njega

idejni obdelavi velikokrat odvisno od okoliščin in činiteljev, proti katerim stoji progresivni socialni pisatelj popolnoma brez moči. Toda tudi to še ni vse. Poleg vsega tega igrajo v gospodarsko in politično zaostalih deželah veliko vlogo še razmere, ki producirajo take in take ljudi, ki jih vzame potem pisatelj za svoje modele. Socialni pisatelj je v določenih meščanskih razmerah prisiljen biti samo kritik, ki prikazuje zgolj negativne strani svoje okolice, ker pozitivnih iz raznih subjektivnih, včasih tudi objektivnih razlogov ne more. V Cesarčevi povesti »Poslednja Tonkina ljubav« nikakor nisem videl koraka nazaj, temveč zgolj motiv iz malomeščanskega miljeja, ki po svoji mentaliteti ne ovira samo razvoja sodobnega umetnika, ki ovira progresivni razvoj sploh. Razmere pa je treba poznati v njih strženu, treba je najti njih pravi obraz v življenju ljudi, ki so sicer determinirani v razmerah samih, ki pa tudi sami te razmere delajo in jih zato tudi lahko spreminijo, če so poleg vseh raznih zelo važnih činiteljev dosegli določeno umsko spoznavno stopnjo, ki jim omogoča, da znajo sebe postaviti zoper take in take razmere, v katerih pa morajo zaenkrat živeti. Zgodilo se mi je pred leti, da sem napisal povest o viničarskem otroku, ki kot petleten pride prvič iz puste viničarske kočice v oddaljeno vas, kjer je lepa cerkev. Življenje naših podeželskih ljudi še vedno živi pod okriljem cerkve in religije in viničarske matere še vedno pripovedujejo svojim otrokom zgodbe iz sv. pisma in bodo to delale še precej časa. To so dejstva, ki si jih nihče ne sme prikrivati, kakor prav tako vemo, da v stanovanjih marsikaterega sicer razredno zavednega delavca, više po stenah razne podobe ... itd., da je mnogo naročnikov Cankarjeve družbe pred leti izreklo odklonilno kritiko prvega koledarja radi tega, ker smo spustili imena svetnikov, mesto njih pa vpisali razne zgodovinske dogodke in da je zdaj koledarski del spet tak kot je pri vseh slovenskih pratikah itd. Toda vrnimo se nazaj k povesti o viničarskem otroku. Popisal sem njegovo veselje in presenečenost, njegovo zamaknjenost v zlate svetnike, njegovo čudovito preplašenost, ko je zaslišal glas orgel. Vse to so bili prvi utisi sveta, ki ga do takrat praktično ni poznal, ampak samo po materinem pripovedovanju. Jasno je, da je to srečanje nanj zelo vplivalo. Ko je tisto povest prebral neki »socialno usmerjeni« kritik, je izjavil svoje odklonilno stališče do povesti radi tega, ker je omenjeno poglavje po njegovem mnenju religiozna propaganda. Nič ni pomagalo moje ugovarjanje in utemeljevanje, da vendar iz petletnega viničarskega otroka ne morem napraviti marksista in ateista, ker bi lagal sebi in drugim, nasprotno, popis tistega poglavja je poleg vsega drugega ilustracija položaja našega podeželskega proletariata odnosno vaše bednote. Pred kratkim sem prebral Gorkega roman »Trije ljudje«, ki ga je izdala »Modra ptica«. Vem, da ne spada to delo med njegove najboljše vstvaritve, toda kljub temu ga hočem omeniti v zvezi s takokozvano socialno kritiko določene smeri. Ves roman popisuje zgolj lumpenproletarsko in malomeščansko okolico, ki jo pokaže mestoma v tako močnih podobah, da vpliva skoraj pesimistično. Groznost in brezizhodnost (subjektivno, toda pod določenimi pogoji) so lahko take razmere objektivno uničenje posameznika, kar se tudi zgodi z enim izmed glavnih junakov) take okolice ljudi naravnost ubija in malo je tistih, ki se prebijejo skozi njo. V tem romanu Gorkega se ne prebije nihče v tistem smislu, ki bi ga zahteval kakšen »socialni kritik« dogmatično mehanične smeri, zato bi moral to delo povsem odkloniti, kakor odklanja Cesarčevo »Poslednja Tonkina ljubav«, ker ne kaže perspektiv za bodočnost. Veliko je stvari v določeni, gospodarsko in politično zaostali okolici, ki ne dajejo kdove kako svetlih perspektiv in to prav radi zaostalosti razvoja. Ravno to zaostalost pa je treba prikazati, opozoriti nanjo in jo analizirati, da jo bomo poznali in da bomo potem znali najti načine in poti, kako priti iz nje. Jasno je seveda, da je tako realistično in če hočete dialektično-materialistično literarno prikazovanje razmer daleč od romantično-idealističnega poveljevanja zaostalega in reakcio-

narnega okolja in razmer, kakor to delajo nekateri kmečki pisatelji sodobne literature, ki pozabljajo, da je meščanski kmečki gospodarski sistem razvojno danes daleko nazadnjaški in je zato že ovira v progresivnem razvoju. Vse to smo omenili zaenkrat samo mimogrede in čitateljem v razmišljanje, nekoliko pa tudi kot uvod v poročilo Detonijevih linorezov, ker nam bodo nekatere zgoraj omenjene misli služile kot smernice za ocenjevanje njegove mape.

Ustanovitev združenja »Zemlja« pred leti pomeni za razvoj hrvatske likovne umetnosti močan korak naprej. Prvič se je v Jugoslaviji formirala večja grupa mladih umetnikov (slikarjev), ki so si dali nalogo, umetnost izpeljati iz tradicionalnih zastarelih okov in jo usmeriti v sodobnost, v tisto sodobnost, ki se vsa razbija v razredni borbi, ki se kakor v spirali kot kvišku vrteča se in spet padajoča žoga poleg vsega tega premetava med dvema tečajema, ki se borita med seboj na življenje in smrt. Ta gigantski boj zahteva svoje upodobitve tudi v umetnosti, zato ker vse človeštvo tiči v njem in se ne more nihče pred tem resnično izolirati. Vsaka še tolikanj hvalisana izolacija umetnosti je umetna in zlagana in je v svoji osnovi ravno tako opredeljena v tej borbi, kakor bi bila opredeljena sicer, če bi umetnik zavestno hotel spoznati, kje je v resnici pravo mesto njegove umetnosti. Razlika je seveda med prvim in drugim velika, ker umetna izolacija vrže umetnika in njegovo delo na odmirajočo, reakcionarno plat. »Zemlja« si je dala nalogo, da poveže svoje delo »s smerjo, ki gre od Daumiera, Steinlena, Kollwitzeve, Zilleja, Grossa, in Massereela, ki so občutili, da določuje človekovo zavest njegovo razredno in socialno bivanje.« (Literatura 1931. str. 115.) »Hrvatska likovna umetnost je pred nastopom »Zemlje« (izvzemši nekatera socialna, globoko podoživeta dela Lj. Bauića in J. Mišea) zadovoljevala pod duhovnim vodstvom Meštrovića le umetniški okus našega snoba bogataša in reakcionarne potrebe. Ta umetnost objektivno pomaga, da se s pomočjo lartpourlartizma olajšuje maskiranje in pozabljanje naše obupno sedanosti.« (Literatura ibd.)

Povedali smo že, da se je v zadnjih petnajstih letih velikokrat zamenjavala vloga in delo umetnosti z vlogami in načinom dela, ki pripadajo drugim panogam človekovega udejstvovanja. Z dnevno politično aktualnostjo in z žurnalizmom, kar je umetnost velikokrat zapeljalo v stranpota in z vulgariziralo. Toda že Mehring je davno pred tem precej točno označil nalogo umetnosti, ko je zapisal, da »v pesnikovanju ne gre samo za način pesnikovanja, temveč tudi za način mišljenja. To stališče so hoteli osmešiti na ta način, da so rekli: »Aha, dramatizirani strankini programi!« Toda to ni nič drugega kakor bedasto zavijanje. Politika in poezija sta dve ločeni polji, njiju mej ne smemo zabrisati. Rimani uvodni članki so vedno zoprnejši od nerimanih. Toda če se zahteva od pesnika, da mora stati na višjem razgledu kot na strankini strehi, potem mora videti ne samo stari, temveč tudi novi svet, v vladajoči mizeriji ne sme opaziti samo bede sedanosti, temveč mora znati odkriti tudi upanje bodočnosti.«

Priznati je treba, da je ravno svetovna upodabljaljoča umetnost prav v tem smislu ustvarila velika dela, potem ko so se vsaj posamezniki rešili raznih stilnih in zgolj formalnih novotarij in navidezne revolucionarnosti ekspresionizma, futurizma, kubizma itd. ter se povrnili k motivom resničnosti. Najznačilnejši primer takega razvoja je eden izmed prvih slikarjev našega časa Georg Gross. Toda pri pregledovanju vseh raznih slikarjev naše dobe, ki streme po istih ciljih, opazimo kljub vsemu precejšnjo stilno različnost odnosno neenakost. Med Massereelom in Grossom ni samo razlika v materialu, ker prvi riše, drugi pa reže lesoreze, med njima je tudi stilna razlika, ki je razlika njihovih umetniških značajev, četudi sta progresivna socialna umetnika našega časa. To omenjamo radi tega, ker so si nekatere struje v socialni umetnosti lastile absoluten primat tudi na osnovi svojega stila (na pr. ruski

futurizem, ali pozneje proletkult itd.). Način Grossovega izražanja je v primeri z Massereelom dekadentnejši in zato se mi zdi, da je Gross po vsebini, stilu, obliki itd. veliko umetniško enotnejši, kadar podaja slike iz življenja današnjega vladajočega razreda, kakor pa kadar hoče upodobiti delavca. Pri meščanu je njegov način v skladu s propadajočim meščanskim življenjem, z vso njegovo dekadenco, to se pravi, da je v tistih primerih Grossovo delo harmonično in ne daje utisa karikature, temveč vpliva realistično, medtem, ko razne pretirane linije pri risbi delavca vplivajo kot karikatura. Zato je Gross veliko pomembnejši kot slikar kritik in analizador vladajočega meščanskega razreda, četudi je v svojih primerjalnih risbah, v katerih protipostavlja prizor iz meščanskega življenja prizoru iz delavskega, klicar bodočnosti. Vendar je tudi tukaj potreben važen dostavek. Gross prikazuje delavčvo življenje našega časa, to se pravi, delavca kot človeka, ki ga ta družba izrablja in izmzgava, ki živi po večini v obupnih razmerah, iz katerih se potem rodi njegov odpor. George Gross je tipičen slikar-satirik intelektualnega cinizma. Pri njem ni moči najti niti enega liričnega momenta, ki bi lahko prijetno vplival na človekovo čuvstvovanje. Grossu ni nič sveto. Nasprotno pa najdemo pri Massereelu veliko lirike. Njegovi lesorezi so včasih tihe pesmi, elegije nesrečne ljubezni in ubitega življenja. To je zlasti najti v njegovih »romanih v podobah« ali pa tudi pri ilustracijah knjig. Gross brutalnost življenja prikazuje z vso brutalno ogorčenostjo, Massereel pa — bi rekli, si je ohranil »zdravje in in čistost srca« — njegov protest je liričen, Grossov pa je skozi in skozi divji, zanosen, je krik in besneč poziv. Gross je realističen epik, Massereel kljub vsemu pripovedovalnemu lirik z lahno romantično potezo. Toda priznati je treba, da so tudi pri Massereelu izjeme in sicer tisti lesorezi, v katerih se loti vladajočega razreda naravnost, kakor sta na pr. Delniška družba (Koledar CD 1931) in Naš brat (Koledar CD 1933).

Detoni je v svoji pričujoči mapi bližji Massereelu. Tako po tehniki kot po motivu in ideji, četudi je mogoče mestoma drastičnejši in rezkejši od njega. To velja zlasti za št. 18, ki prikazuje spodnji konec nog ležečega človeka, tri podgane in par čevljev. Noge so oguljene, otečene, zbite. Ena podgana se je spravila med nje in tipa in bržkone tudi grize, drugi dve opazujeta čudna izrazrastka človeškega telesa, ki spi. Ta slika je mogoče najpristnejša od vseh, kar jih je v tej mapi, ker je tudi najpreprostejša. Že v njej sami je podan precejšen kos življenja ljudi ob Seini. V svojih linorezih je skušal Detoni reportersko podatit trideset različnih prizorov iz življenja teh ljudi. Slike sicer ne nosijo nobenega podnaslova, toda iz njih samih se da podnaslov najti. Zlasti nekatere same po sebi jasno pripovedujejo, kaj se godi ob Seini. Na prvi pogled lahko človek opazi neko značilnost pri podajanju prizora. Večina slik prikazuje ljudi odnosno njih življenje v močnem gibanju. Povsod narisani ljudje nekaj delajo. Na vsaki sliki se nekaj godi in traja naprej. Ponekod je trenotek tega dogajanja vzet ravno takrat, ko je dosegel svoj višek. (Pohod gladnih št. 14. Ljudje izpod seinskih mostov se priključijo pohodu, št. 15. Delavski pozdrav brodarjev, št. 16 itd.) Moment dogajanja je pri Detoniju močno povdaran in zato mestoma poskrbi, da je karakterizacija na sliki podane osebe prikazana prav v tej zvezi. To se jasno vidi na sliki št. 26, kjer trije ljudje love ribe. Srednji med njimi škili na svojega levega soseda, ki je pravkar imel srečo in ujel na trnek majhno ribico. Neka zavist je v obrazu srednjega ribiča, zavist lačnega, ki čaka, kdaj bo tudi njemu usoda naklonila, da ujame nekaj za svoj lačni želodec. Motiv števil. 11, v katerem prikazuje Detoni ubitega delavca, ki se je ponesrečil pri delu, je precej znan. Podobnega ima tudi Hegedušič v svoji mapi (Nesreča, str. 51).

Že po motivih samih kakor tudi po izvedbi nosijo ti linorezi neki pečat internacionalnosti. Ti ljudje so ravno tako lahko ljudje ob Temzi ali iz New Yorka itd. Beda je povsod doma. Te slike so produkt vele-mesta našega časa in če bi človek ne vedel, da je Detoni domačin, bi si

misllil, da je Francoz ali Nemeč, mogoče celo Amerikanec. To razliko opazi človek, če primerja Sedejeve linoreze, kje vendar začutiš neko neposredno bližino teh ljudi z malomeščansko okolico, v kateri živimo. Podobno pri Hegedušiču, ki je izšel iz našega okolja in nosi tudi pečat Zagorja, četudi so v idejni osnovi njegove risbe prav tako internacionalne, da bi lahko nastale v vsaki, gospodarsko in kulturno zaostali zemlji, ki je prav tako blatna, izgubljena, omejena, strašna v svoji srednjeveški temi, kakor Hegedušič-Krležovo panonsko, blatno Zagorje. Detoni je skozi in skozi internacionalen. Priznati mu je treba, da prikazuje življenje ljudi ob Seini brez sentimentalnosti in posebne vsiljivosti, ki je ravno včasih kvarila dela nekaterih mlajših socialnih umetnikov. V slikarstvu se je to godilo manj kot v literaturi, ker so novejši socialni slikarji navezovali svoje delo s tistimi slikarji preteklosti, ki so stali kritično napram družbi in svoji okolici, pa kljub temu niso pozabili, da morajo izražati svoje misli in ideje, svoja doživlja in svoje upodobitve življenja z umetniškimi sredstvi. Detoni je mestoma še premalo temperamenten, mislim stvariteljsko temperamenten, nekateri lesorezi kljub živemu prikazovanju ne pograbišo s tisto divjo stvariteljsko strastjo, ki je last vsake umetnine. Nekateri slike (na primer štev. 12, 22, 23, 24, 25 itd.) so zgolj ugotovitve nekega stanja in izražajo v nasprotju s prej omenjenimi, neko mrtvost, pasivnost. Ugotovitev sama še ne zadostuje in tako gledanje je sorodno starejšemu naturalizmu, ki je kljub svoji veliki pomembnosti pri večini njegovih zastopnikov videl stvari bolj v njih mirnosti (statično) kot pa v gibanju. Ugotovil je zunanja dejstva in spregledal dinamiko notranjega procesa. Na življenjske usode je gledal mehanično in Zola se v svojih idejnih člankih o naturalizmu zavestno sklicuje na materializem 18. stoletja, na enciklopedistične materialiste, ki so filozofsko bili idejni predhodniki in utemeljitelji velike francoske revolucije, ko pravi, da on sam ni iznašel nič novega, da je svojo metodo našel že pri omenjenih filozofih. Materializem teh pa je bil mehaničen, metafizičen, in naturalizem prejšnjega stoletja je kratko in malo izdal parolo, da mora umetnik prikazovati življenje tako, kakršno je. To je sicer še danes veljavna teza, toda potrebna je temeljitejša spopolnitve, kajti življenje v resnici ni vedno tako, kakor se na prvi pogled kaže, odnosno njega vzrokov in procesa ni mogoče vedno določiti na prvi pogled. Današnji socialni realizem, ali če hočete naturalizem, se ne naslanja več na mehanični materializem enciklopedistov, temveč na dialektični materializem, s pomočjo katerega skuša prikazati ljudi in razmere, družbo in človeštvo v dialektičnem razvoju, v gibanju, v nasprotjih in protislovjih išče vzroke in posledice tega gibanja in ravno radi te lastnosti lahko veliko bolj objektivizira svoje upodobitve, kakor je to bilo pri starejšem naturalizmu, kateremu pa je kljub vsemu treba priznati, da je v razvoju svetovne književnosti prinesel toliko novega in živega, kakor mogoče malokatera umetniška struja prejšnjega stoletja. Še danes črpajo pisatelji iz tega studenca in če primerjamo Zolajev »Germinal« s sodobno socialno književnostjo, spoznamo, kaj vse je zmožgel Zolajev naturalizem.

Detonijeva mapa je reportaža. V vsem dobrem pomenu te besede. Kot delo domače socialne umetnosti, ki je šele v razvoju, zasluži vso pozornost. Če bi ji nič drugega ne mogli priznati, ji moramo priznati, da je izraz resnega avtorjevega hotenja prikazati socialna nasprotja današnje družbe. V tem se ne poslužuje kakšnih cenenih sredstev, temveč stremi po umetniški upodobitvi svojih motivov. Za vsemi slikami je čutiti socialno čuvstvovanje in mišljenje avtorja, četudi še ni našlo povsod sebi odgovarjajočega izraza in vpliva mogoče včasih malo nepristno, nasilno. V »Literaturi« sem videl dve njegovi risbi: Malomeščane in Na trgu. Obe sta solidni v svojem podajanju, način risanja je realističen in brez posebnega pretiravanja v liniji. Taki so tudi ti lino-rezi. V njih je še nekaj akademizma, kar pa ni razvojno noben greh, ampak bo ravno pri napredovanju avtorju še koristilo, ker ga bo ob-

varovalo pred vulgarnostjo in pred nepotrebnim zanikavanjem oblike, ki je v socialnem umetniškem ustvarjanju prav tako osnovne važnosti. Znanje in poznavanje svoje stroke je tudi za umetnika zelo potrebno. Ekspresionizem in drugi razni izmi so skušali risarjevo delo na ta način dematerializirati, da so anatomsko obliko človekovega telesa naravnost zametavali in zanikali, zato pa so končno tudi izginili v svojih abstrakcijah. Za slikarja je osnovne važnosti, da zna risati in da upošteva gotove objektivne zakone človeškega življenja, to se pravi, da spoznava sodobno človeško družbo v njeni relativnosti, v njenem razvoju, prav tako pa mora pri svojem delu misliti, da ne upodablja zgolj nekih fikcij iz svoje fantazije, temveč da upodablja človeka, ki živi okrog njega, človeka, kakor je on sam, z mesom in krvjo, s telesom, ki ima določeno svojo obliko, torej bitje, ki objektivno obstoja. »Zemlja« je Hrvatom likovno umetnost razgibala in povezala s sedanostjo. Že po vseh dosedanjih razstavah je dala toliko, da je njena idejna in umetniška manifestacija utrjena. Posamezniki so šli preko vseh težav, ki ga imajo z okolico, v kateri žive in ustvarjajo. Zato so jalovi izgovori, ki sem jih moral slišati radi svojega poročila o zadnjih dveh slovenskih razstavah, češ, težko je in ni mogoče. Povdaril sem obupno materialno stanje slovenskega upodabljalčevega umetnika, toda ali se godi pisateljem bolje? In vendar je slovenska povojna literatura dala dva izrazito socialno borbena pesnika, Seliškarja in Klopčiča. Koga bi lahko med slovenskimi slikarji postavili v isto vrsto? Sedej in Mihelič sta že tu in nanju ni treba v tej zvezi misliti, ker zadnjič tudi za njiju ni šlo. Umetniško ustvarjanje v naši okolici res ne rodi posebnih radosti za avtorja, tudi plačilo je mizerno, zato priznam marsikatero obrtniško in trgovsko robotanje v vladajoči družbi, ker tudi umetnik nosi svojo duševno delovno silo na trg kakor delavec, toda poleg vsega tega je treba vendarle imeti toliko energije in odpornosti, da poleg kruhoborskih stvari (portretov, tihožitij itd.), ki so v našem okolju nujni, ustvari tudi naš slikar še nekaj, kar je trajnejšega in kar edino mu bo dajalo pravico, smatrati se za sodobnega umetnika. V Sloveniji smo imeli že razne grupacije slikarjev, toda do danes še niti ena ni prišla za ped blizu zagrebški »Zemlji«. In če bi »Zemlja« kot organizacija danes razpadla, ostala bi kljub temu njena ideologija in pa, kar je še važnejše, dela nekaterih članov, Hegedušičeva mapa in druge njegove številne risbe, itd. Tudi Detonijeva mapa častno stopa v galerijo sodobne hrvaške socialne umetnosti, ki jo je začela graditi »Zemlja« v kljub težkim razmeram, v katerih mora delati in ustvarjati.

P. n. naročnikom!

Iz raznih tehničnih razlogov nismo mogli izdati novemberske številke posebej, zato jo izdajamo skupaj z decembersko tako, da je s tem zaključen II. letnik naše revije. Ob tej priliki se ponovno obračamo na vse tiste, ki še kot naročniki niso storili svojih dolžnosti, da to nemudoma po prejemu te številke store. Naša revija je izključno odvisna od rednega plačevanja naročnikov, zato nikar ne bodite grobarji lista, ki ga radi berete in katerega izhajanje je v slovenskih kulturnih razmerah zelo potrebno, kakor se je prav v teh dveh letih pokazalo. Ponovno smo Vam priložili položnice in Vam vpisali znesek, ki ga še dolgujete na naročnini. Nakažite jo takoj in to po naši položnici! Nikar ne pošiljajte naročnine po položnici Male biblioteke ali še katere druge založbe, ker nam to dela ogromne preglavice. »Književnost« plačujte po položnici »Književnosti«, ki nosi številko čekovnega računa 16.320.

stične miselnosti. Najtesneje pa hočemo delovati tudi v društvenih panogah kakor pri igranju, petju, sportu in drugod. S tem združujemo proletariat na pravi osnovi in vršimo delo, ki mora roditi dobre, zdrave sadove.

S Cankarjevo dramo »Jakob Ruda« smo 30. septembra otvorili letošnjo gledališko sezono, ki je napram lanski otvoritvi viden, neutajljiv korak naprej. Dramo je ob sodruženem sodelovanju ostalih zrežiral s. P. Stravs. Prvo dejanje ni zgrabilo kakor bi moralo, dočim je drugo močno priklepalo slehernega. V tretjem je razvlečenost igre in neuravnovešenost podajanja zmanjšala učinek. Krajšanje teksta bi močno koristilo. »Jakob Ruda« je sorazmerno dobro uspel. Rudo samega je podal s. Oblak skoraj pretragično, vsaj v početku. Pokazal je pa veliko voljo za resnim ustvarjanjem. Težki vlogi vzlic silnemu življenju ni bil popolnoma kos, ni se dvignil nad ostale, kar drama zahteva. Spekulant Broša je igral s. Sedej, ki je ponavadi dober zlasti v mimiki in soigri. Pri Brošu bi kmalu zašel v grotesknost. Sebično Rudovo sestro Marto je zadovoljivo odigrala s. Weissova. Z Rudovo hčerko Ano se je zelo potrudila s. M. Vovkova, prav tako z Dobnikovo Almo s. Šlibarjeva. Za začetek sta precej pokazali, upajmo, da se ob vestnem učenju in delu dvigneta v dobre moči. Sicer pa to velja za vse! S pridnim delom in strogim ocenjevanjem samega sebe moremo odpraviti marsikako napako, ki se najde pri vseh, zato je podrobno ocenjevanje težko, ker morejo le s celoto rasti tudi posamezniki, tisti pa, ki niso za učenje in napredek, pa ne morejo vztrajati med nami in graditi delavskega odra. Treba je pač odpraviti diletantske grehe in se dvigniti nad povprečnost. — Od ostalih vlog so v »Jakobu Rudi« igrali: umetnika Dolinarja s. Perko, Dobnika s. P. Stražišar, učitelja Justina s. Zupan, ing. Koželja s. Stravs in Košuto s. V. Stražišar. Vsi so se po svojih močeh potrudili za uspeh Cankarjeve drame. Močnejše hibe so bile v igri gostov. Skupinsko igranje nam mora biti sveto in ga je treba bolj dobro izdelati. Več pažnje je treba polagati na ozadje Rudovega vrta, kjer se vrši zabava. Predvsem je pa še boljše treba gojiti izgovarjavo! Nujno je treba omejiti še nekaj diletantskih izrastkov pretiravanja in zahajanja v patos zlasti v čustvenih prizorih. Izboljšati je treba tudi mimično stran, ustvariti na odru igro živih ljudi, ki ne čakajo samo na iztočnice, ampak žive svojo vlogo tudi tedaj, ko morajo molčati. Naša gledališka družina kaže z vsako prireditvijo svoje veselje do ustvarjanja, zlasti je s Cankarjevo dramo manifestirala svojo zdravo in močno hotenje po čim popolnejšem ustvarjanju. Z »Jakob Rudo« je s. Stravs že stotič nastopil na del. odru. Čez poletje smo v mnogočem izboljšali oder. Delo je pridno vodil s. A. Zupan, vneto mu je pa pomagal s. Lepin in drugi.

Program letošnjih prireditev: 18. novembra prosvetni večer skupno s kovinarsko godbo, 25. novembra pevski koncert moškega zbora, 2. decembra krstna predstava »Ameriške tatvine«, 9. dec. Cankarjev večer

TISKARNA „SLOVENIJA“ ^{D. Z.} _{O. Z.}

LJUBLJANA
WOLFOVA UL. ŠT. 1

Izvršuje vsa v tiskarsko stroko spadajoča dela po zmernih cenah. — Časopisi, knjige, revije, brošure, vabila, letaki, plakati itd. Zaloga beležnih koledarjev.

TELEFON 27-55

skupno z javorniško »Svobodo«, 16. dec. repriza »Ameriške tatvine«, 31. decembra Silvestrov večer. — Uvedli smo tudi **predavanja** vsako nedeljo skupno z javorniško »Svobodo«. Eno nedeljo se vrši na Jesenicah, drugo na Javorniku. Naša so dopoldan, javorniška popoldan. Otvoritev je bila na Javorniku 4. nov. Vrstni red sledi avtomatično. Predavanja so sila aktualna in jih vsem toplo priporočamo.

Plehanov-Ločan: Osnovni problemi marksizma. Založba »Ekonomska enota« je pravkar izdala znamenito znanstveno delo ruskega sociologa Plehanova. Prevajalec je napisal izvrsten uvod, ki naj to delo Plehanova poveže z našimi domačimi razmerami na znanstvenem polju. Ta knjiga je poleg Marxovega »Kapitala« in Engelsovega »Anti-Dühringa« neobhodno potrebna za vsakogar, ki se hoče seznaniti z marksizmom. Prav tako je potrebna za nasprotnika, ker bo iz nje spoznal, kaj marksizem je in kaj ni. Zlasti je to treba poudariti pri nas, ker večina tistih, ki pišejo proti marksizmu, po navadi marksizma sploh ne poznajo, temveč se sklicujejo na razne druge vire. Knjigo toplo priporočamo vsakomur. Plehanov je v njej dokazal, da je marksizem zaključen svetovni nazor. Naroča se pri Ekonomski enoti, Ljubljana, Miklošičeva cesta 13.

Mile Klopčič: Preproste pesmi. Z litografijami Franca Miheliča izdala Tiskovna zadruga v Ljubljani. — Sotrudnik »Književnosti«, pesnik Mile Klopčič je izdal lepo zbirko svojih socialnih pesmi, ki jih bo vsakdo z veseljem vzel v roke. V tej številki smo iz iste zbirke natisnili pesem »Pogreb«. V zbirki je tudi lepa pesem »Matí mi piše«, ki je izšla v lanskem letniku »Književnosti«. Slikar Mihelič je opremil zbirko z originalnimi litografijami, ki slikarsko ponazorjujejo isto okolico in ljudi, ki jih opeva pesnik. »Preproste pesmi« so druga pesniška zbirka Mileta Klopčiča, Pred leti je izdal zbirko »Plamteči okovi«, ki jo prav gotovo pozna vsak naš čitatelj. Njegovo najnovejšo zbirko pesmi najtopleje priporočamo. Naroča se pri Tiskovni zadrugi v Ljubljani, Miklošičeva cesta.

Knjige Cankarjeve družbe za l. 1935. so izšle in prinašajo poleg pestrega Koledarja prva dva dela znamenite Beerove Splošne zgodovine socializma in socialnih bojev, roman ruskega pisatelja Nizovoja »Pod severnim nebom« in kot posebno izdajo pa tretji del Molekove romanske trilogije »Sesuti stolp«. Opozarjamo, da ima družba v zalogi še lanske in predlanske knjige, ki jih odstopi po zelo nizki ceni.

Pokrovski: Povjest Rusije, znamenito delo ruskega zgodovinarja, izide v prevodu Durmana in Adžije v založbi zagrebske revije »Književnik« (Preradovičeva ul. 8/IV.). Poleg Beerove knjige je to najznamenitejše zgodovinsko delo v evropski literaturi, ki popisuje zgodovino s stališča dialektičnega materializma. Toplo priporočamo, da si knjigo naročite!

Engels: Feuerbach i kraj klasične filozofije, delo, ki je izšlo v prvi knjigi založbe Nove knjige v slovenščini, je izšlo zdaj tudi v srbohrvaščini v Beogradu, v založbi Biblioteke Stvarnost (Smiljančeva 34), ki namerava izdati še več knjig iz področja marksizma. In sicer: V. Iljić: Materializam i empiriokriticizam; N. Buharin: Istoriski materializam; itd.

Senoa: Karanfil s pjesnikova groba, priredil dr. Rupel, izdala zveza društev »Sola in dom« v Ljubljani.

Uprava in uredništvo: Mestni trg 6-II. Lastnik, izdajatelj in urednik: Bratko Kreft, Mestni trg 6-II. — Odgovorni urednik: M. Vičič, Idrijska ul. 13. — Stev. čekovnega računa »Književnosti« je 16.320. — Naročnina se plačuje v štirih obrokih po 15 Din. — Celoletna naročnina je 60 Din (za inozemstvo 80 Din). Posamezna številka 7 Din. — Rokopisi se ne vračajo. — Tiska tiskarna »Slovenija« v Ljubljani. Predstavnik A. Kolman.

